

Philologia

LXI

Nr. 5-6 (305-306)

SEPTEMBRIE - DECEMBRIE

2019

Fondator: Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”

Înregistrată la Camera Națională a Cărții la 19.05.2010, nr. 4300-1948-1905

Publicație științifică recenzată

Categoria „C”

© Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al MECC, 2019

INSTITUTUL
CULTURAL
ROMÂN

Revista apare cu sprijinul Institutului Cultural Român din București

Revista *Philologia* este moștenitoarea de drept și continuatoarea publicațiilor *Limba și Literatura moldovenească* (1958-1989) și *Revistă de lingvistică și știință literară* (1990-2009).

MANUSCRISELE ȘI CORESPONDENȚA SE VOR TRIMITE PE ADRESA:

Bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, nr. 1 (biroul 415), MD – 2001, Chișinău, Republica Moldova
tel.: (+373 022) 27-45-23; e-mail: philologia.if@gmail.com

Orice material publicat în *Philologia* reflectă punctul de vedere al autorului.
Responsabilitatea pentru conținutul fiecărui articol aparține în exclusivitate semnatarului.

Manuscrisele nepublicate nu se recenzează, nu se comentează și nu se restituie.
La solicitarea autorilor, unele articole sunt publicate cu î din i în corpul cuvântului.

COMITETUL ȘTIINȚIFIC:

Acad. Mihai CIMPOI

Academia de Științe a Moldovei, Institutul de Filologie
Română „B. P.-Hasdeu”, Chișinău, Republica Moldova

Acad. Eugen SIMION

Academia Română, Institutul de Istorie și Teorie Literară
„G. Călinescu”, București, România

M.c. Gheorghe CHIVU

Academia Română, Universitatea din București, România

Dr. Ioan-Gheorghe ROTARU

Institutul Teologic Creștin după Evanghelie „Timotheus”
din București, România

Dr. Zorica TRIFF

Universitatea Tehnica din Cluj-Napoca,
Centrul Universitar Nord Baia Mare, România

Dr. Consuela WAGNER

Institut für Bildung und Persönlichkeitsförderung,
Pfinztal, Germania

Dr. Tudor Cosmin CIOCAN

Universitatea „Ovidius”, Constanța, România

Dr. Marian Gheorghe SIMION

Universitatea Harvard; Institutul pentru Studii de Pace
în Creștinismul Răsăritean, SUA

Dr. Brîndușa STERPU

Institutul Național de Cercetări Economice,
Academia Română, București, România

Dr. Mihai COVACI

Universitatea „Hiperion”, București, România

Dr. hab. Gheorghe POPA

Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți,
Republica Moldova

Dr. Bogdan CREȚU

Institutul de Filologie Română „A. Philippide”,
Iași, România

Dr. Silvia PITIRICIU

Universitatea din Craiova, România

Dr. Sorin ALEXANDRESCU

Universitatea din București, România

Dr. Eugen MUNTEANU

Institutul de Filologie Română
„A. Philippide”, Iași, România

Dr. Ala SAINENCO

Memorialul Ipotești – Centrul Național
de Studii „Mihai Eminescu”, Botoșani, România

Dr. Oana URSACHE

Universitatea din Granada, Spania

Dr. Felix NICOLAU

Universitatea din Lund, Suedia

Dr. Adrian TUDURACHI

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
„Sextil Pușcariu”, Cluj-Napoca, România

Dr. hab. Maria ȘLEAHTIȚCHI

Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu”,
Chișinău, Republica Moldova

Dr. Paul CERNAT

Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”,
București; Universitatea din București, România

Dr. Doina BUTIURCĂ

Universitatea „Petru Maior”, Târgu-Mureș, România

Dr. Maia MOREL

Universitatea din Québec în Abitibi-Témiscamingue, Canada

Dr. hab. Nina CORCINSCHI

Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu”,
Chișinău, Republica Moldova

Dr. hab. Eugenia MINCU

Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu”,
Chișinău, Republica Moldova

Dr. Viorica RĂILEANU

Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu”,
Chișinău, Republica Moldova

COLEGIUL DE REDACȚIE:

REDACTOR-ȘEF:

dr. hab. Vasile BAHNARU

REDACTORI ADJUNȚI:

dr. Ana VULPE, dr. hab. Ion PLĂMĂDEALĂ

SECRETAR DE REDACȚIE: Mihai PAPUC

SECRETAR RESPONSABIL: Veronica PUȘCAȘ

SUMAR

OMUL ȘI SAVANTUL VASILE BAHNARU – SEPTUAGENAR

Teodor COTELNIC. Vasile Bahnaru la un popas aniversar	5
Tudor NEDELCEA. Vasile Bahnaru, lingvistul	12
Maria ONOFRAȘ, Ana VULPE. Probleme de lexicologie și lexicografie în lucrările cercetătorului Vasile Bahnaru	16
Aliona ZGARDAN-CRUDU. Importanța evoluției semantice a lexemelor pentru formarea nomemelor în limba română	23

ISTORIE ȘI CRITICĂ LITERARĂ

Alexandru BURLACU. Nicolae Esinencu: exerciții de antipoezie	27
Dumitru GABURA. Eminescu în viziunea transpersonală a lui Victor Teleucă	35
Laura MÎRZAC. Structura externă și instanțele comunicării narative	40
Florian COPCEA. Demers hermeneutic de recuperare a nonficțiunii	45
Emilia STĂJILĂ. „Cetatea Isarlâk” ca Ultima Grecie în opera lui Ion Barbu	55

TEORIE LITERARĂ

Ion PLĂMĂDEALĂ. Despre limitele reprezentării literare	61
--	----

TRADUCTOLOGIE

Dumitru APETRI. Traductologia și imagologia: domenii exegetice tangențiale	74
---	----

SOCIOLINGVISTICĂ

Gheorghe POPA. Remanente ale trecutului în studiul și funcționarea limbii române în postcomunism	80
Liliana BOTNARI. Limba presei comuniste a anilor 1944 – 1980. Particularități fonetice și ortografice	92

LIMBAJUL PUBLICITAR

Cristina ENICOV. Actorii comunicării în discursul publicitar 98

DIALECTOLOGIE

Ecaterina PLEȘCA. Cuvinte de substrat examinate
din perspectiva geografiei lingvistice 105

DIDACTICA LIMBII ȘI LITERATURII ROMÂNE

Vlad PÂSLARU. „Construcție”, „modernizare”
și „dezvoltare” curriculară (I) 132

IN MEMORIAM

Ion BURUIANĂ. Un aspect mai puțin cunoscut
al activității științifice a folcloristului Efim Junghietu –
cercetările de teren 145

CZU: 80/81(478)(092)

**VASILE BAHNARU
LA UN POPAS ANIVERSAR**

Prodigosul și infatigabilul lingvist Vasile Bahnaru, doctor habilitat în filologie, profesor universitar, s-a născut la 24 octombrie 1949 în satul Miclăușeni, raionul Nisporeni, Republica Moldova, într-o familie de agricultori, oameni vrednici și buni gospodari, hărnicia căreia i-a fost transmisă descendentului. Omagiatul a luat dragostea de muncă de la părinți și a aplicat-o cu perseverență în tot ce a înfăptuit până în prezent. Copilăria și-a petrecut-o în satul natal, suportând aidoma ca și semenii săi din acea vreme grea și vitregă: vicisitudinile războiului, deportările, desproprietărirea țăranilor și înscrierea lor cu forța în colhozuri etc., bineînțeleș, depășindu-le pe toate.

Școala de opt ani a făcut-o în Miclăușeni (1958-1965), iar cea medie în Nisporeni (1965-1967). În toamna anului 1972 după satisfacerea serviciului militar, viitorul lingvist se înscrie la Facultatea de Litere a Institutului Pedagogic „Ion Creangă” din Chișinău, pe care îl termină cu succes în 1976. După absolvire, se angajează în calitate de laborant superior (1977-1979) la Institutul de Limbă și Literatură al AȘ a Republicii Moldovenești (ulterior Institutul de Lingvistică, Institutul de Filologie, iar actualmente Institutul de Filologie Română „Bogdan-Petriceicu Hasdeu” din cadrul Ministerului Educației Culturii și Cercetării). Proaspătul absolvent s-a dovedit a fi o fire mereu activă, stăruitoare, harnică și competentă. Anume aici, la Academie, avându-l ca mentor pe remarcabilul lingvist Silviu Berejan, parcurge succesiv toate treptele ierarhice ale afirmării academice: de la laborant la cercetător științific (inferior, superior, coordonator), șef interimar al Secției de dicționare monolingve din cadrul

Institutului de Lingvistică al AȘM (1999), director interimar al Institutului de Filologie al AȘM (2009-2010), iar în perioada 2010-2018 – director al aceluiași Institut. Totodată V. Bahnaru a ocupat și alte funcții importante din diferite structuri guvernamentale și de specialitate: director general al Departamentului de Stat pentru Edituri Poligrafice și Difuzare a Cărților (1990-1992), director adjunct al Centrului Național pentru Standarde și Limbă (1992-1993), director executiv al Asociației Naționale de Terminologie (1993-1998). Din 1996 până în 2006 a îndeplinit funcția de redactor coordonator al Întreprinderii de Stat Editorial-Poligrafice „Știința”. Totuși preocuparea de bază a rămas cercetarea lingvistică.

Pe parcursul celor peste patru decenii de activitate științifico-administrativă – vârstă a bilanțurilor – omagiatul nostru a scris și a publicat în diverse culegeri și reviste de specialitate din țară și din străinătate circa 250 de lucrări, inclusiv 18 cărți, dintre care 4 monografii, 5 culegeri de studii și articole (2 coautori), 6 dicționare 3 (coautori), 3 manuale și materiale didactice pentru instituțiile de învățământ superior (2 coautori). Este autorul programei de doctorat: 621-04 – lexicologie și lexicografie; terminologie și limbaje specializate; traductologie. Au atras atenția specialiștilor și mulțimea de note, recenzii, teze, etimologii etc.

Cu toate că funcțiile administrative i-au luat mult timp, zestrea sa științifică este multiplă și diversă. Vom enumera doar unele domenii în jurul cărora gravitează interesele sale științifice: lexicologie, lexicografie, semasiologie, sociolingvistică, stilistică, istoria limbii literare, gramatică, terminologie, filologie, probleme de literatură, cultură și știință. În această ordine de idei, trebuie spus că aproape toate domeniile nominalizate de activitate științifică sunt acoperite cu studii bine apreciate de specialiști la timpul apariției lor.

În anul 1984, sub patronajul lui Silviu Berejan, susține cu succes la Institutul de Lingvistică din Moscova prima teză de doctorat cu tema *Семантические сдвиги в лексике современного молдавского языка. Принципы, типы и результаты метасемии*, iar peste patru ani tipărește la Chișinău, în baza tezei monografia *Mutații de sens: cauze, modalități, efecte* (156 p.), în care examinează detaliat fenomenul modificării conținutului semantic al unităților lexicale, adică fenomenul metasemiei. Totodată recomandă o delimitare netă a cauzelor, tipurilor și consecințelor metasemice, precum a metasemiei și a unor fenomene de limbă adiacente. Se discută, de asemenea, o serie de noțiuni general-lingvistice, cum sunt „sensul cuvântului”, „tipologia sensurilor cuvintelor polisemantice” etc.

Acceptând concepția teoretică a conducătorului științific S. Berejan privitor la echivalentele semantice ale unităților lexicale, colegul Bahnaru susține (cu tărie), că dicționarul explicativ să nu fie redactat după alfabet (cum se proceda până acum), ci după diferite clase morfologice, după anumite grupe semantice, derivative, tematice, similare din punctul de vedere al tipului de explicație. Un atare mod de tratare pare pe deplin justificat, deoarece în felul acesta conținutul ontologic al fiecărui element lexical este fixat explicit și în funcție de necesitate.

În 2008, dl Bahnaru susține (de data aceasta la Chișinău) teza de doctor habilitat cu tema *Bazele lingvistice pentru o teorie generală a lexicografiei românești*. O variantă redusă a celui de-al doilea doctorat în filologie este studiul monografic *Elemente de lexicologie și lexicografie* (Chișinău: Știința, 2008, 308 p.), consacrat memoriei mult regretatului academician Silviu Berejan, magistrul și mentorul doctorandului Bahnaru.

Trebuie să menționăm din capul locului că monografia de față este, în principiu, o lucrare de pionierat, întrucât studii consacrate bazelor teoretice de elaborare a dicționarilor lipsesc aproape cu desăvârșire. Este pentru prima dată în lingvistică, când sunt examinate, mai mult sau mai puțin complet, problemele referitoare la lexicologia și lexicografia actuală, în genere, și la cea în limba română, în special, – motiv ce l-a determinat, probabil, pe cercetătorul Bahnaru să consacre problemei respective un studiu aparte.

Un interes deosebit prezintă capitolul II *Lexicografia interpretată prin prisma semasiologiei moderne*, în care se ia în discuție o serie de probleme de importanță capitală pentru lexicografie și semasiologie, probleme ce au repercusiuni directe asupra calității științifice a dicționarilor: sensul cuvântului, aspectul semasiologic și cel onomaseologic din sensul cuvântului, tipologia semantemelor, relațiile dintre cuvinte în funcție de conținutul lor (sinonimia), relațiile dintre cuvinte în funcție de forma lor (omonimia) și relațiile dintre cuvinte în funcție de forma și conținutul lor (paronimia). Sunt demne de toată atenția opiniile autorului despre interpretarea lexicografică a polisemiei și cele despre lexicografie ca punct de intersecție a tuturor disciplinelor lingvistice.

Pornind de la ideea că lexicografia română reprezintă punctul de intersecție a tuturor nivelurilor limbii și a tuturor disciplinelor lingvistice, determină relațiile existente între lexicografie și lexicologie, morfologie, sintaxă, fonetică, stilistică și semasiologie. Ca urmare a acestui fapt au fost redefinite, prin prisma obiectivelor urmărite, noțiunile lingvistice esențiale: cuvântul, sensul cuvântului interpretat drept ansamblu de seme, structura semantică a cuvântului polisemantic, varianta și invarianta semantică etc.

În compartimentul *Probleme teoretice și practice ale lexicografiei moderne românești* cercetătorul studiază în amănunt noțiunile de bază ale lexicografiei (lexicologie, dicționar, enciclopedie, glosar, lexic, lexicon, vocabular etc.), identifică antinomiile dicționarilor (prezentarea elementelor de limbă – descrierea noțiunilor logice, examinarea lexicului ca sistem, adică în sincronie, și prezentarea caracterului funcțional al lexicului, adică în diacronie, relația dintre lexicul general de limbă și lexicul terminologic etc.). O valoare practică și teoretică are paragraful dedicat tipologiei dicționarilor, în care sunt delimitate dicționare filologice, dicționare terminologice, dicționare didactice, dicționare ideografice, dicționare enciclopedice. În această ordine de idei, merită toată atenția concluzia autorului cu privire la convergența dicționarilor, constând în faptul că un dicționar poate include concomitent elemente din sincronie și din diacronie, filologice, enciclopedice, noționale etc. Autorul încearcă (și de cele mai multe ori reușește) să determine multitudinea de probleme în care se confruntă lexicografia contemporană: tendințele de evoluție, dificultățile existente, valoarea socioculturală a dicționarilor, personalitatea lexicografului, prezentarea alfabetică sau ideografică în dicționar a unităților lexicale, importanța caracterelor tipografice în corpul dicționarilor ș. a.

În sfârșit, sunt stabilite principiile teoretice și practice de elaborare a unui dicționar explicativ, stăruindu-se asupra definirii dicționarului explicativ ca „tablou general al limbii asupra caracteristicilor de bază ale unui dicționar explicativ într-un volum” și asupra raportului dintre dicționarul explicativ și norma limbii literare.

Nu este lipsită de interes opinia lexicografului basarabean despre modul impropriu de definire a neologismelor, propunând ca în categoria acestora să fie incluse numai cuvintele care au fost împrumutate sau derivate relativ recent și mai păstrează încă prospețimea și noutatea stilistică, în timp ce cuvintele, numite tradițional neologisme, urmează să fie reinterpretate în baza dihotomiei cuvânt moștenit – cuvânt savant, așa cum se procedează în lingvistica occidentală (franceză, italiană și spaniolă).

Structura articolului lexicografic este interpretată ca un ansamblu constituit din: registrul de cuvinte, metalimbajul articolului lexicografic, volumul de informație al articolului, mențiunile lexicografice (fonetice, ortoepice, gramaticale, stilistice), informația semantică și extralingvistică, definiția lexicografică, relațiile paradigmatică și sintagmatică în definiția lexicografică, relațiile hepero-hiponimice în procesul de formulare a definiției lexicografice, tipurile definițiilor, metodele de definire a unităților lexicale, elaborarea definiției lexicografice pentru unitățile lexicale, derivate, structurarea lexicografică a sensului cuvântului, importanța exemplilor în articolul de dicționar, atestarea și etimologia cuvintelor.

Caracterul novator al studiului este determinat de modalitățile de interpretare teoretică și lexicografică a fenomenelor lexico-semantice (polisemia, omonimia, paronimia). O atenție deosebită se acordă omonimiei, considerată fiind ca piatră de încercare în procesul de alcătuire a dicționarelor. Sunt analizate amănunțit, de asemenea, metodele și procedeele de interpretare lexicografică a vocabularului în funcție de apartenența lui la o parte de vorbire sau la alta.

În fine, meritul cărții dlui Vasile Bahnaru îl constituie și identificarea problemelor teoretice încă insuficient investigate în vederea ameliorării activității lexicografice. Autorul atenționează asupra unor probleme de importanță majoră din perspectiva utilizării tehnicii de calcul în procesul de întocmire a dicționarelor, aduce probele de rigoare pentru elaborarea băncii de date a limbii române și evidențiază deficiențele lexicografiei române produse de explozia lexicografică din limba română modernă.

Scris în aceeași cheie, o reală valoare prezintă și studiul monografic *Elemente de semasiologie română* (Chișinău: Știința, 2009, 288 p.) care examinează multilateral aspectul de semasiologie din limba română, considerat de autor, „una din direcțiile de frunte în lingvistică” (p. 7). Aici se pune accentul pe problemele ce țin de dezvoltarea, de funcționarea dinamică la nivel semantic, se ia în dezbateră complicata și controversata problemă privind definiția sensului „ce este legată direct de problema de bază a corelației dintre gândire și limbă, dintre noțiune și cuvânt” (p. 26). În opinia cercetătorului „sensul cuvântului poate fi definit drept un ansamblu de trăsături distincte ale unui anumit segment din realitatea obiectivă, reflectat în conștiința umană în calitate tipizată și asociat cu un anumit complex sonor” (p. 30). Totodată, supune analizei

mutațiile semantice ale unităților lexicale, face distincție între mutațiile semantice și fenomenele de limbă adiacente ca derivarea lexicală, conversiunea, diferențierea formală și semantică a vocabularului din limba română.

Este substanțială contribuția omagiatului la întocmirea și redactarea diferitor tipuri de dicționare, domeniu lexicografic pentru care se cere competența profesională, hărnicie ieșită din comun, o muncă sisifică. Amintim câteva dintre ele fără a avea pretenția la exhaustivitate: *Dicționar explicativ pentru elevi* (în colaborare), *Mic dicționar de neologisme* (în colaborare), *Dicționar de omonime* (2 ediții), *Dicționar de antonime* (2 ediții), opere lexicografice bine primite de către specialiști și cititorii de rând (obișnuiți).

Este bine cunoscută poziția septuagenarului în mișcarea de eliberare națională a românilor basarabeni din anii 1987-1990, afirmându-se de la început pe baricade în marea bătălie pentru

statalitatea limbii române în Republică, pentru revenirea la grafia latină, pentru identitatea limbii vorbite pe ambele maluri ale râurilor Prut și Nistru, pentru reîntregirea neamului. În luna februarie a anului 1988 apare importantul studiu *Între ficțiune și realitate*, semnat de cercetătorii științifici Vasile Bahnaru și Constantin Tănase, ale căror concluzii sunt clare: „Pentru a salva limba moldovenească este necesar ca ea să fie declarată *limbă oficială* a RSS Moldovenești, adică să funcționeze în toate sferele vieții socioeconomice și spirituale”. Nu mai puțin valoroase sunt combativele articole scrise de aceiași autori „*Mai adevărat ca adevărul* (rev. *Nistru*, iunie 1988) și *Alfabet pe banca acuzațiilor* (*Literatura și arta*, 10. 06.1989), ale căror mesaje rezultă (se cunosc) din titluri.

Referindu-se la situația lingvistică actuală din Republica Moldova, dl V. Bahnaru exclude, pe bună dreptate, fenomenul *bilingvism armonios*, deoarece bilingvismul social conduce întotdeauna la crearea concurenței dintre limbi, care în cele din urmă determină eliminarea uneia dintre ele. În articolul *Bilingvism colectiv – patologie verbală* (*Limba Română* (Chișinău), 1991, nr. 2, p. 7) conchide: «Bilingvismul armonios» colectiv nu este altceva decât un război al limbilor și un delir de moarte al limbii române, iar limbajul macaronic al conașionalilor noștri trebuie definit drept o veritabilă schizoglosie sau schizofrenie lingvistică. Bilingvismul cu caracter de masă este o rătăcire, inițiatorii ei știindu-i foarte bine consecințele. Iată care ar fi în fond probele în baza cărora trebuie să pledăm pentru o cunoaștere individuală corectă și echilibrată a limbilor străine, excluzând însă schizoglosia, acest fenomen nociv atât de bine înrădăcinat la noi și alimentat, după părerea noastră, chiar de legea în vigoare ce prevede scrierea paralelă, în română și rusă, a informației publice”.

Nu mai puțin importantă este contribuția dlui Bahnaru la studierea documentelor de arhivă privind martirajul limbii române în Republica Moldova în perioada sovietică. Astfel, la finele anului 2015 apare originala carte de sociolingvistică *Calvarul limbii române în timpul dominației sovietice* (studiu și documente de arhivă), Chișinău: „Elan Poligraf”, 404 p.), care pune la dispoziția publicului larg stenogramele sesiunii comune a Institutului de Lingvistică al AȘ a URSS și a Institutului de Istorie, Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS (Chișinău) din 17 noiembrie 1954.

Lucrarea este o cercetare competentă ce tratează aprofundat și cu mult discernământ evoluția socioglotică din RASSM și din fosta RSSM, denumită actualmente Republica Moldova, punându-se accentul pe identitatea moldo-română. Chiar dacă problema a mai fost dezbătută, ea merita să fie împrăștiată în conștiința unor conaționali atâta timp cât lupta pentru apărarea adevărului științific și istoric, cu regret, mai continuă în acest colț de țară. De asemenea, trebuie amintite și volumele: *Partidul și oamenii de litere și de arte din RSS Moldovenească* (1961-1963). Studii și documente – Chișinău: Magna Princeps, 2013, 490 p. (coautor Gheorghe Cojocaru); *Congresul al III-lea al Uniunii Scriitorilor din RSS Moldovenească* (14-16 octombrie 1965). Studii și materiale – Chișinău: Editura Tehnica-Info, 2016, 402 p. (coautor Gheorghe Cojocaru).

Nu mai puțin importantă este contribuția Domniei Sale la scrierea și publicarea manualelor și materialelor didactice pentru instituțiile de învățământ superior. Astfel, cartea *Lexicologia practică a limbii române*, Chișinău: Profesional Service, 2013, 490 p. (redactor responsabil și coautor Vasile Bahnaru) reprezintă o contribuție teoretică și practică la studierea vocabularului românesc prin prisma realizărilor lingvistice din ultimul timp, constituind simultan un vademecum empiric valoros. La fel de binevenite și utile, mai ales, pentru studenții filologi, sunt materialele didactice *Practicum la lexicografie*. Chișinău: Lumina, 1992, 180 p. și *Practicum la introducere în lingvistică*. Chișinău: Știința, 1992, 130 p. (coautor Gheorghe Popa).

Firește, activitatea dânsului nu se rezumă doar la cele menționate. El a participat și participă activ cu rapoarte, comunicări, luări de cuvânt la diferite manifestări științifice (congrese, simpozioane, colocvii, mese rotunde, conferințe republicane și internaționale), ce au avut loc în republică, în România, în fosta Uniune Sovietică la: Bălți, Cahul, Chișinău, Sculeni; Alba Iulia, Bacău, București, Craiova, Dâmbovița, Drobeta-Turnu-Severin, Galați, Iași, Suceava, Târgoviște, Cernăuți, Kiev, Kirovograd, Moscova, Erevan, Vladivostoc etc.

Continuând tradiția acad. Silviu Berejan, discipolul Bahnaru a pus din plin umărul la crearea și formarea tinerelor cadre de lexicografie. Sub îndrumarea lui și-au scris și susținut tezele de doctor și doctor habilitat următorii colegi: **Boz Olga**, *Semiadverbele în limba română* (2011); **Druță Inga**, *Dinamica terminologiei românești sub impactul traducerii* (2014) – teză de doctor habilitat; **Căruntu-Caraman Livia**, *Englezismele în presa periodică din Republica Moldova* (2017); **Victoria Bușmaciu**, *Stratificarea funcțional stilistică a lexicului limbii române și prezentarea lui lexicografică* (2017); **Mincu Eugenia**, *Terminologia medicală în limba română: evoluție și tendințe* (2018) – teză de doctor habilitat; iar Botnari Liliana, Enicov Cristina, Cojocari Constantin încă nu și-au susținut tezele. Sunt în așteptare.

În ultimii ani, paralel cu munca de investigare, dl V. Bahnaru predă la Universitatea Academiei cursurile de lexicologie și stilistică. În felul acesta are posibilitatea de a-și împărtăși cu generozitate tineretului studios cunoștințele acumulate în cei peste 40 de ani de muncă științifică.

Concomitent cu multiplele obligații profesionale, omagiatul execută suplimentar mai multe angajamente obștești precum: redactor-șef al revistei *Buletin de lingvistică* (din 2009), redactor-șef al revistei filologice *Philologia*, președinte al Consiliului științific al Institutului, președinte al Seminarului științific de profil, specialitatea – Limba română – 10.02.01 (gramatică, sintaxă, lexicologie, terminologie), conducător de proiecte și granturi de cercetare, membru al colegiului de redacție al revistei *Studii și cercetări de onomastică și lexicologie* din Craiova, membru al Uniunii scriitorilor din Republica Moldova Ț. a.

Dăruirea și munca asiduă a sărbătoritului au fost apreciate după merit. Are următoarele distincții: Ordinul Republicii (2010), Diploma Guvernului Republicii Moldova (2009), Premiul Academiei de Științe a Moldovei „Grigore Vieru” (2009), Premiul Academiei Române „B. P. Hasdeu” (2018).

Bineînțeles, multe aspecte din activitatea științifică și didactică ale dlui prof., dr. habilitat V. Bahnaru n-au fost abordate în prezentarea noastră. Despre ele rămâne să vorbim cu ocazia altor aniversări. Dar până atunci îți doresc, dragă Vasile, să fii mereu tânăr, prosperitate în toate și să ne bucuri în continuare cu noi realizări în lingvistica românească. Multă sănătate și mult noroc!

Badea Toader (Cotelnic)

Teodor COTELNIC
Institutul de Filologie Română
„Bogdan Petriceicu-Hasdeu”
(Chișinău)

VASILE BAHNARU, LINGVISTUL

În România postbelică, bolșevizată cu tancurile sovietice și cu sprijinul cozilor de topor din țară, lupta pentru păstrarea unității, specificului și caracterului limbii române a avut de înfruntat ideologi (unii chiar lingviști) staliști. Stabilirea unitară de către Academia Română a normelor ortografice a limbii scrise (în etape succesive, 1867, 1881, 1904, 1934, ultima propunere aparținându-i lui Sextil Pușcariu), a fost dezavuată după 1944. În octombrie 1953, Consiliul de Miniștri impunea renunțarea la folosirea lui *ă*, ca și a formei *sunt*, care dovedea sorgintea latină a limbii române. Lingviștii români autentici au reușit să impună, după 1960, folosirea lui *ă* doar în cuvântul *România* și derivatele sale. Abia după 1989, Academia Română a primit oficial dreptul „de a hotărî asupra îndreptărilor care se vor face normelor ortografice ale limbii române”.

În Basarabia, „teroarea istoriei” și-a pus cu duritate amprenta asupra limbii și literaturii române, așa cum a demonstrat Mihai Cimpoi în *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*, o completare și continuare a celebrei *Istorie a literaturii române de la origini până în prezent* (1941). „Limba este casa ființei unui popor, exprimând cel mai bine datul lui ontologic sau, mai simplu zis, felul lui unic de a fi și de a înțelege propria fire și firea lumii”, scria savantul Mihai Cimpoi (p.11). A fost inventată „limba moldovenească”, dezavuată științific de lingviști, cum a fost eminentul lingvist Eugeniu Coșeriu: „Zic «așa-zisa», fiindcă o limbă moldovenească diferită de limba română, sau chiar și numai de dialectul dacoromân, pur și simplu nu există; e o himeră creată de o anumită politică etnoculturală străină, fără nicio bază reală” (Cimpoi, p. 14).

Parafrazându-l pe Petre Țuțea (acesta se referea la aromâni), basarabenii nu sunt români, ci supraromâni, după modul în care au supraviețuit într-un lagăr al popoarelor sovietice și-ntr-o „Siberie de gheață”, după expresia lui Grigore Vieru.

Pe urmele acestora, dar și al altor celebri lingviști români, a pășit Vasile Bahnaru, directorul îndreptățit al Institutului de Filologie al Academiei de Științe a Moldovei.

Născut la 24 octombrie 1949 în satul basarabean Miclăușeni, Nisporeni, unde a absolvit primele opt clase (1958-1965), Vasile Bahnaru urmează Școala medie din Nisporeni (1965-1967) și Facultatea de Litere a Institutului Pedagogic „Ion Creangă” din Chișinău (1972-1976). Este doctorand al Institutului de Limba și Literatură al Academiei de Științe a Moldovei (1979-1982), doctor în filologie, în 1985, la Moscova, cu specializarea „Limbi romanice” și doctor habilitat în filologie, cu specialitatea „Limba română” (2009). După un scurt profesorat la Școala Medie nr. 29 din Chișinău (1976-1977), devine cercetător al Institutului de Limba și Literatura Română al Academiei din Chișinău, instituție pe treptele căreia urcă până la cea de director (din 2010). A mai îndeplinit și alte funcții: director general al Departamentului de Stat pentru Edituri,

Poligrafie și Difuzare a Cărților (1990-1992), director al Centrului Național pentru Standarde de Limbă (1992-1993), al Asociației Naționale de Terminologie (1993-1998), redactor la Editura „Știința” (1998-2006), redactor-șef al „Buletinului de lingvistică” și al revistei „Philologia” etc.

În 2009, a primit titlul de „om emerit” și premiul „Grigore Vieru” al Academiei de Științe a Moldovei, în 2010, Ordinul Republicii. În 2016, a primit premiul „B.P. Hasdeu” al Academiei Române pentru volumul *Calvarul limbii române în timpul dominației sovietice* (2015).

Dintre lucrările sale, semnalăm: *Dicționar de antonime* (2010, 2013, în trei ediții), *Ascensiunea în descensiune a limbii române în Basarabia* (2011), *Lingvistică și civilizație* (2013), *Miscelanea Basarabensia* (2013), *Partidul și oameni de litere și arte* (2013, cu Gh. Cojocaru), *Lexicologia practică a limbii române* (2013), *Congresul al III-lea al Uniunii Scriitorilor din RSS Moldovenească* (2016, cu Gh. Cojocaru), *Limba română în Basarabia postbelică* (2017). Contabilizând, Vasile Bahnaru a scris 230 de studii și articole, nouă monografii, opt dicționare, două manuale.

Dar, preocuparea de bază a lui Vasile Bahnaru a fost/este, după propria sa sintagmă, „calvarul limbii române” din Basarabia în timpul ocupației sovietice. *Cazul revistelor «Zvezda» și «Leningrad» și ecourile lui la Chișinău. Studii și documente (1946-1948)*, carte apărută la Chișinău, în 2018, scrisă împreună cu istoricul Gheorghe E. Cojocaru, este elocventă în acest sens. Hotărârea Biroului Organizatoric al P.C. (b) din toată Uniunea din 14 august 1946 și discursul lui A.A. Jdănov privind cele două reviste trădează bezna politică care a cuprins și lingvistica. Sunt măsuri dure, aberante luate de slugarnicii lui Stalin spre a întări vigilența ideologică asupra activității științifice și culturale a cetățenilor basarabeni deveniți, prin ordin de la Moscova, cetățeni sovietici. Nealinieria la politica stalinistă putea duce la deportarea unor scriitori în Siberia. Ion Druță relatează un episod de stopare a unor astfel de deportări, prin intervenția lui Andrei Lupan la președintele Uniunii Scriitorilor din URSS, A. Fadeev, dar și comportamentul deviant al scriitorilor din stânga Nistrului, stabiliți la Chișinău: „Erau mărginiți, sărmanii, cultură generală mai deloc, dar crunți erau și răi, cum nu se mai poate” (I. Druță, *Grădina Domnului. Eseuri, balade, amintiri*, Chișinău, Cartier, 2017, p. 109).

Vasile Bahnaru și Gh. E. Cojocaru prezintă documente oficiale care vizează problematica limbii și literaturii române din spațiul basarabean în perioada 1946-1948, perioadă decisivă de impunere a ideologiei staliniste și în acest domeniu de activitate prin rapoarte, referate, stenograme, rezoluții, directive etc. Sunt redată cu fidelitate intervențiile unor scriitori în cadrul ședințelor politice (Tihonov, Fadeev, Em. Bucov, Lupan, Meniuc, Ceban, Coval etc.). Unele intervenții sunt de-a dreptul penibile, aberante, cum este cazul referatului lui I. Canna, I. Ceban și A. Egorov: „Să dezrădăcinăm până la capăt naționalismul burghez, din creația scriitorilor moldoveni”, din 25 septembrie 1948. În referat se fac referiri la „dominația imperialiștilor români în Basarabia”, „reacționarul inveterat și obscurantist Pantelimon” (?) *Halippa*”, „cetățean credincios al imperialismului român”. În acest spirit sunt criticate creațiile lui B. Istru, E. Bucov, A. Lupan, L. Corneanu.

La București, în același spirit proletcultist, Sorin Toma, fiul poetului stalinist A. Toma (prezent în manuale și în presa literară, mai mult decât Eminescu), a scris în „Scânteia” (ianuarie 1948) articolul *Poezia putrefacției sau putrefacția poeziei*, scoțându-l pe Tudor Arghezi din literatură și din viața publică pentru câțiva ani.

Examinând situația complicată din viața literară postbelică din Basarabia – scriu cei doi autori în studiul introductiv intitulat „Literatură, artă și cultură în vizorul ideologiei comuniste” – „Căzută sub dominație sovietică, și linia politică a CC al PC (b) M în acest domeniu, am ajuns la concluzia că lipsea, în primul rând, o literatură artistică autentică, opurile proletcultiste elaborate într-un limbaj primitiv și agramat, nu puteau constitui un fundament serios pentru crearea unei literaturi realist-socialiste remarcabile, iar operele celor mai mulți scriitori basarabeni, cu studii serioase și buni cunoscători ai limbii literare române (G. Meniuc, L. Deleanu, D. Vetrov, Em. Bucov, A. Lupan, B. Istru etc.), nu erau conforme dogmelor vetuste ale realismului socialist”.

Continuându-și investigația, Vasile Bahnaru și Gheorghe E. Cojocaru editează, în 1916, sub egida celor două institute pe care le conduc, Institutul de Filologie și Institutul de Istorie ale Academiei de Științe a Moldovei, un nou volum de studiu și documente: *Congresul al III-lea al Uniunii Scriitorilor din RSS Moldovenească* (14-15 octombrie 1965). Volumul beneficiază de o pertinentă prefață, *Un Congres al scriitorilor cu impact istoric*, al acad. Mihai Cimpoi. Acest congres are o deosebită importanță pentru evoluția limbii și literaturii basarabeane pentru că „a despărțit apele de uscat în ce privește adevărul și neadevărul despre identitatea națională, istorie, valorile morale și spirituale, denumite pe atunci «moștenirea clasică», limba română – denumire tabuizată și înlocuită cu limba așa-zis «moldovenească», cum apreciază Mihai Cimpoi, unul dintre cei care au impus limba și literatura română pe făgașul ei firesc, al tradiției, al întoarcerii la Izvoare. Congresul a fost considerat, și numit ca atare, naționalist, pentru că a constituit începutul debarasării de ideologia stalinistă, anticipând renașterea literaturii din Basarabia, a pus problema revenirii la alfabetul latin, al aprecierii scriitorilor după criterii estetice. La Chișinău se impunea generația Grigore Vieru (M. Cimpoi, V. Vasilache, I. Druță, Gh. Vodă, Anatol Codru, Petru Cărare, Andrei Lupan, Victor Teleucă, Anatol Ciocanu, Liviu Damian, I. Vatamanu, Andrei Strâmbeanu, N. Costenco, Emil Loteanu, Petru Zadnipru, Arhip Ciubotaru, Ion C. Ciobanu, G. Meniuc, V. Levițchi etc.), sincronizată cu generația '60 de la București (Adrian Păunescu, Ioan Alexandru, Ana Blandiana, Nichita Stănescu, Marin Sorescu, Constanța Buzea etc.), generație prefațată de buzduganul lui N. Labiș, după expresia lui Eugen Simion.

La Congres, I.C. Ciobanu a susținut raportul *Literatura sovietică moldovenească și problemele contemporaneității*, alte trei rapoarte au fost realizate de H. Corbu despre dramaturgie, S.S. Ciubotaru despre critica literară și G. Meniuc despre „lumea micilor visători”. Spre deosebire de congresele precedente, la Congresul al III-lea intervențiile scriitorilor au fost curajoase, principiale și au vizat esteticul și nu politicul, motiv de a fi considerați naționaliști toți scriitorii care au luat cuvântul. La ancheta săptămânalului „Cultura”, Grigore Vieru apreciază scriitorii de real talent: Ion Druță, („îl gustă deopotrivă și cititorul rafinat și cel obișnuit”), M. Cimpoi (este „nu numai un critic, în obișnuitul sens al cuvântului, ci un talent”) etc.

M. Cimpoi, la rândul său, știe să pună punctul pe *i*: „În literatură, după cum sunt tentat să cred, problemele nu «se soluționează», ci se pun – variază numai modalitatea cu care se pun”. Preconizează „dispariția irevocabilă a provincialismului și a stilurilor infecte, într-un cuvânt aș vrea să se emită judecăți de valoare, de cărți și idei”.

Congresul al III-lea al Uniunii Scriitorilor din Moldova a constituit și o rampă de lansare a unor idei și concepte realiste (necesitatea funcționării limbii materne și a alfabetului latin, moștenirea istorică, demnitatea națională, aprecierea unei opere literare doar pe criterii estetice etc.), ceea ce a determinat reacția primului secretar al PCM, Ivan Bodiul, care publică în „Moldova socialistă” articolul „Să se întărească și să înflorească prietenia popoarelor sovietice” recomandând (de fapt, impunând) alfabetul rus ca „alfabet al unei nații mari” și românilor basarabeni.

Analizând documentele acestui congres în contextul epocii, Vasile Bahnaru și Gh.E. Cojocaru elaborează un studiu introductiv doct, urmărind „destinul istoric al limbii române la Est de Prut”, „impactul raporturilor sovieto-române asupra vieții culturale din RSSM”, „Congresul și reacția autorităților”. Concluzia autorilor este elocventă: „De altfel, războiul propagandistic întreținut cu mare zel de conducerea RSS Moldovenească împotriva României «naționaliste și revizioniste» și împotriva «naționalismului» românesc la Est de Prut a durat până la prăbușirea Uniunii Sovietice, iar în multe privințe continuă să fie dus de unele forte revanșarde din Republica Moldova, după ce dezideratele fundamentale ale istoricului Congres al III-lea al scriitorilor cu privire la limba română și alfabetul său firesc, cel latin, au devenit realitate și dau roade”.

Cele două volume, *Congresul al III-lea al Uniunii Scriitorilor din RSS Moldovenească și Cazul revistelor «Zvezda» și «Leningrad» și ecourile lui la Chișinău*, sunt elaborate cu acribie științifică, foarte bine documentate, cu o bibliografie de subsol și cu microdicționarul de personaje politice sau personalități culturale absolut necesare. Ele aduc o contribuție remarcabilă la istoria comună a culturii române dintr-o perioadă în care istoria (politicul, de fapt) ne-a fost potrivnică. Documentele de arhivă, inedite probabil, au o importanță deosebită; dacă ele ar fi citite și de decidenții politici de azi sau de mâine, poate că noi, românii, nu vom fi nevoiți să mai trăim asemenea vremuri.

*

Vasile Bahnaru a călătorit/călătorește mult în Țară, în interes cultural și științific: la Academia Română, la Congresele Ligii Culturale pentru Unitatea Românilor de Pretutindeni, la festivalurile literare de la Dumbrăveni (Suceava) sau de la Drobeta Turnu Severin, la festivalul „Marin Sorescu” de la Craiova etc. Călătorește împreună cu Mihai Cimpoi și se regăsește la aceste manifestări cu N. Dabija și Vasile Tărățeanu. Pe lângă bagajul său științific, enciclopedic, Vasile Bahnaru degajă totdeauna bună dispoziție, bonomie, știe să creeze un climat vesel, sănătos, este dotat cu o vastă cultură, are cultul prieteniei și al recunoștinței dezinteresate, flori tot mai rare în peisajul lumii de azi.

Referințe bibliografice:

1. CIMPOI, Mihai. *Limba română este patria mea*. Antologie. Chișinău: Casa Limbii Române, 2007,

Tudor NEDELCEA
Universitatea din Craiova (România)

CZU: 811.1355.1'374
ORCID: 0000-0001-9437-4326

Maria ONOFRAȘ, Ana VULPE
Institutul de Filologie Română
„Bogdan Petriceicu-Hasdeu”
(Chișinău)

**PROBLEME DE LEXICOLOGIE
ȘI LEXICOGRAFIE
ÎN LUCRĂRILE CERCETĂTORULUI
VASILE BAHNARU**

A fixa în limitele unui articol problemele lingvistice și, mai îngust, doar cele de lexicologie și lexicografie, abordate de lingvistul Vasile Bahnaru în lucrările elaborate pe parcursul a mai bine de patru decenii, înseamnă, cu siguranță, a-ți asuma riscul de a lăsa multe nemenționate. Totodată, înseamnă a inventaria cele mai valoroase contribuții obținute în urma unei activități științifice prolifică.

Lingvist de profil larg, cercetătorul Vasile Bahnaru a fost atras totuși de problemele de lexicologie, semantică și lexicografie. Astfel, printre cele peste 200 de lucrări științifico-didactice în diverse domenii de cercetare ale limbii (lexicologie, lexicografie, semantică, stilistică, istorie a limbii, gramatică, lingvistică generală, sociolingvistică, cultivarea limbii), circa 50 țin anume de lexicologie, semantică și lexicografie. Studiile efectuate în acest sens sunt fixate în monografiile, manuale, dicționare, articole științifice, recenzii, avize, comunicări la conferințe naționale și internaționale. Compartimentul îl prezintă pe savant și în ipostaza de mentor și îndrumător al discipolilor (în calitate de conducător științific, de consultant științific sau referent oficial).

Dintre principalele sale realizări lexicologice și lexicografice am menționa, întâi și întâi, monografiile *Elemente de lexicologie și lexicografie* (Chișinău, Editura Știința, 2008, 308 p.) și *Elemente de semasiologie română* (Chisinau, Editura Știința, 2009, 288 p.). Sunt lucrări de referință pentru lexicologi și lexicografi, și nu doar, ce impresionează prin originalitate, profunzime, claritate, exactitate și eleganța stilului. Astfel, scopul de bază al lucrării *Elemente de lexicologie și lexicografie* a fost să propună atenției cercetătorilor din domeniu bazele lingvistice privind elaborarea dicționarelor. În această lucrare sunt abordate și multe probleme de semantică, precum relațiile dintre cuvinte în funcție de conținutul lor (omosemia, parasemia, eterosemia), în funcție de forma lor (omonimia, paronimia), în funcție de forma și conținutul lor (paronimia considerată, concomitent, pseudomonimie și pseudosinonimie) etc., întrucât, după cum afirmă însuși autorul, acestea constituie în prezent „una din direcțiile de frunte în lingvistică”. Suscită atenția și opiniile autorului privind interpretarea polisemiei. „Sememele unui semantem, susține cercetătorul, reprezintă o structură ierarhică riguroasă, caracterizată prin existența a trei tipuri de relații: coordonatoare, subordonatoare și coordonatoare-subordonatoare. Tipurile identificate au un caracter universal, tipul subordonator fiind cel mai frecvent și cel mai variat, materializându-se într-un număr finit de subtipuri: 1) incluziv de treaptă; 2) omogen; 3) eterogen; 4) omogen-eterogen; 5) mixt” (Bahnaru, 2008, p.46).

Astfel, prin analiza multilaterală a relațiilor lexico-semantice autorul a contribuit la clasificarea, structurarea lexicului în general, ceea ce este de un real folos pentru elaborarea dicționarilor de diferit tip, pentru activitatea de traducere, pentru predarea cursurilor din domeniu. Totodată, se face o trecere în revistă a principalelor rezultate în domeniul lexicografiei, începând cu Antichitatea și terminând cu cea din zilele noastre. Se vorbește despre tipologia dicționarilor, despre antinomiile dicționarilor, despre prezentarea într-un dicționar explicativ a stratificării funcțional-stilistice a lexicului etc. Vasile Bahnaru atenționează cititorul și asupra exploziei lexicografice, basarabene în special, din ultimii 10-15 ani, când au fost editate dicționare „elaborate de persoane incompetente în practica, tehnica și teoria lexicografică”, aceste dicționare fiind, de cele mai multe ori, „niște simple compilații, fără a se baza pe o teorie lingvistică modernă și pe realizările teoretice și practice ale lexicografiei contemporane” (Bahnaru, 2008, p. 287).

În lucrarea *Elemente de semasiologie română*, obiectul cercetării îl constituie problemele semantice din limba română. Pe lângă istoricul semasiologiei contemporane, autorul elaborează viziuni conceptuale noi ale fenomenelor de limbaj cercetate, bazate pe realizări actuale în domeniul lingvisticii contemporane. Cercetătorul delimitează domeniul strict al semasiologiei, care trebuie să se ocupe de studierea în sistem și structurală a semanticii lexicale, de dezvoltarea și funcționarea semantică a unităților de limbă, de constituirea și funcționarea categoriilor semasiologice, de integrarea rezultatelor cercetărilor semasiologice în domeniul lexicografiei teoretice și practice etc. Vasile Bahnaru atrage atenția asupra caracterului contradictoriu și inconsistent al definițiilor existente ale unor elemente lexicale. Vorbind de „necesitățile stringente de reflectare adecvată în dicționar a sensului cuvântului ca unitate de limbaj, autorul propune un demers tridimensional de identificare a acestuia, bazat pe relațiile intrasistemice ale cuvântului ca unitate a codului lingvistic, care, conform teoriei lui F. de Saussure, este o entitate ce se constituie din două componente-fațete (semnificant-semnificat), dar și pe relațiile cuvântului ce conduc în afara sistemului și care îl racordează, pe de o parte, cu referentul, iar, pe de altă parte, cu utilizatorii limbii” (Păcuraru, p. 130).

Prezintă interes, în lucrarea sus-menționată, și viziunea autorului asupra fenomenului paronimiei. Termenii din acest domeniu au un caracter inadecvat utilizați în raport cu acest fenomen, susține cercetătorul, aducând argumente plauzibile întru susținerea ideii că fenomenul în cauză, fiind „individualizat prin coincidențe simultane în planul expresiei și în cel al conținutului, necesită a fi denumit parasemolexie” (Bahnaru, 2009, p. 113). Vasile Bahnaru ne propune și o teorie proprie a metasemiei, insistând în mod special asupra cauzelor și factorilor (lingvistici și extralingvistici) care o generează, asupra modalităților metasemiei (similativă și implicativă), asupra consecințelor metasemiei etc.

Monografiile dlui Bahnaru consacrate problemelor de semantică, lexicologie și lexicografie s-au bucurat de atenția cercetătorilor în domeniu, având mai multe recenzii. Drept dovadă, propunem câteva extrase. Spre ex., ne-a surprins plăcut una dintre afirmațiile prof. bălțean Gheorghe Popa, excerptată din recenzia la volumul *Elemente de lexicologie și lexicografie*, publicată într-un număr al *Revistei de lingvistică și știință*

literară din 2008: „E în afara oricărui dubiu că după lectura acestei lucrări regretatul acad. S. Berejan, căruia îi este dedicată această lucrare, ar fi cu siguranță constatat satisfăcut: «Asta e postura în care se complace Vasile – nici oportunist, nici revizionist, nici împăciuatorist. E cercetătorul care merge ferm pe drumul său» (Popa, p. 129). Sau: *Elemente de lexicologie și lexicografie* este „o lucrare de pionierat în problema discutată, întrucât este pentru prima dată în lingvistică când sunt examinate toate (sau aproape toate) problemele referitoare la lexicologia și lexicografia actuală. Altfel spus, studiul în cauză constituie o analiză multilaterală a lexicului românesc în baza căreia s-a elaborat o teorie lexicografică coerentă și profundă, fiind destinat cercetătorilor științifici, profesorilor universitari și celor de liceu. Mai mult chiar, monografia poate servi drept un compendiu de lexicologie și lexicografie pentru studenții de la filologie” (Cotelnic, p. 167). Sau: „Suplă, detaliată și fundamental argumentată, această teorie a metasemiei comportă nu doar un caracter strict particular, ci, în mare parte, unul universal, general-lingvistic; ea poate fi raportată și aplicată atât la fenomenele vizate din limba română, cât și la fenomene similare din alte limbi naturale, făcând parte, în special, din familia de limbi indo-europene”. (Păcuraru, p.131).

La fel de importantă este și latura practică a activității savantului în domeniul vizat, care poartă pecetea profunzimii și rigurozității analizei teoretice. Principiile stabilite în lucrările lexicologice au fost valorificate în procesul de elaborare a mai multe dicționare, printre care *Dicționar de neologisme* (în colaborare, apărut la Editura IRIADA, Iași, 1994), *Mic dicționar de omonime* (2005), *Dicționarul explicativ pentru elevi* (în colaborare cu regretata Veronica Păcuraru, două ediții, ultima apărută în 2015), *Dicționar de antonime* (2007, 2013) – toate fiind rodul unei munci asidue, riguroase și migăloase, muncă necesară, de altfel, la realizarea oricărei lucrări lexicografice, dacă aceasta pretinde, desigur, a avea o ținută științifică și nu doar una comercială, utilitară.

Având o viziune generală asupra limbii, lexicograful Vasile Bahnaru înțelege că un dicționar trebuie să cuprindă cunoștințe variate, dar precise, interpretări sintetice exprimate și logic prezentate. Criteriul semantic este acela care primează în alcătuirea unei lucrări lexicografice, dar trebuie îmbinat cu cel gramatical în așa fel încât să se reflecte realitatea limbii în complexitatea sa. Prin aceste lucrări autorul stabilește și propune lexicografilor principii și metode de elaborare a diferitor tipuri de dicționare, pune în discuție probleme ce țin de vocabularul curent, analizează aspectele sincronice ale prolemlor ce țin de studierea în sistem a semanticii lexicale, toate interpretate prin prisma teoriei sale.

Cel mai cunoscut și mai des utilizat rămâne a fi *Dicționarul explicativ pentru elevi*, elaborat împreună cu regretata Veronica Purice-Păcuraru.

Chiar de la apariție el ocupă un loc de frunte între dicționarele contemporane, deoarece relevă tendința autorilor de a conjuga un punct de vedere lexicografic „practic”, fapt care permite a construi un sistem de prezentare a unităților lexicale din dubla perspectivă: atât sub unghiul de vedere al relațiilor lexicale ce caracterizează cuvintele descrise ca unități ale codului limbii, cât și sub aspectul particularităților de funcționare discursivă a lor. E cunoscut că un dicționar fără exemple este un schelet, de aceea

autorii demonstrează prin contexte ilustrative bine selectate, existența diferitor sensuri ale cuvintelor, precizează domeniul de practici sociale de care ține cuvântul sau sensul respectiv, reperi ale situației comunicative în care poate fi utilizat cuvântul sau sensul corespunzător, valorile conotative pe care le comportă sensurile derivate ale unora dintre cuvintele polisemantice și mecanismele de transfer semantic care le-au generat, mărcile stilistice care reflectă varierea unităților lexicale descrise.

Fiind reeditat, dicționarul este bine-venit și în contextul în care de la apariția primei ediții și până astăzi s-au produs câteva evenimente în plan lingvistic: apariția a numeroase neologisme cu conținut științific, tehnic, politic etc. care au fost riguros selectate și incluse în registru. Prioritate au avut cele folosite la cursurile și în manualele școlare, precum și în lucrările subdiacente disciplinelor de studiu.

Deși un dicționar este tot universul în ordine alfabetică, „ordinea alfabetică”, după cum se știe, are și o serie de inconveniente – elementele din aceeași familie de cuvinte sunt separate de așa-zisele cuvinte „intruse”. Acest dezavantaj a fost neutralizat în acest dicționar prin aplicarea metodei analogice de elaborare a dicționarilor, care constă în regruparea cuvintelor și sensurilor, prin intermediul unor definiții metalingvistice și relaționale, după relațiile lor formale și semantice.

Un avantaj al dicționarului sunt definițiile concise și clare. Explicarea cuvintelor din registru respectă un principiu director major: fiecare sens este dotat cu o definiție lexicografică analitică, care trebuie să corespundă principiului substituibilității, conform căruia definiția lexicografică numai atunci este reușită, când substituie perfect în context cuvântul din registru. În aceste condiții, explicația redusă la simpla corespondență sinonimică a fost exclusă completamente.

Autorii au întreprins o analiză semantică a materialului, izolând (cu cifre arabe și romane) sensurile diferite ale cuvintelor și grupându-le într-o filiație istorică aproape perfectă.

Merită atenție și *Mic dicționar de neologisme* (în colaborare, apărut la Editura IRIADA, Iași, 1994) care cuprinde elementele lexicale mai noi întâlnite mai ales în manuale, opere recomandate și studiate în școală. Pentru o înțelegere cât mai perfectă, pentru clarificarea sensului, definițiile sunt ample. Ele precedă sinonimele și sunt ilustrate sau completate cu citate din operele scriitorilor români. Fiecare cuvânt este urmat de flexiunea moțională (pluralul substantivelor, pers. I sg. a verbului cu menționarea în paranteză a pronumelui reflexiv pentru diateza sau forma reflexivă), de specificarea clasei morfologice. În dicționar sunt prezentate definiții originale, nemaîntâlnite până atunci în alte dicționare. De exemplu:

ABÍL, abilă, adj. Care acționează cu pricepere, cu iscusință. (*Degete abile*). Când este vorba despre cineva care știe să se descurce, să iasă din orice încurcătură, sensul este de „șmecher, descurcăreț”.

A (SE) ACOMODA, (mă) acomodez, vb. A (se) deprinde cu unele modificări în scopul adaptării la noi condiții de mediu. **Înseamnă și** a se obișnui, a se familiariza (*S-a acomodat cu zgomotul orașului*).

A ACORDA, **acord**, *vb.* A da, a oferi cu bunăvoință. Pentru sensul de a aduce la aceeași înălțime tonurile unui instrument muzical cu ajutorul diapazonului, pers. I sg. este **acordez**.

AFLUENȚĂ, *s. f.* Mulțime de oameni ce se îndreaptă spre un anume loc. Mai înseamnă abundență, cantitate mare.

Un alt dicționar elaborat de lingvistul Vasile Bahnaru este cel de antonime, apărut în mai multe ediții, dar revizuit și completat.

Referitor la lista de unități antonimice incluse în lucrare, remarcăm că ea nu prezintă un registru exhaustiv al antonimelor românești, dar ceea ce merită atenție e faptul că la alcătuirea ei Vasile Bahnaru nu a procedat în mod tradițional (în baza unor dicționare existente), ci a pornit de la operele artistice, publicistice etc.

Textul propriu-zis al dicționarului este precedat de un studiu introductiv și de o notă asupra ediției, în care se expune succint și în termeni accesibili problema antonimiei. Pornind de la o analiză detaliată a relațiilor logice de opoziție pe care se sprijină antonimia, dl Vasile Bahnaru relevă și descrie varietățile sub care se manifestă acestea (opoziție contrară; opoziție complementară; opoziție vectorială). Fără a se antrena în discuții savante, dânsul menționează că „antonimia se bazează pe prezența unei trăsături semantice comune, a unui sem comun, care îndeplinește funcția de element clasificator și de fundament esențial al opoziției. Astfel, antonimia se prezintă în calitate de dublare a unității în realități contrarii, determinând concomitent limita de manifestare a unei calități, acțiuni, relații și indicând concomitent relația indisolubilă a contrariilor pentru fiecare manifestare concretă a esenței” (Bahnaru, 2007, p.5) În limbă, antonimele se manifestă în blocuri constituite din două unități cu sensuri diametral opuse pentru aceeași esență. De exemplu: calitate (cf. **bun – rău; gustos – neplăcut**); aspect exterior (**frumos – urât; simpatic – repulsiv**); stare materială (**bogat – sărac**); manifestare umană (**a spune – a tăcea; a afirma – a tăgădui**) etc.

Perechile antonimice sunt însoțite de definiții concise, clare, din care derivă atât trăsătura semantică comună, elementul lor unificator, cât și/măi ales cea parte de sens prin care termenii respectivi se opun. De exemplu:

DELICATEȚE *s.*

Comportament delicat.

VULGARITATE *s.*

Comportament vulgar.

Referindu-ne la partea ilustrativă a dicționarului, menționăm că citatele literare, la care a apelat autorul pentru a prezenta funcționalitatea și utilizarea concretă a materialului lexical, sunt relevante, bogate și foarte bine selectate, având în componența lor ambii termeni ai perechii antonimice. Cf.:

PRIETEN *s.*

Persoană pentru care cineva nutrește **afecțiune**.

DUȘMAN *s.*

Persoană pentru care cineva nutrește **ură**.

„*Un prieten este dușmanul cel mai de aproape.*” (Vasile Alecsandri).

Dicționarul urmărește două demersuri distincte: unul didactic, fiind vorba de însușirea noțiunii lexicale a antonimelor, de îmbogățire a vocabularului, și altul de natură literar-artistică, care țintește spre cultivarea gustului pentru o exprimare aleasă, corectă în limba română.

Și problema omonimiei a fost în vizorul cercetărilor lexicologice și lexicografice ale savantului Vasile Bahnaru, aceasta fiind, de altfel, una dintre cele mai controversate în lingvistică. Până nu demult omonimele continuau să fie prezentate în dicționare inconsecvent, pe baze intuitive și subiective. Acest lucru se explică prin faptul că nu exista o părere unanim acceptată referitor la interpretarea omonimelor, nu au fost elaborate criteriile științifice, obiective și sigure de delimitare a omonimiei de polisemie, care constituie problema-cheie în acest sens. Fiind conștient de acest fapt, cercetătorul Vasile Bahnaru a pornit de la fenomenul omonimiei reinterpretat în lumina investigațiilor științifice de ultima oră, de la realizările teoretice ale lingvisticii contemporane și de la experiența acumulată în ultimul timp de lexicologia și lexicografia română. (Bahnaru, 1988, p. 3.) Drept urmare, în dicționarul respectiv se propune o viziune proprie și oarecum nouă referitoare la omonimie în limba română. Astfel, omonimele au fost identificate pornind de la următoarele criterii: 1) etimologic, în cazul când unitățile de vocabular au origine diferită; 2) gramatical, în virtutea faptului că una și aceeași unitate lexicală nu poate aparține concomitent la două sau mai multe clase morfologice; 3) derivativ, în situația când două sau mai multe unități lexicale derivă fie de la radicali diferiți, fie de la radicali omonimi sau sunt formate cu ajutorul unor afixe omonime; 4) semantic, atunci când omonimele s-au format în urma dezintegrării semantice a unor cuvinte polisemantice. Dicționarul înregistrează cca 2900 de blocuri de omonime, identificate în baza criteriilor menționate mai sus, în care fiecare unitate este însoțită de exemple concrete, împrumutate din literatura artistică sau create ad-hoc de către autor, precizându-se astfel contextul de utilizare a fiecărui omonim. Lucrarea se adresează în primul rând elevilor, cărora, cu siguranță, le servește drept instrument eficient pentru îmbogățirea vocabularului și folosirea corectă a cuvintelor limbii române.

Credem că lucrările lexicografice semnate de Vasile Bahnaru sunt o performanță în materie de dicționare, întrucât sunt elaborate cu dăruire și pasiune de un profesionist bine pregătit atât în teoria, cât și în practica lexicografică. Or, cercetătorul Vasile Bahnaru a dovedit prin opera sa lexicografică că înțelege dicționarul ca o lucrare ce trebuie redactată metodic, pe baza informațiilor și a cunoștințelor celor mai exacte privind cuvântul. Iar în ce privește importanța dicționarelor, ținem să menționăm un gând al autorului însuși, desprins din monografia *Elemente de lexicologie și lexicografie*: „...Gramatica și Dicționarul limbii literare sunt cei doi piloni magistrali pe care se ține întreaga civilizație, cultură și chiar unitatea națională” (p.105).

Deși nu putem afirma, nu știm chiar, dacă lingvistica l-a făcut și îl mai face fericit pe Vasile Bahnaru, credem totuși că dacă cei care citesc sau vor citi lucrările lui se vor pătrunde de adevărul științific al afirmațiilor sale în raport cu problemele ce vizează limba noastră cea română, cu siguranță, s-ar putea considera fericit, întrucât acestea au constituit sensul vieții lui.

În loc de încheiere, afirmăm că, deși omul și savantul Vasile Bahnaru a împlinit o vârstă care impune cinste și apreciere, lucrările sale, inclusiv cele despre care am vorbit supra, nu trădează nicio vârstă – ele trădează doar muncă, profesionalism și asiduitate.

Astfel, nu ne rămâne decât să vă îndemnăm să le consultați, cel puțin, la necesitate, iar autorului îi dorim și cu ocazia acestui popas aniversar ani de viață lungă, multă sănătate și vigurozitate fizică și creatoare până la un alt popas aniversar, dar și până la noi apariții editoriale, ca să avem iarăși prilejul să-i urăm același lucru.

Referințe bibliografice:

1. BAHNARU, Vasile. Berejan S. Zaporojan I. și alții. *Prefață la Dicționar de omonime*. Chișinău: Lumina, 1988. 600 p.
2. BAHNARU, Vasile. *Studiu introductiv la Dicționar de antonime*. Chișinău: Î.E.P. Știința, 2007. 392p.
3. BAHNARU, Vasile. *Elemente de lexicologie și lexicografie*. Chișinău: Știința, 2008, 308 p.
4. BAHNARU, Vasile. *Elemente de semasiologie română*. Chisinau: Stiinta, 2009, 288 p.
5. COTELNIC, Teodor. *Vasile Bahnaru, Elemente de lexicologie și lexicografie*. Chișinău: Știința, 2008, 308 p. În: Buletin de lingvistică. – Chișinău, 2008-2009, nr. 9 -10. – P. 166-168.
6. PĂCURARU, Veronica. *Semasiologia între tradiție și inovație*. În: Akademos. Revistă de știință, inovare, cultură și artă. – Chișinău, 2010, nr. 1. – P. 129-131.
7. POPA, Gheorge. Recenzie la *Vasile Bahnaru. Elemente de lexicologie și lexicografie*, Chișinău, 2008, 308 p. În: Revistă de lingvistică și știință literară nr. 5-6, 2008, p. 129-131.

CZU: 811.135.1'37
ORCID: 0000-0002-2969-4953

Aliona ZGARDAN-CRUDU
UPS „Ion Creangă”,
(Chișinău)

**IMPORTANȚA EVOLUȚIEI
SEMANTICE A LEXEMELOR
PENTRU FORMAREA NOMEMELOR ÎN
LIMBA ROMÂNĂ**

Evoluția limbii este un fenomen complex, universal, determinat de modificarea realității, care se realizează permanent. Elocvență, în acest sens, este legătura dintre limbă și cultură: ambele se influențează reciproc, în evoluția în care sunt antrenate. Se consideră că vocabularul bogat al unei limbi ilustrează bogăția culturii poporului care vorbește această limbă; o cultură bogată implică existența unui vocabular bogat al limbii poporului respectiv. Or, cultura, ca și limba, evoluează permanent, întrucât încontinuu apar realități, obiecte, fenomene (referenți) noi. Respectiv, acești referenți sunt cunoscuți cu un nume (unitate denominativă, denumire, nomem), care apare în limbă în urma realizării diferitor procedee de denumire (derivare, conversiune, contaminare, abreviere, împrumut, calchiere etc.). Este interesant, în acest context, statutul de nomem al cuvântului polisemantic: un singur cuvânt polisemantic înglobează mai multe nomeme, întrucât simbioza dintre semnificantul cuvântului și fiecare semnificat (semem) al său constituie o unitate denominativă. Așadar, dacă un cuvânt are, de exemplu, cinci sensuri, el este utilizat în calitate de nomem pentru cinci referenți, deci cuvântul este nume de cinci ori.

Existența mai multor nomeme în cadrul unui singur cuvânt este generată de fenomenul derivării semantice. Acesta din urmă se explică prin faptul că, frecvent, apariția referenților noi nu este însoțită de constituirea noilor unități lexicale (cuvinte), pentru a le denumi. Se recurge, în astfel de cazuri, la folosirea repetată unor cuvinte deja existente în limbă, dar cu un sens nou. Acest fenomen este unul *onomasemiologic*, ca și meta-semia, întrucât implică atât semnificantul, cât și semnificatul cuvântului (Baharu, 2009, p. 166). Așadar, în felul acesta, vocabularul limbii se îmbogățește din punct de vedere calitativ, nu și cantitativ (apare un sens noi, deci și un nomem nou, nu însă și un nou cuvânt). Prin urmare, nu putem vorbi despre o echivalență cantitativă între sistemul lexical al limbii și sistemul ei denominativ; totodată, este dificil să estimăm prevalența numerică a vreunui dintre aceste sisteme.

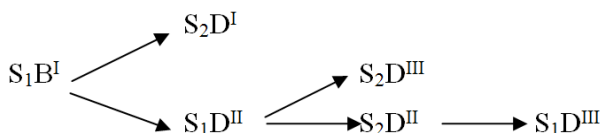
În legătură cu lipsa de congruență simetrică între latura materială și cea ideală a cuvântului polisemantic, trebuie să amintim că aceasta este numită *dualism asimetric al semnului lingvistic* și că în sistemul de sensuri ale cuvântului polisemantic, sememele se formează prin derivare semantică; așa cum familia lexicală este constituită din cuvinte cu aceeași rădăcină, semantemul este format din sememe care conțin seme comune.

Anume în jurul rădăcinii cuvântului/sensului de la care se produce derivarea se grupează unitățile noi, derivate (cuvinte derivate/sensuri derivate). Rădăcina este nucleul familiei lexicale, tot așa cum secele comune, prezente în sememele semantemului, constituie nucleul semantemului. Astfel, devine evident faptul că derivarea semantică este în legătură cu polisemia în limbă și cu denominarea: derivarea semantică poate fi considerată cauză, iar polisemia – efect. În acest articol, ne-am propus să analizăm fenomenul derivării semantice, care determină, așa cum am menționat supra, atât apariția unui sens nou, cât și a unui nou nume. Trebuie să menționăm însă că acest lucru de multe ori este îngreuiat din cauza necunoașterii sensurilor etimologice ale cuvintelor, a tipologiei derivării sensurilor și a ierarhizării acestora în structura semantemului. Astfel, pentru a pătrunde în esența modificărilor semantice ale cuvintelor, este necesară cunoașterea etimonului, a cauzelor care duc la îmbogățirea semantemului cu sememe noi, deoarece în cazul mai multor cuvinte moștenite din limba latină sensul primar, numit și *de bază*, *etimologic*, este considerat învechit; vorbitorii nu-l mai cunosc și el nu este atestat în vorbire (decât doar, poate, în unele graiuri). Frecvent, aceste cuvinte sunt cunoscute și funcționează în timpul de față cu alt sens. În acest context, pentru a prezenta modul de constituire a semantemelor în limba română și de funcționare a unui singur cuvânt cu mai multe funcții de denominare, ne-am propus să analizăm semantemul cuvintelor *ciumă*, *braț* și *dihanie* în DEXI, DEX și DLR.

În DEXI, cuvântul *ciumă* este prezentat cu următoarele sensuri: 1. Boală infecțioasă și epidemică, foarte gravă, la oameni și la animale, acută sau cronică, al cărei agent patogen este transmis prin înțepătura paraziților animalelor infectate, prin contact direct sau ingestie de organisme animale infectate, caracterizată prin febră mare, diaree, delir, tumefacții ale ganglionilor etc.; pestă. 2. Ext. (pop.) Umflătură pe tulpina porumbului. 3 (în mit. pop.) Ființă închipuită ca un monstru, ca o babă sau ca moartea, despre care se crede că aduce ciurma. 4. Fig. Femeie foarte urâtă (și foarte rea). 5. Fig. Mizerie, năpastă, nenorocire mare. 6. Compus: (bot.) *ciuma apelor* = plantă erbacee acvatică, cu tulpina lungă, subțire, ramificată, care se fixează prin rădăcini pe fundul apelor (*Elodea canadensis*) (DEXI, s.v. *ciumă*). DLR însă conține pentru *ciumă* următoarele sensuri: I.1. Umflătură (pe din afară albie, pe dinăuntru neagră), ce crește pe firele de păpușoi, îndeosebi când vremea este ploioasă. 2. (bot.) Ciumă. II.1. (med.) Boală acută numită și pestă, infecțioasă și molipsitoare la oameni (mai ales la rozătoare), cu manifestări (de obicei, combinate) pe piele, ganglionare, pulmonare. 2. (personificare, mit., pop.) Ființă mitologică despre care se spune că aduce boala numită ciumă. III (fig.) 1. (în batjocură și în înjurături) Persoană (mai ales femeie) urâtă, rău îmbrăcată, rea, nesuferită, urgisită, îngrozitoare, scârboasă. 2. Mizerie, năpastă, pacoste, nenorocire (mare) (DLR, I/II, VIII, s.v. *ciumă*).

Luând ca bază ideea că omul a folosit, de multe ori, în necesitatea de a desemna referenții noi, cuvinte pe care le cunoștea deja și că acestea denumeau, la început, obiecte din proxima lui vecinătate, am putea afirma că sensul de bază, etimologic al cuvântului *ciumă* este „umflătură (pe din afară albie, pe dinăuntru neagră), ce crește pe firele de

păpușoi, îndeosebi când vremea este ploioasă”. Această presupuziție, oarecum subiectivă, la prima vedere, este susținută de etimonul cuvântului dat: lat. *cyma* „umflătură”. Prin urmare, sensul I.1 din DLR, I/II, VIII, necunoscut în prezent de majoritatea vorbitorilor limbii române, este primar, etimologic, din care derivă, direct sau indirect, toate celelalte sensuri, inclusiv sensurile care, în dicționarele contemporane, precizăm, sunt plasate pe primele locuri în semantemul lui *ciumă*. Posibil, derivarea semantică s-a produs conform filiației semantice arborescente (am folosit sigla *SB* pentru termenul *sens de bază* și *SD* – pentru termenul *sens derivat*):

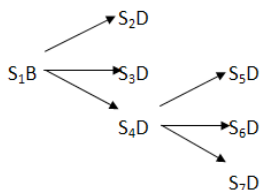

Semul „nenorocire, năpastă”, comun tuturor sememelor lui *ciumă*, este prezent explicit în I *S₁B*, I *S₂D*, II *S₁D* și implicit în II *S₂D*, III *S₁D*, III *S₂D*, fiecare nod de derivare însă conținând un sem comun mai îngust, specializat, prezent în sensurile derivate din acest nod: nodul de derivare I *S₁B* conține semul „boală, maladie”, comun sememelor I *S₂D* și II *S₁D*; nodul de derivare din II *S₁D* promovează în sememele derivate II *S₂D* și III *S₂D* semul comun „flagel”; nodul de derivare II *S₂D* generează un singur sens – III *S₁D* și conține semul comun acestor două sememe (II *S₂D* și III *S₁D*) „necaz cauzat de ceva sau de cineva”. Nodurile de derivare mediază derivarea sensurilor secundare din sensul primar și, în același timp, relevă semnul motivațional particular ce stă, de fiecare dată, la baza derivării fiecărui sens. Sensul primar, în prezent, este mai puțin, sau aproape deloc, cunoscut, dar s-a păstrat în anumite graiuri românești. Prin urmare, un studiu cu referințe în domeniul etimologiei, plasat pe un suport diacronic, cu o abordare a faptelor de limbă în sincronie, relevă evoluția semantică a cuvântului *ciumă* și explică utilizarea acestuia în calitate de nomem pentru șase referințe.

Prezintă interes, pentru elucidarea fenomenelor de limbă studiate în acest articol, semantemul cuvântului *braț*, așa cum este el prezentat în DEX:

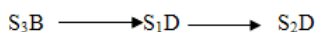
Braț, brațe, s.n. 1. Segment al membrului superior cuprins între cot și umăr; partea de la umăr până la încheietura mâinii. 2. Cantitate care se poate cuprinde și duce în brațe. 3. Fig. (În sintagma) Brațe de muncă = muncitori. 4. Obiect sau parte a unui obiect care seamănă cu brațul (1). 5. Parâmă legată la capătul unei vergi și care servește la manevrarea laterală a acesteia. 6. Distanța de la un punct fix la linia de acțiune a unei forțe. 7. Ramificație a cursului principal al unei ape curgătoare. – Lat. *brachium*.

Analizând semantemul acestui cuvânt, stabilim că primul sens este primar; de la acesta au derivat, în raze, sensurile 2, 3 și 4, iar de la sensul 4 au derivat, iarăși în raze, sensurile 5, 6 și 7. Semantemul cuvântului *braț* s-a format prin derivare semantică arborescentă, întrucât, în afară de derivarea semantică în raze (numită și *radială*), se realizează și derivarea semantică în lanț: de la sensul 1 s-a format sensul 4, iar de la sensul 4 s-a format sensul 5/6/7:

Prezintă interes faptul că acest cuvânt a ajuns să desemneze, în baza relațiilor de contiguitate (2, 3, 6) și de similitudine (4, 5, 7), referenți care, la prima vedere, nu au nimic în comun. Doar o analiză complexă, realizată cu minuție, ajută la stabilirea relațiilor derivaționale din interiorul semantemului acestui cuvânt și la explicarea statutului său de nomem pentru șapte referenți diferiți.

Nu mai puțin interesantă este modalitatea de constituire a semantemului cuvântului *dihanie*, care are următoarele sensuri: 1. Animal sălbatic, fiară, jivină. 2. Ființă ciudată, monstruoasă, namilă, monstru. 3. Ființă, vietate [Pl. și: dihanii]. – Din sl. *dyhanije* „răsuflare”. Semantemul acestui cuvânt s-a format prin derivare semantică în lanț:

În această schemă, primar este al treilea sens, din care derivă primul sens, ce servește în calitate de bază derivațională pentru sensul al doilea. În cazul acestui cuvânt, este și mai ușor a stabili traseul derivării semantice: întrucât cuvântul slav *dyhanije* are sensul primar „răsuflare”, putem afirma că acesta a fost utilizat, inițial, în limba română cu sensul al treilea: „ființă, vietate”, de la care s-a format sensul „animal sălbatic, fiară, jivină”, deoarece și animalele sălbatice sunt ființe, iar faptul că acestea, de multe ori, sunt fioroase, ciudate, monstruoase, deci se aseamănă cu o namilă, cu un monstru, ne permite să afirmăm că de la primul sens s-a format al doilea sens. În prezent, cuvântul este cunoscut și utilizat preponderent cu primele două sensuri, în timp ce al treilea sens – primar – aproape că este învechit, întrucât rareori este utilizat, cunoscut de către vorbitorii limbii române. Oricum ar fi, acest cuvânt înglobează trei nomeme.

În concluzie, menționăm că evoluția calitativă a sistemului lexical al limbii (aparitia sensurilor noi) implică evoluția sistemului ei denominativ – fenomen mai puțin studiat în literatura de specialitate, dar care este complex și de o importanță deosebită în ceea ce privește studierea și explicarea fenomenelor derivării semantice și polisemiei.

Referințe bibliografice:

1. BAHNARU, Vasile. *Elemente de semasiologie română*. Chișinău: Știința, 2009.
2. *Dicționarul explicativ al limbii române (DEX)*. București, 1996.
3. *Dicționarul limbii române (Dicționarul Academiei) (DLR)*. Sub redacția lui S. Pușcariu. București, 1913-1936, vol. I, partea II, fascicula I-IX; vol. II, partea I.
4. ПАВЕЛ, В.. *Лексическая номинация*. Кишинэу: Штиинца, 1983.

CZU: 821.135.1(478).09(092)
ORCID: 0000-0002-3424-1588
DOI: 10.5281/zenodo.3566674

Alexandru BURLACU
Institutul de Filologie Română
„Bogdan Petriceicu-Hasdeu”
(Chișinău)

NICOLAE ESINENCU:
EXERCII DE ANTIPOEZIE

Nicolae Esinencu: exercises of anti-poetry

Abstract: The poetry of N. Esinencu is analyzed from the perspective of the last two volumes *The world discipline* and *Why the dinosaurs died*. All of Esinencu's poetry is conceived as an anti-poetry. From the start went in the opposite direction to poetic fashion. The emphasis is laid on the idea of hygienization of literature, on the subtly contesting essence, the subversive character of poetry. The avatars of the writing, centered on a new conventionality, follow the idea of depoetizing poetry. Life substitutes, as in surrealism, for poetry, life is transferred to poetry.

Keywords: anecdotic, ludic, ironic, colloquially, prolixity, gratuity, paradox, buffoonery, world as theater, absurd.

Rezumat: Poezia lui N. Esinencu este analizată din perspectiva ultimelor două volume *Disciplina mondială* și *De ce au murit dinozaurii*. Toată poezia lui Esinencu e concepută ca o anti-poezie. Din start a mers în contrasens cu moda poetică. Accentul e pus pe ideea igienizării literaturii, pe esența subtil contestată, caracterul subversiv al poeziei. Avatarurile scriiturii, centrate pe un nou convenționalism, merg pe ideea depoetizării poeziei. Viața se substituie, ca la suprarealiști, poeziei, viața se transferă în poezie.

Cuvinte-cheie: anecdotic, ludic, ironic, colocvial, prolixitate, gratuitate, paradox, bufonerie, lumea ca teatru, absurd.

Un „șaizeicist atipic”, insolent și incomod este Nicolae Esinencu, poet, prozator, dramaturg, scenarist. Debutează editorial cu placheta de versuri *Antene* (1968) urmată de *Sens* (1971); *Dealuri* (1974); *Copilul teribil* (1979); *Stai să-ți mai spun* (1983); *Cuvinte de chemat fetele* (1986); *Contraprobă* (1989); *Cu mortul în spate* (1993); *Disciplina mondială* (1995); *De ce au murit dinozaurii* (1998). Din cele șase tomuri de *Scrieri alese*, poeziei îi revine primul volum. Mai târziu, versurile din cărticica de debut, vor fi renegate cuminte, fără zgomot, căci volumul 1 ale scrierilor alese nu cuprinde nimic din „ereziile” antenelor. Selecția arată grija lui Esinencu față de imaginea unui Esinencu clasicizat, cel puțin, se încearcă o ordine în „haosmosul” miniaturilor, odată ce în fruntea volumului se plasează poemul cu statut de artă poetică: „Fâlfâie/ Perdelele curate/ Ale cerului.// O fi spălat rufele/ Mama/ La țară” (Poem). Întâmplător sau nu, acesta e urmat de confesiunile: „Nu mă tem/ De ușa ce mi se închide./ Mă tem/ De ușa ce mi se deschide.// Nu mă tem/ Că vremea-i rece/

Mă tem/ Că vremea trece./ Nu mă tem/ Că toate cad./ Mă tem/ Că toate ard./ Nu mă tem/ Că voi muri într-o primăvară./ Mă tem/ Că n-are să mă doară!” (Mărturisiri) care, cum observă Ion Simuț, „inaugurează aici, în mic, un mecanism repetitiv al structurilor sintactice pe care îl va exploata mai târziu pe spații mari, transformându-l în manieră” (Simuț, p. 123).

Cu volumașele Sens și Dealuri Esinencu e în „prinderea timpului”, etalând personalizarea lui în imageria mentală a unui descendent din țărani, asemuindu-se cu sensul seminței, în plan mai larg, cu existența tranzitorie a ei: „Timpul curge pe lângă sat./ Țăranii/ Aleargă, aleargă, aleargă/ Și aruncă, aruncă, aruncă/ În calea lui/ Semințe!” (Prinderea timpului). El jonglează cu temele și simbolurile la modă, devenind celebru prin tratarea lor dezinhibată. Ca un eretic cu inocență afișată, Esinencu urmează canoanele, dogmele epocii pentru a se abate de la ele, el caută insolitul, se opune formulelor de succes, pentru că se vrea un antipoet chiar și în tributul plătit conjuncturii: „Respir/ Și nu mă mai/ Satur!” (Aerul Patriei); „Pe vatra patriei/ Se coace/ Pâinea patriei” (Vatra Patriei); „Rezemate de cer,/ În praguri coboară./ Sprijinite de praguri,/ Spre ceruri urcă.” (Drumurile Patriei); „Pui un copac pe deal –/ În pământul Patriei îl pui./ Smulgi copacul de pe deal –/ Din pământul Patriei îl smulgi!” (Trupul Patriei); „Ca o apă/ Curge/ Iarba/ Patriei” (Iarba Patriei); „Cerule Patriei? Haina Patriei” (Cerule Patriei); „Deasupra/ Patriei mele/ Zboară/ Păsările/ Patriei mele” (Păsările Patriei).

Chiar și prin temele mari, poezia se vrea o replică la un soi de calofilism solemn ce domină în poezia șaizecistă. Dar miniaturile, redactate în tonalitate parodică și ironică, sunt tratate ca „bufonerii literare”. Lumea literară nu percepe/ nu vrea să perceapă esența lor subtil contestatară, mai exact, caracterul subversiv al lor, de aici și cele mai neașteptate și contradictorii reacții. Unii sunt șocați/ scandalizați de teribilismele lui, de „impertinență” acestora (Gheorghe Mazilu), de libertățile și familiaritățile limbute, de „maniera slobodă a unor taclale”, de ceva anormal în modul de a fi al personajului liric (Valeriu Senic).

Poetul, un talent neordinar (Ion Ciocanu), se dă în spectacol, iar poezia lui e în jocul gratuit al verbelor „Bob – / glob”; sau: „Toamnă – / doamnă”; în „surpriza paradoxului” (Svetlana Șoproncu). În fond, critica nu-l ia în serios pe „omul-spectacol” (Arcadie Suceveanu). Dimpotrivă, „într-o epocă de gravitate și paradă, când zdupacii nu aveau efectul scontat, i s-a găsit o <<scuză>> – neseriozitatea” (Simuț, p. 59).

Adrian Dinu Rachieru îl prinde în formulări foarte exacte: „Cochetează cu suprarealismul, împinge frazarea scurtă, eliptică, în absurd, cade în prozaism” (Simuț, p. 120). Pentru Emilian Galaicu-Păun, „Esinencu dă lovitura în poemele <<abstracte>>”, ceea „ce-l face pe Esinencu cu adevărat Esinencu este metoda (sa) deductivă: din fiecare răspuns <<definitiv>>, poetul știe să extragă sâmburele unei noi întrebări” (Simuț, p. 283).

La începutul uceniciei sale, nici pe departe gândul că aceste exerciții „inocente” veneau ca o reacție bufonă la „poemele kilometrice” (Ion Ciocanu), „poeme epico-lirice” în vogă pe atunci. Voluptatea poetului de a se arăta un eretic, de a face o scriitură în răspăr cu moda poeziei șaizeciste e mereu consecventă. Când o bună parte a poeziei se

întoarce la miniaturismul formei de expresie, Esinencu manifestă, începând cu Copilul teribil, un gust afișat pentru poezia vorbită (Stai să-ți spun!): „Stai să-ți spun:/ Ioana e fată de la țară,/ Ioana are o tanti la oraș,/ Ioana a venit în ospeție la tanti./ Of, zice ea, azi un bărbat/ S-a urcat cu mine în ascensor!/ Mai mult nu mă urc în ascensor!/ Ioana face ce face, iese,/ Și iar urcă în ascensor!/ Of, zice ea, azi un bărbat/ S-a ținut de mine de la cinematograful Până la scara noastră –/ Mai mult nu mă duc la cinema!/ Ioana face ce face, iese/ Și iar se duce la cinema!/ Of, zice ea,/ Șoferul troleibuzului/ A alergat azi pe alei/ Cu troleibuzul după mine –/ Mai mult nu urc în troleibuz!/ Ioana face ce face, iese/ Și iar urcă în troleibuz!/ Of, zice ea, azi/ Bărbatul de la etajul întâi/ Mergerea cu soția la braț/ Și mi-a făcut cu ochiul –/ Mai mult nu ies afară!/ Ioana face ce face/ Și iar iese afară!” etc., etc.

Locul convenționalului, al discursului grav și previzibil îl iau naturalețea și oralitatea, „mecanismul repetitiv”, care, paradoxal, provoacă surpriza, plăcerea anecdoticului. Dar cel mai important lucru, copilul teribil spune lucrurilor pe nume, deloc pe placul mai marilor zilei. Viața ca un teatru e văzută mai mult în variantele „ca un bâlci, arenă de circ, clounadă, un spectacol de mascaradă, unde copilul (prezent) nu se uimește pudic și inocent, ci strigă, arată cu degetul, se amuză. De cele mai multe ori, râzând, el îngroașă culorile, deformează liniile până când întreaga <<mecanică>> neînsuflețită a realității începe a <<vorbi>> cu propriul glas de comedie umană, dezgolindu-și esența autentică” (Țurcanu 1996, p. 62-63). Poezia creează unora impresia de „paranoism” (Valeriu Senic), senzația de o existență sărită de pe fix: „În contextul unor rigide ceremonialuri de lașitate și conformism poetul cu pieptul dezgolit, râzând în hohote, într-adevăr ar putea suscita unele considerații de diagnoză. Dar acesta va fi punctul de vedere al înțepenitelor sale <<personaje>>, confirmat în această viziune deformată, și bizazaria jucată, de excentrismul eroului liric – replică la absurdul mecanicii lor interioare” (Țurcanu 1996, p. 63-64). Intuiția este exactă. Ea trebuie raportată și la absurditatea sistemului, o idee fundamentală a întregii sale opere, căci lumea ca un teatru sau teatrul ca o lume sunt reductibile la ideea „Eu sunt lumea”, că „el joacă însuși jocul lumii și arlechinul și arlechinescul dintr-însul se revelă ca om al lumii și ca omenesc” (Cimpoi, p. 5).

Pe parcursul anilor copilul teribil a avansat în „rele” până la „poetul-scandal”: „Nicolae Esinencu își merită pe deplin reputația de mim al țicnelii într-un balamuc plin de gravitate și suficiență. Un balamuc politic, social, dar... și literar” (Țurcanu 2013, p. 121). Remarcând excentrismul lui Esinencu, extravaganța gestului său literar, Andrei Țurcanu îl surprinde într-un cadru memorabil, stabilind locul lui Esinencu în „templul poeziei șaizeciste”: „Teribilismele sale de cazac ce intră în biserică pentru a-și face semnul crucii, într-o mișcare largă a mâinii, țintindu-l parcă direct pe Dumnezeu, contrastează cu mățaniile mărunte și repezite ale unor dieci literari, pentru care mai presus de orice este ca habotnicia lor să fie observată și să impresioneze naivii mireni” (Țurcanu 2013, p. 121).

Depoetizarea tranșantă a poeziei începe cu copilul teribil care epatează la tot pasul: „Mi-am pus capul subțioară/ Și am ieșit eu pe prospect/ Să mai văd/ Ce face/ Lumea! (Copilul teribil); „Hai că-i bună –/ M-am pierdut în casa mea./ Ia vedeți, bre, pe undes?! Călca maica voastră ieri rufele./ Nu m-a călcat cumva cu fierul/ Și m-a vârat./ Din întâmplare./ Printre rufe?// (...) M-ați găsit?!/ Și unde eram?!/ La maică-ta sub pernă?!/ Da' de ce, draga mea./ Mă ții tu./ La o adică./ Sub pernă?!” (Concurs); „Cum s-a născut./ A și strigat la părinți:/ Să nu vă mai răstiți la mine!/ (...) Puneți mâna pe bunel!/ Puneți mâna pe bunică!/ Trageți cu tunul în ei!/ Însfăcați sora!/ Fuge bunelul!/ Fuge bunica!/ Se zbate sora!!/ Râde, hohotește./ Se trânteste cu fundul de pământ/ Copilul robot./ Născut de o mamă robot/ Și un tată –/ Robot!” (Robot).

Robotizarea omului, nici pe departe gratuită, mișcarea în cerc, în „groapă”, în „colivie” sunt consecințele mecanismului represiv al societății, având în centru un Sisif incurabil, o figură frecvent evocată, asemuită cu existența lumii absurdului. Comportamentul eului poetic, acțiunile protagoniștilor lumii fictive sunt, de fapt, reflexe/ reacții la sistemul totalitar, au impact în trăirile intime, automatizate: „Totul e foarte simplu./ Iei pușca din cui./ Iei punga cu pulbere/ Uscată de pe sobă./ Iei punga cu alice din cușor./ Iei cutia cu tuburi de cartușe./ Pui cantitatea/ Necesară de pulbere în tuburi./ Pui cantitatea/ Necesară de alice în tuburi./ Iei huludețul sau creionul/ Cu care te scobești în urechi./ Îndeși bine/ În tuburi pulberea și alicele./ Pui peste pulbere și alice carton/ Pe care la fel/ Îl prezezi îndesat/ Cu huludețul sau creionul./ Cu care te scobești în urechi./ Vâri cartușele pregătite pe rând./ În cartușieră./ Îți prinzi la brâu cartușiera./ Împingi cu degetul arătător/ Un cartuș în țeava puștii./ Ieși afară în prag./ Vezi vrabia ciugulind păsatul./ Ridici pușca/ Și tragi./ Totul e foarte simplu./ Sufli în țeava puștii./ Scoți alt cartuș din cartușieră./ Bagi cartușul/ La fel cu degetul în țeavă./ Ridici vrabia sfârtecătă./ O prinzi la cingătoare/ Și mergi mai departe./ Calci peste păpădie./ Te urinezi peste fluturele/ Care dormitează/ Pe frunza de podbal./ Arunci mucul aprins de țigară/ În cuibul pitpalacului./ Dai în parcela cu morcovi/ De iepurele speriat/ Cu botul înroșit de morcovi./ Ridici pușca/ Și tragi./ Totul e foarte simplu./ Sufli în țeava puștii./ Scoți alt cartuș/ Din cartușieră./ Îl împingi cu degetul/ Pe țeava puștii./ Ridici urechiatul/ Cu țeasta zdrobită./ Îl prinzi la cingătoare/ Și mergi mai departe./ Calci peste oul șopârlei./ Strivești/ A opta movilă a cârțiței./ Despici în două tufa de măceș./ Pisezi cochilia melcului./ Scuipi/ În scorbura goală a pupezei./ Arunci/ Cu un broscoi într-o broască./ Dai/ În baltă peste cocostârcul/ Cu aripa ruptă./ Ridici pușca./ Îi vâri țeava pe gât/ Și tragi./ Totul e foarte simplu./ Sufli./ În țeava./ Scoți/ Alt cartuș din cartușieră./ Împingi/ La fel cartușul cu degetul/ În țeava puștii./ Ridici/ Cocostârcul înroșit deodată./ Îl prinzi la cingătoare/ Și mergi mai departe./ În vizuina țistarului/ Tragi două focuri./ În vizuina vulpii/ Tragi patru focuri./ În plătica/ Care plutește la suprafața apei/ Descarci aproape toate cartușele./ Capul bursucului/ Îl crapi cu patul puștii./ Puii potârnicăi/ Îi ucizi/ Cu picioarele./ Strângi vântul/ (Vulpea, plătica, bursucul, potârnichea)/ Îl prinzi la cingătoare./ Și te-ntorci fluierând/ Spre casă./ Treci un deal./ Treci o vale./ Mai treci un deal./ Mai faci o vale./ Deschizi poarta casei tale./ Deschizi ușa./ Arunci la picioarele soției vântul./ Îți pupi copiii pe rând./ Ridici pușca la tâmplă./ Apeși țeava pe tâmplă/

Tragi./ Pui pușca în cui/ Și cazi./ Totul e foarte simplu” (Vânătoarea). Într-o lume dominată de automatisme, totul e foarte simplu, protagonistul, captiv al mecanicii repetitive, până la urmă se autodesființează. Universul cinegetic desfășurat cu atâta aplomb fantezist reprezintă în plan micșorat universul lumii absurdului, desigur, forma indirectă de expresie rămânând una privilegiată: „Naivitatea, ingenuitatea frii, predispoziția copilărească de a spune adevărul („regele e gol!”), ironia și autoironia, <<nebulia>> don-quiotescă, vorbirea în doi peri (ambiguă în sens modern, ludică în sens postmodern) este o armă eficientă împotriva acțiunilor neantizatoare ale timpului, împotriva <<absurdului>> lumii, este un mod de a fi, adică – mai simplu spus – de a viețui și a supraviețui (căci astfel se pune problema în zilele noastre)” (Cimpoi, p. 5).

Esinencu se distinge de ceilalți printr-o poeticitate orală, prin comunicarea familiară. Poeziile lui sunt niște narațiuni ludice, intertextualizate, mizând pe anecdotic, pe peripeții, pe scenele de viață ale „paradisului pierdut”: „Mi-am revăzut copilăria./ Ședea la un colț de pod,/ Dându-mi de înțeles că mă aștepta acolo/ De când e copilăria./ Când m-a zărit,/ S-a bucurat mai ceva decât un copil./ Hai să alergăm, zice,/ Și pe loc o ia la fugă./ Sare o piatră,/ Face o tumbă peste un mușuroi de furnici./ Trece printr-un gard,/ Prinde o mătă de coadă,/ Dă un bobârnac unui copil/ Care pe loc începe să plângă./ Se cațără pe un copac/ Și-mi strigă:/ Hai să culegem cireșe./ Strigă și sare de pe cracă pe cracă./ Cu o mână vără cireșe în gură,/ Cu alta ticsește cireșe în sân./ Când i se par cireșele mai bune/ În copacul de alături,/ Sare dintr-un copac în altul./ Ajunge în vârful copacului/ Și se întinde pe o frunză la soare./ De ce stai, îmi strigă/ Hai să ajungem mașina aceea,/ Și sare din copac,/ Și se ia după mașina care nici gând n-are/ Să se oprească./ Colbul e cât casa în urma mașinii./ Dar copilăria mea nu se lasă./ Când e gata să pună mâna pe mașină,/ Zărește un iepure și se ia după iepure./ Când e gata să prindă iepurele,/ Zărește o vulpe/ Și se ia după vulpe./ Când e gata să prindă vulpea,/ Zărește un fluture./ Ca să-l prindă mai ușor./ Își scoate cămașa./ Vrea să prindă fluturele cu haina./ În sfârșit, aruncă haina./ Și aleargă după fluture/ Să-l prindă cu gura./ Se-mpiedică, cade./ Dar nu se lasă./ De ce stai, îmi strigă./ Hai să alergăm la lutărie./ Știu un cuib cu pui de lăstuni./ Strigă și o ia la fugă aiurea./ Se-ntoarce cu nasul zdrelit./ Dar nu se lasă./ De ce stai, îmi strigă./ Hai să ne aruncăm de pe pod în apă./ Hai să ne aruncăm de pe pod în apă, zice./ Sau hai să scoatem raci din bulboane./ Scoatem raci din bulboane./ Sau hai să ne întindem pe apă/ cu fața în sus/ Și în trei zile, gata./ Suntem la mare./ Sau cel mai bine ar fi, strigă./ Să aruncăm cloșca Irinei de pe ouă/ Și să clocim noi ouăle!/ Dar de ce stai, strigă./ Chiar nimic nu poți?!” (Șapte pe-o bicicletă). Literaturizarea „amintirilor din copilărie” își are rațiuni polemice, universul „copilărit”, volens-nolens, trimite la „copilăria copilului universal” a vremurilor societății de cazarmă. Formula poetică a lui Esinencu, așa cum observă Ion Simuț, e la „intersecția a trei modalități înrudite: Geo Dumitrescu, Marin Sorescu și Mircea Dinescu. Are câte ceva din calitățile și defectele fiecăruia: predispoziția epică de la cel dintâi, ironia, colocvialitatea și regia textului de la cel de-al doilea, atenția la public și spiritual polemic specific celui din urmă.

Cu toții au în comun specularea ludică a anecdoticului” (Simuț, p. 126). Ceea ce am putea adăuga e că antipoezia ultimului Esinencu stă în valorificarea absurdului. Din perspectiva volumelor *Disciplina mondială* și *De ce au murit dinozaurii* toată opera lui Esinencu poate fi receptată ca o poezie a absurdului.

Esinencu „actualizează fronda, pisălogeala ludică, gestul teribilist, ostentația în maniera zarvei continue, reușind să impună, într-o ambianță cuprinsă de ramoliment, o atitudine estetică revigoratoare, o notă de prosepțime și un timbru de libertate care amintesc de fundamentala chemare a omului. (...) Clovneria gestului lui Nicolae Esinencu numai în aparență e gratuită. În realitate, ea ascunde o puternică energie de igienă socială, morală, estetică. Absurdul trucat al narațiunilor lirice care ies din penița acestui mim slobod de gură țintește demența Marelui Absurd de sistem” (Țurcanu, Corcinschi, p. 135). Copilul teribil frizează nebunia pe parcursul întregii sale creații.

În volumele *Disciplină mondială* și *De ce au murit dinozaurii* poetul se întoarce și mai decis la atutul său, demonstrează „o adevărată industrie a teribilismului poetic”, de „extracție neoavangardistă”, ilustrând, vorba lui Anatol Moraru, o „poetică <<tutti-frutti>>” (Simuț, p. 166), care ar arăta semne de „naturalism cras”, de „îndemnuri ritu(f)alice”, cu „texte (psihanalizabile)”, dar și „orientarea spre social și politic” (Simuț, p. 168). Depoetizarea se efectuează prin kitsch și prin transferul „absurdului” lumii în poezie prin discursivitatea șocantă, cultivarea arbitrarului. Atitudini antipoeetice se arată în „prozaizarea” poeziei, în „temerara întreprindere a autorului de a extrage poezia din contingentul său, dacă vreți, de a <<poetiza>> cotidianul, banalul, ocazionalul aparent ne semnificativ – totul gândit nu doar ca o reacție la poezia festivă, dominantă în epocă, dar și ca un fapt ce denotă apetența experimentului, ilustrarea unor realități fruste, necenzurate de ficțiune” (Simuț, p. 166).

Neașteptat de dezinvolve sunt reflexele lui Esinencu asupra statutului poetului, al naturii poeziei în care se persiflează iluziile romantice ale creatorului: „Sunt programat/ Să vă programez:/ Mergeți drept înainte/ Și o să ajungeți drept la Dumnezeu./ Și acolo o să spuneți că/ Eu v-am trimis./ Și v-am trimis, că umblați/ Aiurea pe Pământ!” (Sunt programat). Nicolae Esinencu e un poet care printre primii s-a trezit din hibernarea literară: „Într-o bună zi, zău,/ Am să mă vâr cu bâta/ În viziunile celor/ Care mai hibernează:// Haide, bre, treziți-vă,/ E de-acum secolul XXI!” (Hibernare); sau: „Recalculează, Doamne, timpul meu/ Și o să te convingi:/ Mai am nevoie/ De o viață” (Rugă). El se declară căzut din altă lume, de fapt, căzut din viitor: „Că sunt căzut/ Din altă lume –/ E clar:// Dar am căzut în lumea/ În care trebuia să cad?// Și dacă n-am căzut în lumea/ În care trebuia să cad?// Și cei din lumea în care am căzut/ Sunt din lumea în care am căzut?” (Căderi). Adresarea colocvială, folclorizările naive, abuzul de platitudini sunt defecte ce se transformă în calități.

Simplificând mult, putem afirma că poziția lui e în permanentă opoziție, poetul a mers în contrasens cu moda poetică: „Mă uit cu un ochi/ La soare –/ Toți se uită cu un ochi/ La soare:// Mă scarpin/ La călcâie –/ Toți se scarpină/ La călcâie:// O iau la fugă –/ Toți o iau/ La fugă:// De-o săptămână/ Stau pe loc/ Și turma e la mare/ Încurcătură://

Ce ar fi oare/ Să m-arunc/ Într-o prăpastie?” (Turma). Pe urmele lui Marin Sorescu, înviorează temele predilecte ale realismului socialist: „Țara mea e mică/ Dar dacă o iubești –/ Margini n-are”; sau: „Acolo, peste ape,/ E a doua jumătate/ A patriei tale”; sau: „Pe oriunde aș umbla,/ Pe oriunde m-ar duce ochii și picioarele,/ Mă întorc acolo, la poalele apelor,/ Cad în genunchi,/ Plâng și strig peste munți și peste ape:/ O, inima mea, despicată în două”; sau: „Dacă n-o să ne unim/ Toți de dor o să murim”.

Poezia lui Esinencu vine din viitor, vine de pretutindeni: „Din două în două zile/ Mă urc pe casă/ Să văd de unde vine/ Viitorul.// Trebuie să vă spun:/ Viitorul vine/ De pretutindeni.// Când într-o noapte,/ Ai să auzi/ Că-ți pâraie pereții –/ Să știi că-ți vine Viitorul” (Viitorul); „Clar,/ Suntem extraterestri.// Clar,/ Suntem trimiși pe Pământ/ Pentru a muri.// Clar,/ Nu cunoaștem motivul/ Acestei aspre pedepse.// Clar” (Clar); „Doamne ferește/ Să te naști –/ Mori.// Doamne ferește/ Să mori –/ Nu te mai naști” (Doamne ferește); „Neantul e groapa în care/ Nu poți coborî.// În neant poți sări/ Sau să fii aruncat.// Neantul n-are fund,/ Neantul n-are uși./ Pe unde intri/ Nu mai ieși./ Poți răzni/ Că tot n-are cine/ Te aude.// În neant te poți ține/ Doar de păr/ Sau de fundul pantalonilor” (Neantul).

Desolemnizarea poeziei se accentuează prin profanarea caracterului ei sacru: „Hristos,/ După atâta răstignire,/ Hotărî să se odihnească/ Puțin./ Sare de pe cruce/ Și strigă:/ Hai, bre, care mă înlocuiește/ Puțin/ Pe cruce?// Hai, bre, care îl înlocuim/ Pe Hristos/ Puțin/ Pe cruce?” (Hristos). Emilian Galaicu-Păun e de părere că un poem ca Păcatul ar da „adevărata măsură a ceea ar fi fost Esinencu dacă nu și-ar fi maimuțărit/ imitat, mai întâi de toate, maestrul (Marin Sorescu), apoi propria-i maimuțăreală/ imitație” (Simuț, p. 284). Reproducem textul: „Doamne, port crucea pe umeri/ De atâta timp, încât pe cruce/ A crescut pădure./ Da în pădure ursul./ Da în pădure lupul./ Da în pădure vulpea, –/ Maimuța mă pocnește la tot/ Pasul/ Cu banane-n cap –/ Și eu târâi crucea.// Doamne, ba mai vin în pădure/ Și braconierii./ Aște-s mai animale/ Decât animalele./ Vin cu femeile lor./ Le răstignesc pe cruce/ Și le iubesc nemilos./ Până adorm între picioarele/ Femeilor.// Mai am, Doamne, de târât crucea?/ Doamne, ia-mi măcar maimuța/ De pe cruce” (Păcatul).

Viața se substituie, ca la suprarealiști, poeziei sau se preface în poezie: „Stabilește-te, frate./ Între picioarele femeii./ Ca țărânel între coarnele plugului./ Și însămânțează, frate./ Viitorul” (Însămânțare); sau: „Ce femeie superbă –/ Numai picioare și spermă./ Ce femeie superbă –/ Numai picioare și spermă./ Ce femeie superbă –/ Numai picioare și spermă” (Ce femeie superbă); sau: „Sunt o fabrică/ De însămânțat femeile./ Te însămânțează/ Și pe loc te îmbolnăvești/ De viață” (Fabrică de însămânțat).

Uneori versul impudic alternează cu definiții metaforice memorabile: „Dragostea e un balaur/ De foc, de aur” (Balaurul); sau: „De câte ori/ Femeia se dezbracă,/ De atâtea ori mă cuprinde/ Panica:/ Sfinte, o să aprindă./ Afurisita./ Casa!” (Spaimă). Alteori, poezia concurează cu celelalte arte sau se vrea o sinteză a artelor: „Pe fân uscat./ Miroșitor/ Și ușurel trosnind./ Întinsă/ Cu brațele sub cap/ Cu ochii căutând/ Prin deschizătura subțire/ Din acoperiș,/ Urmărind cerul,/ Albastrul,/ Adâncul./ Ușor depărtând picioarele/

Atât doar cât se poate./ Atât doar cât se bănuiește./ Miros de fân./ Miros de fân./ Miros de fân./ Trosnet/ Miros de fân./ Miros de fân./ Și poate un praf ușurel./ Și o ușoară uitare de sine./ Și o ușoară uitare de sine./ Vorbea careva/ Respira cineva?/ Tu?/ Eu?/ Eram?/ Nu eram?/ Sudoare subțire./ Privim amândoi/ În gaura din acoperiș./ În crăpătură./ Plutim./ Hăt./ Unul lângă altul./ De când./ De unde și încotro?/ Și până când?/ Trecem pe sub cer./ Ne atinge cerul./ Albastrul./ Adâncul./ Albastru deasupra./ Albastru dedesubt./ Dragostea din șură” (Dragostea din șură).

Și în ultimul volum, poetul ne oferă poezii „gălăgioase”, extraordinar de dureroase prin adevărul exprimat: „Cum vede pe undeva un jug./ Vără capul./ Ce stai, mă, îl întrebi./ Cu capul în jug?// Poate, zice, îmi anină cineva/ Un car din urmă./ De obicei se găsește cineva care/ Îi anină un car din urmă./ Ce stai, mă? – îl întrebi./ Poate, zice, încarcă cineva ceva/ În car./ De obicei, se găsește cineva care/ Încarcă carul./ Ce stai? – îl întrebi./ Poate, zice, îmi spune cineva/ Încotro să duc carul./ Hai, mă, dă-o în mă-sa de treabă./ Spuneți-i careva/ Încotro să ducă/ Omul/ Carul./ Clar, se găsește cineva/ Care îi spune/ Încotro să ducă carul./ Duce carul/ Și cum vede iar un jug gol./ Vără capul în jug./ Și așteaptă” (Moldoveanul).

Interogația din titlul cărții *De ce au murit dinozaurii* își află răspuns indirect, dar foarte sugestiv în poeme ca acesta: „Să ne fie clar –/ Suntem niște poeți colbăiți./ Suntem niște poeți cârpiți/ Suntem niște poeți oboșiți./ Poeți care se vând împreună cu varza./ Împreună cu cartofii./ Cu fasolele./ Să fie clar –/ Avem o Republică colbăită./ O Republică ponosită./ O Republică cârpită/ Și oboșită./ Vrea să doarmă./ Vrea să moară” (Oboșeală). Avatarurile scriiturii lui Esinencu induc, firește, un nou cod liric, afirmă o individualitate de luptător cu o altă inerție generată de luptătorii postlabișieni, anunțându-se ca un postmodernist.

Referințe bibliografice:

1. CIMPOI, Mihai. Copilul teribil și disciplina mondială. În: ESINENCU, Nicolae. *Scrieri alese. Volumul 1*. Chișinău: Editura Prometeu, 1999.
2. SIMUȚ, Ion. Inconformistul subversiv. În: ESINENCU, Nicolae. *Viața și opera literară (ca) într-o carte/ Vitalie Răileanu* (antologator). – Iași: Tipo Moldova, 2016.
3. ȚURCANU, Andrei. Un copil teribil arată cu degetul spre noi. În: ȚURCANU, Andrei. *Bunul simț*. Chișinău: Cartier, 1996.
4. ȚURCANU, Andrei. Poetul-scandal Nicolae Esinencu. În: ȚURCANU, Andrei. *Arheul Marginii și alte figuri*. Iași: Tipo Moldova, 2013.
5. Andrei Țurcanu de vorbă cu Nina Corcinschi: *Dialog*. Chișinău: Cartier, 2017.

CZU: 821.135.1.09
DOI: 10.5281/zenodo.3566676

Dumitru GABURA
Universitatea de Stat
„Dimitrie Cantemir”
(Chișinău)

EMINESCU ÎN VIZIUNEA
TRANSPERSONALĂ
A LUI VICTOR TELEUCĂ

Eminescu in the transpersonal view of Victor Teleucă

Summary: The concepts of transpersonal psychology – meditation, extended consciousness, revelation, Id, Transcendent Id ... are found represented in the poem „Răsărit de Luceafăr” which will serve as the object of our research, as well as in some articles published over time since 1975.

Keywords: overcoming the consciousness of the ego, the Id as a synthesis of the conscious, the subconscious and the superconscious, the extended consciousness, transcendence and cosmization.

Rezumat: Rezumat: Conceptele psihologiei transpersonale – meditația, conștiința extinsă, revelația, Sinele, Sinele transcendent ... se regăsesc reprezentate în poemul „Răsărit de Luceafăr”, care va servi drept obiect al cercetării noastre, precum și în câteva articole publicate de-a lungul timpului începând cu anul 1975.

Cuvinte-cheie: depășirea conștiinței eului, Sinele ca sinteză a conștiinței, subconștiinței și supraconștiinței, conștiință extinsă, transcendere și cosmizare.

Ne propunem în cele ce urmează să studiem mitopo(i)etica lui M. Eminescu prin viziunea transpersonală a lui V. Teleucă: *depășirea conștiinței Eului, Sinele ca sinteză a conștiinței, inconștiinței, subconștiinței și supraconștiinței.*

„Eminescu, menționează Victor Teleucă în articolul „Ce te legeni, codrule?” (publicat în 1975 în ziarul „Cultura”), a fost unul dintre marii neînțeleși ai timpului său, nu a dat niciodată prilej ca alții să-i poarte invidie meschină, dar nici nui-a putut înțelege pe cei care umblau cu monumentele din urmă. ... Dar Eminescu nu a putut crea nici când și-a trăit viața sa scurtă și zbuciumată. O nedreptate socială strigătoare la cer.” (Teleucă 2010, pp. 266-267). Tematica eminesciană rămâne în atenția lui în toată perioada creației sale: în poemul „Eminescu” (1975), în eseu „Problema plopilor fără soț”, în poemul „Răsărit de Luceafăr” (1988), în tablete etc.

Conceptele paradigmei transpersonale: *meditația, cunoașterea de sine, conștiința extinsă și multidimensională, revelația, experiența de vârf, experiențe arhetipale, procesul de împlinire a sinelui, sinele transcendent, sinele adânc, sinele total, transcendere și cosmizare* îl definesc pe Eminescu ca pe un Creator etern.

Acestea se regăsesc reprezentate în poemul cu titlul sugestiv „Răsărit de Luceafăr”, care va servi drept obiect al cercetării noastre, precum și în câteva articole publicate de-a lungul timpului înce-pând cu anul 1975. „Un veritabil tur de forță dionisiac, cu învolburări expresionist-plutonice, într-o retorică evocând marile expansiuni eminesciene din *Memento mori* deasupra cărora plutește seninătatea luminii luciferice”, așa începe analiza poemului Th.Codreanu (Codreanu, p. 104).

Paradigma transpersonală, teoretizată recent, valorifică *filosofia universală, vedele, upanișadele*. Aceste scrieri sacre serveau ca sursă de inspirație pentru Eminescu, precum și pentru Teleucă, devenind liantul ce unește acești doi poeți.

Victor Teleucă ne oferă o viziune inedită asupra personalității poetului. Își expune propriul gând, apoi îl disecă, îl răstoarnă, îl spiralează și îl face aproape material și vizibil, astfel încât cititorul se face într-un fel părtaș al descoperirii și *extinderii imaginii obișnuite* a lui Eminescu: „îl suna un tainic foc, îl sunau bătrâni/ stejarii, îndărătnicii și crunții;/ munții mândrii și cărunții îi puneau pe gândul/ frunții umbra lor să se anunțe, când îl așezau/ la masă plin de strigăt și îndoială și că el muia/ nu pana ci un deget în cerneala sângelui și-l/ ascuțea cât mai mult, mai mult să doară – vara,/ toamna primăvara, iarna cu deosebire, când a/ cerului sclipire gerul l-așeza pe geamuri, /” (Teleucă 2010, p. 7).

Vedanta îndeamnă la realizare: „a vedea toate existențele în Sine și Sinele în toate existențele” [4]. Prin *conștiința extinsă* Teleucă se încadrează în noua concepție despre infinitatea de A FI, ce exprimă totalitatea relațiilor dintre Sine și Lume pe care trebuie să o punem în locul relației false create de Ego-ul limitativ (Teleucă 2000, pag. 7). Acest concept îl evidențiază referindu-se la conștiința extinsă a lui Eminescu ce apare în versurile: „El simțea sub/ frunte gândul cum se simte prafu-n armă, mai/ simțea cum se revarsă arsă lumea-ntr-o alarmă/ până-atunci necunoscută și de care te-nfiori/ și-auzea cum demiurgul stă cu bezna în dispută/...” (Teleucă 2010, pag. 9).

La Jung *Sinele* nu este un *Eu Conștient*, ci o personalitate mai cuprinzătoare, o personalitate eternă nu doar *conștientă*, ci și *inconștientă, subconștientă* și *supraconștientă*. În articolul „Despre legăturile psihologiei analitice cu opera literară” (1922) el diferențiază două tipuri de lucrări: 1. cele care izvorau în întregime din intenția autorului și 2. cele care luau în posesie autorul. Jung susține că al doilea tip de lucrări proveneau din inconștientul colectiv. În astfel de cazuri, procesul creativ apare ca o activare inconștientă a unei imagini arhetipale.: „Cine vorbește cu prototipuri vorbește cu mii de voci parcă, impresionează și copleșește, ridică totodată ceea ce exprimă, din singular și vremelnic, în sfera a ceea ce ființează mereu și astfel dezleagă în noi toate acele forțe ajutătoare care i-au îngăduit omenirii din toate timpurile să se salveze din toate primejdiile și să supraviețuiască chiar și nopții celei mai lungi” (Jung, pag. 86).

Din analiza sintagmelor critice cu care e caracterizat Victor Teleucă (*liricof* – M. Cimpoi; *heraclitean transmodern* – Th.Codreanu, Andrei Țurcanu; *poet filosof* – M. Dolgan, H. Corbu...) reiese apartenența lui la al doilea tip de creativitate, aceasta

permițându-ne o omologare a celor doi poeți pe același plan creativ-meditativ, *trans-personal* în terminologia noastră. Lui Teleucă îi reușește intuitiv descrierea procesului dinamic ce se producea în *Sinele eminescian*, care impunea o *transfigurare vizionară a timpului*: „desfăcând o rază-n patru, fiecare iar la rându-i o mai desfăcea în patru ca să caute în nimbul razelor cum crește timpul și cu zeii făcând teatru, din lumina lor obscenă, îi punea să joace-n scena lumii lui și să-i recheme, le da replica la vreme când se dezmoțea din frigul gândului, și el o vină și lumina din lumină se isca a treia, alta, cosmică, dogoritoare, zburători cu chip de fluturi se-ntorceau spre începuturi, fulger încăput în noapte, dar și într-un strop de rouă și de-acum de la sine fiecare rază nouă iar se desfăcea în patru și-n a trudei nepieire, luminând în timp și spațiu, un nesațiu de iubire care schimbă veșnic vremea într-o altă viscolire însetată de frământuri...” (Teleucă 2010, pag. 11).

Nu lipsește în poem semnalarea *sacrificiului* lui Eminescu: „când se revărsară zorii și-adormi pe cele/ scrise fruntea lui mai grea ca munții, nici el/ nu-și închipuise care lege se alege din cuvinte și/ din vise, un ceva ce n-are capăt, un simbol din/ vremi cernut, altfel nu era ce este și ce-a fi cu/ timp și spațiu într-o soartă încăput;” (Teleucă 2010, pag. 19).

Mulți, foarte mulți și-ar fi dorit gloria eminesciană, însă nimeni dintre muritori nu-și *asumă suferințele* pe care le-a cunoscut Eminescu. Relevantă e descrierea *însuflețirii creației* lui Eminescu ce ține de *transgresarea fluidului vital în cuvinte*. Acest gând îl întâlnim în versurile: „între litere lumină turna să se-nchege bine, spus apoi să lumineze din cetatea vorbei noastre ca prin antici metereze, umbra lui era Ciobanul fără oi și fără nume, sumbră ea-i venea din urmă ca să-l apere de lume pentru lume să-l păstreze și cu lumea să se-ndrume și prin lume să se cheme;” (Teleucă 2010, pag. 13).

Întregul poem prezintă un *scenariu cosmic (transpersonal) de transgresare a conștiinței universale, de trecere la Sinele poetului, de reîntoarcere prin supraconștiința evoluată* în perioada vieții pământești a lui Eminescu la soarta de Luceafăr. Totul duce la *renașterea în sfera umană, ciclicitatea astfel continuând la nesfârșit*: „dormea bouru-n perete și pe capul/ lui temut care-a stat în stema țării, Lucifer/ lucea tăcut, raza împărțită-n patru raze tot/ atât de multe iar se desfăcea în patru și din/ nou în patru iar desfăcându-se în patru chiar/ atunci, neprevăzut, timpul îndărăt se-ntoarce/ renăscând de la-nceput.” (Teleucă 2010, pag. 21).

Întâlnim, cu certitudine, aici revelația *relației dintre individ și divin*, ce prezintă secretul suprem al tuturor marilor tradiții spirituale. Lama Anagarica Govinda susține că cei care trăiesc în timpul iluzoriu al conștiinței lor periferice, al intelectului și în continuum-ul spațio-teporal al lumii externe, se identifică cu ceea ce este muritor, cei care trăiesc în armonie cu „pulsul eternității” se identifică cu ceea ce este nemuritor și descoperă că întreaga eternitate se află în spirit, în spiritul lor (Anagarica Govinda, p. 322).

Limbajul obișnuit pare a fi inadecvat pentru comunicarea misterului operei eminesciene. Cu toate acestea, Teleucă reușește în tot contextul poemului să creeze niște construcții literar-artistice ca să releve *diversele stări de conștiință proprii*

personalității transcendente a poetului. O face fără a folosi terminologia tehnică specifică experiențelor mistice: „raza ce se-mparte-n patru sub magia/ vorbeii simple care sufletul ni-l umple,/ împletindu-ni-l cu lumea unei lumi ce el pe scut/ o aduce dintr-o luptă-n care graiul s-a născut/ și-a rămas în devenire când și sfânt de nemurire/ și timp sfânt de regăsire pentru-acest pământ/ ce-ncape într-un fulger de cuvânt;” (Teleucă 2010, pag. 17).

Anume acest fapt face posibilă perceperea imaginară a Naturii Divine în poemul *Răsărit de Luceafăr*.

Stările profunde de meditație îi ofereau unui creator autentic posibilități nelimitate, inclusiv modalități de cunoaștere a misterelor. Eminescu face referire la aceste *stări de conștiință* în poezia *Preot și filosof*: „Nu ne muștrați! Noi sîntem cei cu azul fin/ și percepurăm șoapta misterului divin.” (Eminescu, pag. pp. 305-306).

Virtutea meditației producea la Eminescu o forță spirituală proprie tuturor ființelor, esența acesteia fiind *compasiunea*. „Când se sătura de tot și de toate, revine la frumusețile naturii, conversează cu tot ce este curat, necălcăt în picioare – codrul, apele...” scrie Teleucă (Teleucă 2010, p. 267).

În acest sens, Eminescu susține: „Eu sunt budist. Nefiind creștin simplu, dar creștin ridicat la potența a zecea, nu mi-e milă numai de-ai mei, mi-e milă de orice viețuiește fie aceea un gândac, fie un animal, fie un grec, fie un sârb, fie un bulgar. Religia mea îmi comandă de a nu spune decât atâta cât poate să-aducă pe-o ființă *la cunoștința de sine*, la aceea *fulgurațiune intelectuală* care să-i facă a-l vedea că degeaba invidia se zbate, degeaba răutatea se frământă, degeaba minciuna luptă, căci luptă în contra unei puteri constante, care există pururea, în contra lui Brahma, a adevărului”, notează Eminescu în manuscrisul aflat în fondul documentar 2275B. Adevărat, „Eminescu este conștiința noastră națională,” deduce Victor Teleucă (Teleucă 2010, p. 264). Această conștiință de necuprins și-a asumat cu deplină certitudine problemele întregii națiuni, ca fiind ale sale. S-a identificat cu Țara, a ales calea suferinței din dragoste de neam. Poemul eminescian, scris la numai 17 ani, „Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie” ne convinge de acest adevăr. Eminescu, continuă Teleucă în același articol din 1975, „a fost nu numai un romantic, cum ar fi vrut unii să-l vadă, ci un revoltat, un dezamăgit (Teleucă 2010, p. 267).

Nu a putut fi înțeles și recunoscut în decursul vieții ca un creator rupt de canoanele vechii mentalități (paradigma materialistă, newtonian-carteziene), cu atât mai mult cu cât *venea de dincolo, dintr-o altă lume, prin transcendere, (paradigma bazată pe viteza luminii, mecanicii cuantice, prin pasiunea, interesul său în filosofia indiană)*. Supărarea lui Eminescu la apariția volumului editat de Titu Maiorescu în decembrie 1883 confirmă cu asupra de măsură această opinie. Ulterior, văzând prin vitrinele librăriilor volumul cu poeziile sale încerca să-l distrugă. Eminescu se simțea și era altcineva, decât era prezentat de forțele ostile personalității sale ieșite din comun. Aceasta a fost piatra de temelie a destinului lui M.Eminescu. Sistemul nu agreea, ci elimina intrușii. Cu părere de rău, acest fapt deveni o normă.

Mai există și alte argumente în acest sens. Eminescu traduce gramatica sanscrită mică de Franz Bopp pe parcursul a trei ani după un volum aparținând Iuliei Hasdeu. De ce a întreprins Eminescu o asemenea traducere și, mai ales, cu ce scop? Aici Amita Bhowe e de acord cu Tudor Vianu: „Din dorința de a *pătrunde tainele creației*, Eminescu a simțit nevoia să parcurgă textele originale indiene”. În altă parte, Amita Bhowe declară: „După convingerea noastră, pasiunea lui Eminescu pentru sanscrită a pornit de la interesul său în filosofia indiană. Ni se pare că *Eminescu a intuit o legătură între filosofie și științele exacte*; de aceea s-a documentat în cele două materii pentru a ajunge la *descifrarea enigmei începutului lumii*. Totodată, el și-a dat seama de faptul că pregătirea în filozofia indiană necesită pregătirea în filologia sanscrită, fiindcă este imposibil să înțelegi teoriile metafizice indiene fără să cunoști subtilitățile limbii sanscrite.” Traducerea lui Eminescu este prima lucrare în limba română de acest fel, dar, în același timp, și ultimul act cultural al lui Eminescu. Cum Amita Bhowe constată că „forța mentală care iradiază din traducerea lui Bopp este cea a unui om în întregime intact”, iată că autoarei îi revine rolul – fără să știe – de a pleda pentru Eminescu în propria țară a poetului (*Gramatica sanscrită mică a lui Fr. Bopp*).

În concluzie, menționăm că Victor Teleucă relevă un mare adevăr: „Tot secretul nemuririi poetului M.Eminescu este că a trăit la fel de intens toate cele trei timpuri ale indicativului. Opera sa seamănă cu o piramidă miraculoasă înălțată pentru Măria Sa Dorul. A te minuna de înălțimea piramidei e prea puțin. E nevoie să pătrunzi în ea și, cu flacăra pâlâpândă a dorului, să cauți frumusețile nebănuite, care apar la fiecare lectură nouă. În creația eminesciană e răscrucea de drumuri, unde chintesenta creației populare se întâlnește cu culturile lumii. *Poetul a luat obișnuitul, l-a înveșmântat în cuvinte și i-a comunicat încărcătura cosmică a dorului* (Teleucă, p. 267).

Referințe bibliografice:

1. ANAGARICA GOVINDA, Lama. *Meditația creatoare și conștiința multidimensională*. București: Editura Herald, 1999
2. AUROBINDO, Sri. *Bazele sistemului yoga*. Cluj: Ed. Dacia, 1995.
3. CODREANU, Theodor. *În oglinzile lui Victor Teleucă*. București: Editura eLiteratura, 2017.
4. EMINESCU, Mihai. *O sută și una de poezii*, Editura Academiei Române, București, 2017
5. *Gramatica sanscrită mică a lui Fr. Bopp* în traducerea lui Eminescu. Introducere
6. JUNG, C.G. *Despre legăturile psihologiei analitice cu opera literară*. București: Opere complete, vol.15, Ed. Trei, 2007, traducere Gabriela Dantiș
7. TELEUCĂ, Victor. *Un heraclitean transmodern*. Chișinău: Ed. Universul, 2010.
8. TELEUCĂ, Victor. *Răsărit de Luceafăr*. Chișinău: Ed. Universul, 2010.
9. TELEUCĂ, Victor. *Piramida Singurătății*. Chișinău: Ed. Cartea Moldovei, 2000.

CZU: 821.135.09
ORCID: 0000-0002-7478-9468
DOI: 10.5281/zenodo.3566678

Laura MÎRZAC
Universitatea de Stat din Moldova
(Chișinău)

STRUCTURA EXTERNĂ ȘI INSTANȚELE COMUNICĂRII NARATIVE

The external structure and the instances of narrative communication

Abstract: In this article we set out to elucidate the main constituent elements of the external structure of narrative communication (author – literary work – reader), as well as the theories centered on the author’s disappearance, reaching the conclusion that they have and continue to have not only followers, but also many opponents, the main argument being: the neglect of the empirical author is equivalent to trying to analyze the effect in the absence of the cause, which proves to be impossible, because the individuality of the author will inevitably leave its mark on the content and expression plans.

Keywords: author, literary work, reader, narrative communication.

Rezumat: În acest articol ne-am propus să elucidăm principalele elemente constitutive ale structurii externe a comunicării narative (autorul – opera – cititorul), precum și a teoriilor centrate pe dispariția autorului, ajungând la concluzia că acestea au avut și continuă să aibă nu doar adepți, ci și numeroși oponenți, argumentul principal fiind următorul: neglijarea autorului empiric este echivalentă cu încercarea de a analiza efectul în absența cauzei, lucru care se arată a fi imposibil, întrucât individualitatea autorului își va lăsa, inevitabil, amprenta asupra planurilor conținutului și expresiei.

Cuvinte-cheie: autor, operă, cititor, comunicare narativă.

Pentru a elucidă structura externă a comunicării narative, este esențial să scoatem în evidență cele trei elemente constitutive ale acesteia, și anume *autorul*, *opera* și *cititorul*. În acest context, cercetătorul argentinian Noé Jitrik menționa: „Opera nu se consumă doar în structura sa fizică: pe de o parte, există cineva care o concepe, pe de altă parte, există un destinatar care o receptează. Prin urmare, sunt trei elemente care, grație caracterului circular, definesc toată complexitatea actului literar.” (Jitrik, 1970, p. 17-18) După cum se poate observa, această afirmație confirmă o dată în plus existența unei relații indisolubile între *autor*, *operă* și *cititor*, care implică, în mod obligatoriu, necesitatea aplicării unei abordări integrative.

În numeroasele studii dedicate problemei autorului nu sunt înregistrate divergențe radicale în ceea ce privește definiția acestuia. De cele mai multe ori, se insistă asupra faptului că autorul corespunde unei entități reale: „Autorul este o personalitate istorică reală, creator al operei, căreia nu îi aparține, ci există independent de aceasta.”

(Шмид, 2003, p.25); „o realitate palpabilă” (Garrido Domínguez, 1996, p.52); „persoană fizică și psihologică care poartă responsabilitate socială și legală pentru textul care îi aparține” (Trancón, 2012, p. 452); „cel care aplică totalitatea informației literare și artistice pe care o posedă, totalitatea cunoștințelor și ideilor (nu doar a celor pe care le împărtășește sau le susține în propria viață) în serviciul sensului unitar al operei pe care o creează.” (Tacca, 1978, p. 17-18)

Însă, concomitent, este important să subliniem faptul că elucidarea conceptului de autor este mai complicată decât ar putea părea la prima vedere, întrucât acesta se prezintă într-o ipostază ambiguă. În naratologia europeană occidentală se bucură de o priză amplă conceptul de *autor implicit*, care își are originile în rezultatele cercetărilor lui Wayne C. Booth. Acesta insistă asupra caracterului inevitabil al subiectivității autorului și asupra indispensabilității prezenței vocii acestuia în operă. În momentul scrierii, autorul real creează o variantă implicită a propriei sale persoane, care diferă de autorii implicați pe care îi întâlnim în cadrul altor opere. Imaginea, pe care și-o creează cititorul vizavi de această prezență, reprezintă unul dintre cele mai semnificative efecte ale influenței autorului. Indiferent de eforturile autorului pentru a rămâne a-personal, lectorul va crea, inevitabil, o imagine a acestuia.

Anii 60 ai secolului trecut au constituit un punct de plecare pentru „o vastă reflecție asupra enigmaticei figuri a autorului”, în care acesta este abordat în calitate de „punct de intersecție între viață și operă, între existență și scriitură, între corp fizic și *corpus* textual, între aspirația spre veridicitate și aspirația spre simulare.” Un exemplu elocvent, în acest sens, îl constituie definiția propusă de Boris Korman, potrivit căreia, „Autorul este subiectul conștiinței a cărei expresie o reprezintă opera. Autorul definit în acest mod este diferit de autorul biografic care există sau a existat în realitate. Raportul dintre autorul-subiect al conștiinței și autorul biografic este similar celui existent între viața reală și opera literară.” (Корман, 1992, p. 174)

În aceeași ordine de idei, trebuie să menționăm trei studii emblematice în care se reflectează pe marginea „desființării” conceptului de autor în accepția tradițională a acestuia, și anume: *The Death of the Author* (*Moartea autorului*, 1967) de Roland Barthes; *Qu'est-ce qu'un auteur?* (*Ce este un autor?*, 1969) de Michel Foucault și *Interpretation and Overinterpretation* (*Interpretare și suprainterpretare*, 1992) de Umberto Eco. În toate aceste lucrări se optează pentru o abordare a problemei în discuție din perspectiva relației dintre subiect și limbaj și centrarea atenției pe text ca atare, limbajul transformându-se într-un nucleu care asimilează celelalte instanțe, considerate, în mod tradițional, externe acestuia. Reprezentând una dintre aceste instanțe, autorul urmează să fie analizat din interiorul discursului.

Astfel, odată cu publicarea eseului intitulat *Moartea autorului*, R. Barthes declanșează o serie întreagă de polemici respingând abordarea tradițională a autorului în calitate de creator al textului și autoritate unică în interpretarea acestuia. În opinia lui R. Barthes, „autorul este lipsit de orice poziție metafizică și redus la un punct de intersecție pe care limbajul, cu inventarul său infinit de citate, repetiții, referințe îl „traversează

ză” de nenumărate ori. În felul acesta, lectorului îi aparține libertatea de a aborda textul din orice direcție și nu există o cale de acces care ar putea fi calificată drept justă. Cititorul reprezintă sediul imperiului limbajului și nu este obligat să țină cont de intenția autorului.” (Selden, 2010, p.192-193) „[...] A-i atribui textului un autor este echivalent cu a-i imprima o ultimă semnificație, a închide scriitura. [...] Un text este alcătuit din multiple scriituri, [...] există un singur loc în care se acumulează toată această multiplicitate și acest loc nu îl reprezintă autorul, după cum s-a considerat până astăzi, ci lectorul. Unitatea textului nu rezidă în originea acestuia, ci în destinatar. [...] Nașterea cititorului se plătește cu moartea Autorului.” (Barthes, 1994, p.81-83)

În *Ce este un autor?* M. Foucault tratează „moartea autorului” ca un proces continuu de dispariție, care, firește, fiind continuu poartă un caracter „interminabil”. Anume din acest motiv, autorul continuă să fie prezent în text și, în consecință, să prezinte interes pentru acesta: „Scriitura reprezintă deschiderea unui spațiu în care cel care scrie nu încetează să dispară. [...] Scriitura blochează constatarea dispariției autorului păstrându-i existența.” (Foucault, 1999, p. 4-5) M. Foucault susține, de asemenea, că autorul trebuie să renunțe la rolul său de creator pentru a putea fi analizat în calitate de funcție complexă și variabilă, de entitate discursivă caracteristică pentru anumite tipuri de texte. Autorul nu aparține nici realității, nici ficțiunii, ci se situează la hotarul dintre acestea. Astfel, autorul se substituie prin funcția-autor, un concept comparabil cu încă una din funcțiile discursului. (*Ibidem*, p.8-12)

Cea de-a treia postură este prezentată de Umberto Eco în lucrarea *Interpretare și suprainterpretare*. Capitolul intitulat *Între autor și text* face referire la contribuția unuia dintre discipolii săi, Mauro Ferraresi, care a sugerat existența unei figuri terțiare, aceasta situându-se între autorul empiric – figură biografică - și autorul model – figură textuală, care este denumită *autor preliminar*. Această figură este menită să elucideze divergențele dintre mesajul pe care autorul își propune să îl construiască în cadrul textului și mesajul care este construit de facto. Ultimul nu se construiește în baza intenției autorului, ci în baza unei strategii textuale care, în anumite aspecte, este independentă de autor. (Eco, 1997, p. 82-83)

Rezumând cele expuse mai sus, ajungem la concluzia că pentru R. Barthes autorul nu reprezintă o entitate preexistentă textului, ci este generat de acesta în momentul scrierii. Dinamica autorului nu se produce din exterior spre interior, ci viceversa. M. Foucault, dimpotrivă, recunoaște necesitatea unui autor extern conștientizând, în același timp, inoperativitatea acestuia, condiționată de asemenea factori ca dificultatea definirii și delimitării conceptului de autor. În felul acesta, problema fundamentală, care rezidă în determinarea originii textului în raport cu creatorul acestuia, se transformă într-o analiză a modalității prin intermediul căreia această categorie își manifestă prezența-absența în cadrul textului. Este vorba, de fapt, despre analiza unei funcții în plus a discursului.

Reflecțiile sistemice pe marginea conceptului de autor, în accepția celor doi cercetători francezi, sunt contrare abordării lui U. Eco, care recurge la noțiunea de *autor preliminar* doar în cazurile de conflict cu textul. În această situație, este vorba despre o figură care își face apariția doar pentru a explica contradicțiile dintre mesajul pe care îl comunică textul și mesajul pe care a intenționat să-l comunice autorul.

Astfel, „Moartea autorului” trebuie înțeleasă drept un principiu limitativ al autorității intenției artistului. Conceptul de autor se detașează acum de persoana care îl întruchiează. El ajunge să desemneze mai curând un element funcțional în cadrul unui sistem enunțiativ decât o instanță rațională, dotată cu voință și discernământ, ce poate fi responsabilă pentru întregul act creator. [...] Textul este capabil să-și genereze singur înțelesurile, solicitând cooperarea interpretativă a destinatarului pentru activarea și constituirea sa semantică.” (Nae, 2015, p. 117-152)

Este firesc faptul că teoriile centrate pe dispariția autorului au avut și continuă să aibă nu doar adepți, ci și numeroși oponenți. Aceștia generează o nouă serie de polemici care, fiind abordate în raport cu teoriile enunțate anterior, se situează la polul opus. Esența acestor discuții critice se poate rezuma la următoarele: este oare de neglijat totalmente figura autorului empiric? Inclusiv U. Eco recunoaște, în cadrul eseului la care ne-am referit în repetate rânduri, că este cuprins de senzația că a fost prea puțin generos față de autorul empiric. (Eco, 1997, p. 99)

Evident, numărul istoriilor care pot fi povestite este infinit. Istoriile care merită a fi scrise nu sunt aceleași pentru toți. O istorie interesantă pentru un autor nu va fi neapărat potrivită pentru altul. Fiecare dintre ei va trebui să opteze pentru cea care prezintă mai multe puncte de tangență cu lumea sa interioară. În afară de aceasta, este nevoie de o deosebită sensibilitate și experiență tehnică pentru a putea traduce această lume imaterială într-o succesiune de cuvinte care, în cele din urmă, va alcătui textul istoriei. Procesul scrierii se va transforma într-un punct tranzitoriu, intermediar între realitatea tangibilă și lumea impalpabilă în care se situează creația literară. În felul acesta, rezultatul final va purta, inevitabil, amprenta personalității creatorului său, indiferent de motivele sau circumstanțele care l-au determinat să scrie.

Viziuni similare asupra problemei în discuție sunt enunțate și de Lucía Etxebarria, Natalie Goldberg, Eugen Simion: „...consider că vârsta, religia, rasa, opțiunile estetice etc. condiționează scriitura, întrucât scrierea nu reprezintă altceva decât o modalitate de a universaliza propria experiență. [...] Avem parte de experiențe parțial identice, parțial distincte, acestea fiind inerente creației.” (Etxebarria, 2000, p. 107-111) „Scrierea este un act al solitudinii, un loc de întâlnire cu propriul nostru *eu*.” (Goldberg, 2003, p. 5) „Stilul are o valoare „autoreferențială”, scriitura, cu eșecurile și strălucirile ei, oferă, pentru cine știe să citească, o imagine autentică despre cel care scrie.” (Simion, 1981, p. 181)

Astfel, ajungem la concluzia că a ignora autorul empiric, în calitate de instanță reală care generează textul, este echivalent cu încercarea de a analiza efectul fără cauză, lucru care se arată a fi imposibil, deoarece individualitatea autorului își va lăsa, inevitabil, amprenta asupra planurilor conținutului și expresiei. Or, nici această precizare nu va putea contribui la o abordare exhaustivă a subiectului în discuție, întrucât o eventuală ingerință în lumea privată a autorului real se va suprapune, într-o anumită măsură, cu mai multe aspecte problematice care țin de etică și morală.

În cele din urmă, vom reveni la principalele componente care integrează structura externă a comunicării narative, și anume la figurile cititorilor *empiric* și *implicit*. Primul este definit drept receptor al operei, care există în afara acesteia și independent de ea.

Bineînțeles, nu este vorba despre un singur cititor, ci despre o infinitate de persoane reale care au fost, sunt și vor fi receptori ai operei date. Cititorul implicit, la rândul său, reprezintă o ipostază, prin intermediul căreia autorul își formează o imagine despre cititorul său. De fapt, nu este vorba despre autorul concret, a cărui intenție nu ne este cunoscută, ci despre opera creată de către acesta sau, mai bine zis, despre autorul implicit – sursă a proiecției cititorului implicit.

Astfel, pentru a încheie „cercul actului literar” va trebui să existe un receptor care să-l „reconstruiască” prin prisma propriei sale subiectivități. De aici rezultă importanța enormă a cititorului, care nu este altcineva decât co-creatorul operei. (Pimentel, 2008, p. 174) Totodată, susține Enrique Páez, „Să nu uităm că toți scriitorii au fost și sunt, în același timp, cititori împătimiți. Altfel nici nu poate fi. Vocația de cititor este întotdeauna anterioară celei de scriitor. În momentul în care acestea ajung să coincidă, ne confruntăm cu o dilemă care creează obstacole pentru a discerne între primar și secundar.” (Páez, 2001, p. 40).

Referințe bibliografice:

1. JITRIK, Noé. *Actual narrativa latinoamericana. Conferencias y seminarios*. La Habana: Casa de las Américas, 1970.
2. BARTHES, Roland. *El susurro del lenguaje. Más allá de la palabra y de la escritura*. Barcelona-Buenos Aires-México: Ed. Paidós, 1994.
3. ECO, Umberto. *Interpretación y sobreinterpretación*. Cambridge University Press, 1997.
4. ETXEBARRÍA, Lucía. *La letra futura*. Barcelona: Destino, 2000.
5. FOUCAULT, Michel. *Qué es un autor?* În: *Literatura y Conocimiento*, 1999.
6. GARRIDO DOMÍNGUEZ, Antonio. *El texto narrativo*. Madrid: Síntesis, 1996.
7. GOLDBERG, Natalie. *El gozo de escribir. El arte de la escritura creativa*. Barcelona, 2003.
8. NAE, Constantin. *Moduri de a percepe. O introducere în teoria artei moderne și contemporane*. București: Polirom, 2015.
9. PÁEZ, Enrique. *Escribir. Manual de técnicas narrativas*. Madrid: Ediciones S.M., 2001.
10. PIMENTEL, Luz Aurora. *El relato en perspectiva: estudio de teoría narrativa*. México: Siglo XXI editores, 2008.
11. SELDEN, Raman, WIDDOWSON, Peter., BROOKER, Peter. *La teoría literaria contemporánea*. Barcelona: Ariel, 2010.
12. SIMION, Eugen. *Întoarcerea autorului*. București: Cartea Românească, 1981.
13. TACCA, Oscar. *Las voces de la novela*. Madrid: Gredos, 1978.
14. TRANCÓN, Santiago. *El acto de narrar: relaciones entre autor y narrador*. În: *EPOS*, XXVIII, 2012, p. 452.
15. КОРМАН, Борис. *Избранные труды по теории и истории литературы*. Ижевск, 1992.
16. ШМИД, Вольф. *Нарратология*. Москва: Языки славянской культуры, 2003.

CZU: 801.73
DOI: 10.5281/zenodo.3566680

Florian COPCEA
Drobeta Turnu Severin

DEMERS HERMENEUTIC DE
RECUPERARE A NONFICTIUNII

A hermeneutic approach to the recovery of non-fiction

Abstract: This paper examines the contribution of the esthetician Eugen Simion to define the diary writing. According to him, the private diary, for a long time considered a Cinderella of literature, became a legitimate and marketable literary product, its esthetic value, beyond any doubt, consisting in the message and the epical function. The new critics pleads both for the rehabilitation of this genre and for rejecting the prejudice that this falls in the anti-literature area. That is why *The Fiction of the Private Diary. Is there a Poetics of the Diary?*, a work of large size of the academician Eugen Simion, can be considered an essential approach, a motivational one, for the revival of the diary discourse. In this way, Eugen Simion joins the theoreticians Gérard Genette and Roland Barthes, who believe that the private diary, present in the literature, oscillating between fiction and reality, represents a way of being of those who have chosen to express themselves in this manner. From this point of view, the Eugen Simion contribution proves to be an authentic esthetic tool for introspection.

Key-words: Eugen Simion, writing, diary, literature, discourse, reality, fiction, le dehors, time, creation, epics, subjectivity, objectivity, emotion.

Rezumat: În articol se examinează contribuția esteticianului Eugen Simion la definirea scriiturii diaristice. Potrivit acestuia, jurnalul intim, multă vreme socotit o cenușăreasă a literaturii, a devenit un produs literar vandabil și legitim, valoarea lui estetică, de necontestat, consistând în mesaj și în funcțiile epice ce le dezvoltă. Noua critică pledează atât pentru reabilitarea genului, cât și pe respingerea prejudecăților că acesta s-ar înscrie în rândul instanței anti-literatură. De aceea, *Ficțiunea jurnalului intim. Există o poetică a jurnalului?*, lucrare de proporții a academicianului Eugen Simion, poate fi considerat un demers esențial, motivant, pentru reoperaționalizarea discursului diaristic. Eugen Simion se alătură, astfel, teoreticienilor Gérard Genette și Roland Barthes care sunt de părere că jurnalul intim, cultivat în literatură, oscilând între ficțiune și realitate, reprezintă condiția de a fi a celor care au înțeles să se exprime în acest fel. Din această perspectivă, demersul lui Eugen Simion se dovedește un autentic instrument estetic de introspecție.

Cuvinte-cheie: Eugen Simion, scriitură, diarism, literatură, discurs, realitate, ficțiune, trăire, *le dehors*, timp, creație, epică, subiectivitate, obiectivitate, emoție.

Eugen Simion nu are tentația, asemeni lui R. Barthes, de a utiliza un „limbaj codificat” în hipostazierea ideii de jurnal intim, chiar dacă aceasta își dezvoltă modelele, estetice/ficționale, interferențiindu-se cu alte apetențe proprii literaturii. Dintr-un impuls pe care îl înțelegem, eseistul în *Ficțiunea jurnalului intim. Există o poetică a jurnalului?* (Ed. Tracus Arte, București, 2018) își sprijină insistent întregul discurs pe evaluarea unor stări de spirit evident generatoare de ordine în „haosul” cultural, produs de capodoperele literare, filologice, filozofice, asupra gândirii intelectualului, bineînțeles în acord cu timpul său biologic. De fapt, Eugen Simion acceptă dreptul artei de a devia de la „motivațiile subiective și obiective care explică apariția scriiturii intime” (p. 29) și face recurs la arhetipuri estetice consacrate. Autorul realizează o întoarcere în timp la valorile culturale standard, nicidecum pentru „a ajuta memoria celui care scrie să nu le uite, și, evident, să nu se uite, în această nesfârșită trecere și petrecere care este viața lui” (p. 31), ci pentru a potența influența lor în spațiul *eului profund*, cum îi spune Proust, sau al *eului pur*, cum îl numește Valéry.

Pentru a alunga confuzia, Eugen Simion adaugă „o nuanță: nici Proust, nici Valéry, și, după el, o bună parte din esteticienii și criticii literari din secolul XX nu văd vreo legătură între *eul profund* și *eul superficial*, adică acela care intră, de regulă, în câmpul de observație al jurnalului intim” (p. 33). Într-o asemenea împrejurare, conținutul mărturisirilor este însăși esența scriiturii. Prin urmare, Eugen Simion construiește, departe de mimesis-ul care, în cazul nostru, „reprezintă un moment al iter-ului care se topește în formulare” (Brandi, p. 139), o literaritate necondiționată, din care ficțiunea este în totalitate exclusă. De aceea, pentru a nu practica un „*fals dialog* cu sine” (p. 35), devine categoric, susținând: „Este limpede: jurnalul nu este o creație esențială, nu trebuie să mizezi prea mult pe el, poți doar să te folosești de o scriitură nepretențioasă pentru a-ți exersa stilul și pentru a depozita temele care, altminteri, s-ar risipi în vânt. Jurnalul se naște într-un moment de criză a veritabilei creații și reprezintă, cum spune cineva, eșecul temporar al scriiturii, adevăratei scriituri...” (p. 50).

Să ne sugereze teoreticianul că, prin opoziția recurs/discurs, jurnalul este antiliteratură? Deși vrea să lase de înțeles că Barthes avea dreptate când stipula că „jurnalul nu mai are nicio valoare în literatura de azi”, teoria este greu de acceptat. În jurnalul intim, decretează, timpul trăirii trebuie suprapus peste timpul scriiturii, condiție care fixează istoria în text, iar textul într-unul din genurile literaturii.

Dacă Blanchot era de părere că „scriitorul nu poate ține decât jurnalul operei pe care n-o scrie” (p. 51), Simion, fără a renunța la nostalgii estetice, mitice („există un model clasic în literatura acestui gen”), apreciază că „scriitura diaristică are origini și scopuri diferite” (p. 52) și că „scrierea intimă nu este gândită ca *text* (cum spun istoricii și teoreticienii jurnalului intim că este jurnalul în secolul al XX-lea) și nici nu se concentrează total asupra *omului* (omul care scrie, desigur, cu solitudinile, mizantropia, plictisul, hachițele și eșecurile sale). Jurnalul nu vrea să salveze insignifianța zilelor ce trec, jurnalul este provocat de altceva și devine cu totul altceva: *este un strigăt de disperare*, o încercare de salvare, o alarmă a eului, o somație, cum am zis, din partea

lui *le dehors*. Orice poetică este lăsată deoparte. În centrul acestui jet tulbure se află doar experiența ca atare, proba inumană, încercarea pe care i-a dat-o Dumnezeu, așa cum crede evreul creștinat în detenție N. Steinhardt” (p. 57).

Literatura română cunoaște destule situații în care jurnalul „îmbrăcând formele urgenței și ale somației” (p. 53), trecând prin „gnostica” clasică, reformează discursul estetic, camuflându-i, nu este un secret, funcțiile epice. Drept urmare, elanurile spre sublim ale diaristului, traducând tocmai avatarurile ființei în relațiile cu istoria și absolutul, alcătuiesc un „trăism” care valorifică atât puterea de (re)memorare/recuperare a timpului trecut, cât și forța de mistificare a spațiului (in)vulnerabil al intimității biografice (p. 69).

E de discutat însă dacă Eugen Simion subminează regulile canonice, scoțând din sfera „meditațiilor scriitor nihiliste” (p. 71) scriitura (anti)literatură numită jurnal. Faptul că în *istoricul*, pe care îl alcătuiește pentru această specie literară, explică rostul jurnalului „mistificat de artă” (p. 76), naște credința că *Ficțiunea jurnalului intim* este o halimă-pretext ce și-o asumă pentru a scoate din criză literatura, atât de bulversată și de depărtată de „viața intelectuală a timpului nostru” (Peter Boerier).

Aici, Eugen Simion se desparte de Paul Valéry. Spiritul nu se află în criză. Avem de a face doar cu un simptom al modernității în domeniile valorilor spirituale. O criză, evident, de ideal. De aceea, trebuie să credem că apariția jurnalului este mai mult decât o încercare temerară „de a ieși din criza literaturii”, fenomenul devenind într-o atare împrejurare o falsă problemă.

Literatura europeană – ne asigură teoreticianul – va descoperi alte forme, mai eficiente, de supraviețuire (p. 80). Noua critică descoperă jurnalul ca fiind un apanaj exclusiv al diaristului furișat din Turnul Babel. Prudența lui de a se confesa sieși, departe de tumultul momentului în care își propune să realizeze creația, este o fatalitate, mai ales atunci când „se produce” fragmentar. Într-o astfel de ipoteză/ipostază nu autorul ci scriitura devine obiectul-țintă al criticului. Dar fragmentarismul, explică Eugen Simion, nu este numai o structură și o practică scripturală, este și o formă prin care omul se imaginează pe sine (p. 94).

Explorarea formulelor de expresie ale jurnalului intim l-a condus pe estetician să ne sugereze concluzia, dealtminteri justă, că acesta nu poate avea numai statutul unei „scrieri subiective” (p. 110), deși, la prima vedere, se recomandă: atipică, criptică și înșelătoare, conform legii Blanchot. „O categorie specială” de jurnal intim, care încorporează în structura/textura sa travaliul creativ al diaristului, ar fi jurnalul „care elimină, de la început, cronologia, calendarul” (p. 109), fără a fi vorba „de o abatere de la clauza calendarității, ci, pur și simplu, de eliminarea ei din discursul diaristic”. *Cum și cu ce consecințe?*, se întrebă Simion.

Pentru a-și susține teoria că în asemenea cazuri nu întâlnim nici autobiografii, nici memorii, ci doar niște narațiuni capabile să reconstituie într-un anumit fel, fictiv sau romanțat, istoria celui care își transcrie, în clandestinitate sau nu, meditațiile, ne oferă drept exemplu două cărți: *Jurnalul fericirii* (N. Steinhardt) și *Jurnalul jurnalistului fără jurnal* (Ion D. Sârbu). Ambele se abat de la regulile genului.

Nu vom insista, cum nu a făcut-o nici Eugen Simion, „asupra structurii și substanței lor” (p. 109), dar ne vom mărgini a-i relua, fără a o motiva, constatarea potrivit căreia jurnalele respective sunt cronica unei experiențe trăite (la N. Steinhardt) și bizară (la I.D. Sârbu). La urma urmei, nu omul, ci textul contează în diaristica epocii noastre (Béatrice Didier). De aceea, găsim legitimă întrebarea lui Simion: *Ce-a devenit jurnalul?*, la care răspunsul este pe măsură: cronica unei vieți netrăite și salvate printr-o și într-o scriitură migălos alcătuită, credibilă, reflexivă, uneori de o surprinzătoare finețe, într-un cuvânt: istoria lungă ca un fluviu continental a unui om onest și singuratic (pp. 321-322). Configurările respective au adesea, să-l cităm pe Gérard Genette (vezi *Introducere în arhitext. Ficțiune și dicțiune*, Ed. Univers, București, 1994, p. 52), o incontestabilă funcție euristică. „Fereastra”, pe care ne-o indică Simion, ușor întredeschisă, oferă ochilor și sufletului nostru o lume enigmatică, diversă și contrariantă, nu rareori „sprijinită pe un vid” (p. 95), întrucât, remarcă: „jurnalul este scris, de regulă, între timp sau când omul care scrie are timp, oricum nu într-un anumit timp; nu-i scris la rând, ci între rânduri...” și: „...nu necesită, apoi, o pregătire specială, un moment de inspirație, o stare de grație, un limbaj special, de lux, fragmentul diaristic se mulțumește cu puțin, este modest, poate să ia cina sau dejunul și în anticameră, în picioare, nu numai în salonul literaturii...” (pp. 97-98).

În general, jurnalul este, în fapt, un recviem, decide Simion, supunându-ne atenției jurnalul lui Alice Voinescu, saturat de „istorii de demult, întâmplări trăite împreună cu Stello (devenit martorul credibil și, cum am precizat deja, destinatarul și confidentul privilegiat al jurnalului)... Este limpede că există o simultaneitate în discursul confesiv, dar aceasta este, cu precădere, între scriitură și amintirea faptelor trăite...” (pp. 115-116). A accepta, strict vorbind, postulatul unui limbaj eminentemente ambiguu, în derularea „compoziției” mai mult sau mai puțin sofisticată, este tot una cu a converti „timpul trăirii (eveniment, istorie)” la „timpul mărturisirii (momentul scriiturii ca atare)”. Este aceasta, dacă vreți, relația pe care o fixează în scriitura sa Eugen Simion, pentru consumarea actului de scoatere, din universul intim, a „fantasmelor” și a istoriei care „nu vine spre noi niciodată singură”, ci „însoțită de istoria acestei istorii, cu conexiunile, complicitățile, trecutul ei...” (p. 117).

Eugen Simion ne introduce în anatomia jurnalului, un fel de medicament pentru tratarea uitării, pentru sincronizarea „istoriei cu scrierea istoriei” (p. 125). Operațiunea ar fi, așadar, un procedeu indiscutabil de amputare a realității timpului trăit. Este puțin probabil că diaristul care s-a pus pe mărturisiri să fi intenționat numai a produce un caleidoscop al amintirilor, gândurilor, experiențelor, lecturilor sale, desigur, acestea raportate la spațiul său real, spiritual.

Correspondența, chiar și formală, între timpul trăirii și timpul scriiturii, include în ecuație, în spiritul paradigmei postmoderniste, un rost afectiv, optimist, în măsură să introducă o demarcație relativă între cele două noțiuni, să resusciteze, cu alte cuvinte, prin strategii intertextuale, coduri și retorici deloc expirate estetic. De aceea, Eugen Simion a decretat: „Codurile diaristului se adaptează la codurile generate de literatura

de ficțiune” (p. 126) și că: „Nu există o singură scriitură în discursul diaristic, ci mai multe. Nu există o simultaneitate perfectă, determinabilă, între *timpul trăirii* și *timpul mărturisirii* (scriiturii), ci o succesiune care angajează stări de spirit diferite și un imagar schimbător” (p. 126).

Argumentația teoreticianului se sprijină pe presupunerea că diaristul nu se situează în afara lumii, cât de mult ar cultiva ficțiunea, chiar și cea provenită din memoria altora, profund influențată de orgolii, proces care are loc în defavoarea rațiunii. *Însemnările de căpătâi* ale doamnei Sei Șonagon, să mergem pe firul epic al narațiunii lui Eugen Simion, sunt un îndreptar moral, un cod al bunelor maniere. Autoarea, aflăm din exegeza lui Eugen Simion, „când se decide să vorbească despre sine o face cu mare discreție” (p. 131). În textul curtezaniei sunt accentuate două coordonate: cea temporală și cea socială, în jurul cărora sunt organizate inspirat dacticele spațiale și simbolice, ea preferând, cum ne informează Simion, „să rămână în umbra întâmplărilor, să le comenteze inteligent, mai întotdeauna de la înălțimea rangului său. [...] Putem conchide, văzând toate aceste tragedii, clauze, nuanțe că Sei Șonagon, femeie cultă, poetă, se pare, destoinică, curtezană perfectă, descoperă mai toate formele de seducție ale narațiunii confesive, apropiindu-se foarte mult de tehnica jurnalului intim. Nu putem califica însă *Însemnările* sale, un veritabil jurnal intim, până nu lămurim mai întâi un fapt esențial, și anume: dacă Sei scrie pe măsură ce trăiește (vede, simte – cum zice ea!) evenimentele sau dacă le narează după ce ele s-au întâmplat cu mult timp în urmă. Recitind textul, observăm că principiul simultaneității, esențial pentru definirea genului diaristic, nu este respectat. Impresia generală este că Sei povestește ce-a fost, nu ceea ce se petrece sub ochii săi, deși ne promite, s-a putut constata, că nu scrie decât ceea ce vede...”.

Ca să-l parafrazăm pe I.A. Richards (p. 290), nimeni nu rămâne în afara puterii seducției de a adăuga puțină ficțiune la o realitate care nu se supune principiului veridicității, denunțând astfel originea de arhetip, ci ține de miracol și aspiră la o valoare mai mult biografică. Prin urmare, frica de jocul oglinzii este „semnificativă”, numai dacă acesta este transparent și protejează existența obiectivă „nediformată și necontaminată de limbaj” (McGowan, p. 195), contra patimei (de)construcției. Și Eugen Simion împărtășește opinia că discursul diaristic, „cu rolul catalizatorului în reacțiile chimice” (p. 146), aspiră la statutul de scriitură artistică care nu poate fi înțeleasă, totuși, „în afara *artificiului sincerității*” (p. 148), sinceritatea neavând, aici, funcție estetică, ea fiind în exclusivitate „o noțiune psiho-morală”. „Diariștii, sugerează Simion, au opinii diferite privitoare la capacitatea sincerității de a fi... sinceră. Amiel jură pe adevăr în confesiune, jură deci pe sinceritate și nu vede posibilitatea unui jurnal intim în afara ei”.

Simion respectă logica mitului, chiar dacă, uneori, caracterul acestuia pare întrucâtva desemantizat ontologic. Așa ne explicăm de ce îl susține, fără nicio obiecție, pe François Mauriac, atunci când acesta este de părere că „numai ficțiunea nu minte”.

Același interes și aceeași admirație o are și pentru Jean-Paul Sartre care s-a refugiat în memorialistică pentru a renunța la literatură, pentru ca, în cele din urmă, să convină că adevărul este adevăr „numai într-o operă de ficțiune” (p. 150) și mereu supus semnului inconfundabil al „eului pur”. De aceea, E. Simion reproduce fără reținere și concepția lui P. Valéry, privitoare la sensul literaturii, care – afirmă – indiferent de forma ei, „le vrai n'est pas concevable” și că „nous savons bien qu'on ne se dévoile que pour quelque effet” (p. 151). Altă contradicție, privind definiția jurnalului intim, îi este sugerată teoreticianului de opinia autorizată a lui George Călinescu: „Un jurnal scris pentru sine nu există. Fiindcă atunci, cel puțin, autorul l-ar distruge”. O asemenea remarcă nu poate fi întru totul împărtășită. Meritul acestei „literaturi”, a acestei aventuri a spiritului, pare să-l revolte pe Eugen Simion, motiv pentru care mărturisește: „Greșește. Oricâtă perfecțiune ar fi în confesiunea diaristului, ceva este sincer și autentic în ceea ce face, și anume scrierea ca atare, dacă, bineînțeles, are pregnanță. Ea poate să ne sugereze chiar sinceritatea sau nesinceritatea autorului. Și este un câștig. Altfel, de unde am ști că diaristul minte? Cesare Pavese notează undeva în legătură cu adevărul confesiunii sale sugerând «o manieră inconștientă de a fi» și adaugă: «Ceea ce spun nu-i adevărat, dar ceea ce spun, prin simplul fapt că spun, trădează ființa mea». O judecată dreaptă. Și o practică pe care o putem verifica în toate scrierile diaristice” (p. 152). Autorul pune în evidență elementele entropice ale existenței unui individ al cărui „text confesiv” este dominat de aspirații și valori, la prima vedere, contradictorii.

O satisfacție deosebită este provocată de Roland Barthes, care extinde definiția noțiunii de sinceritate în jurnalul intim, ea, sinceritatea, constituind *un imaginar de gradul doi*, „fără de care, însă, imaginarul de gradul întâi (opera diaristică) nu se poate gândi. Ea joacă rolul pe care îl joacă în procesele chimice catalizatorul, citat mai înainte: în absența lui, reacția chimică nu are loc, iar după ce reacția s-a produs, constatăm că în substanța nou-creată urmele catalizatorului nu se mai găsesc...” (p. 154).

Într-un sens mai larg, E. Simion admite/motivează efectul *imaginarului de grad secund* (sinceritatea) asupra „vocii” care răzbate din „camera de ecouri” (Barthes): „Se mai întâmplă ceva, în chiar momentul în care actul este scris, când istoria trăită devine o istorie scrisă, adică un text: diaristul scrie cu gândul că textul lui va fi citit într-o zi. Cei care gândesc serios că scriu numai pentru ei și că însemnările lor secrete nu vor deveni niciodată publice sunt puțini. G. Călinescu are dreptate: dacă nu-i o mistificare la mijloc, diaristul trebuie să-și distrugă jurnalul intim; dacă-l lasă, înseamnă că nu a gândit serios la dispariția lui... Luăm cazul diaristului de tip Amiel, acela care jură că «adevărul este singura [lui] muză, singurul [lui] pretext, singura [lui] datorie» și că jurnalul intim este unicul sprijin și confident (*31 martie 1825*). Este diaristul tipic și este, să spunem astfel, jurnalul normal, deși ne-am lămurit deja că în acest domeniu puține lucruri sunt normale și niciun discurs diaristic nu seamănă cu altul. Teoreticianul literar se confruntă numai cu cazuri excepționale... Diaristul tipic declară în jurnal, la început: *scriu doar pentru mine, voi fi absolut sincer, voi spune totul, voi păstra*

secretul însemnărilor; nimeni n-o să-l citească etc. Apoi, pe măsură ce-l scrie, cedează din exigențele sale și începe să se gândească la posibilitatea ca însemnările secrete să devină publice, în timpul vieții autorului sau după dispariția lui... Ce se întâmplă în această împrejurare? Avem mărturia unui critic literar care ține un jurnal intim (el a apărut după 50 de ani și este analizat în volumul de față) și scrie în mai multe rânduri despre literatura diaristică din epocă. Este vorba de Mihail Sebastian, pe care l-am citat până acum de mai multe ori. Scriind despre jurnalul lui Titu Maiorescu (*Revista Fundațiilor Regale*, martie 1940), el remarcă faptul că, în literatură, sinceritățile sunt discret dirijate. Reproduc acest text pentru că el dezvăluie, am impresia, un mecanism propriu diarismului: «În genere, este în orice jurnal de scriitor un anumit trucaj, mai mult sau mai puțin involuntar. Gândul că acest jurnal poate deveni cândva public alterează, fără îndoială, caracterul lui de convorbire strict intimă și exercită asupra scriitorului o anumită cenzură, conștientă sau nu. Este totdeauna ceva premeditat, preconstituit, în asemenea texte, așa-zise secrete, pe care din primul moment le amenință, ba de cele mai multe ori, le ispitește publicitatea. Tiparul face parte din însuși procesul de expresie al unui scriitor și e foarte greu, sub cuvânt că nu scrii pentru tipar, să te sustragi prezenței, controlului și ademenirii lui. E posibil ca, la punctul de plecare, Stendhal sau Goncourt sau Jules Renard să fi avut intenția de a ține, în jurnalele lor, socoteli strict personale, ferite de orice ochi străin, dar, cu vremea, ele au devenit chiar pentru autorii lor o adevărată operă, destinată mai curând sau mai târziu tiparului. Atâta e de-ajuns pentru ca libertatea de expresie să capete o instinctivă prudență. În literatură, cele mai mari sincerități sunt totuși discret dirijate» (pp. 157-159).

Ajungând în această fază a expunerii sale care, susține (în opoziție, firește, cu Gérard Genette), nu „delimitează fără rost câmpul literarității constitutive”, Eugen Simion aplică cercetarea peste stările sufletești generatoare de simboluri cărora creatorii lor, tot timpul facerii, s-au gândit să le administreze atributul iluzoriu, în aparență logic, al semnificantului. Este suficient să amintim că întotdeauna, dacă pornim de la prezumția că „ceea ce este adevărat, nu [...] este explicabil” (Frege, p. 602), ajungem la concluzia: „în această scară a vâmlor pe care urcă confesiunea diaristului, unei trepte pe care aș numi-o *intensitatea sincerității* sau *volumul sincerității*. Sunt nevoit să acționez, și în acest caz, cu aproximații, deducții, argumente incontrollabile, ca și până acum. Căci, în fond, cu ce cântărim volumul sincerității în confesiune și cu ce instrumente distingem culorile ei? Doar cu intuițiile noastre și prin impresiile noastre, categorii inefabile pe care teoreticienii serioși nu le acceptă. Nu avem încotro, trebuie să acceptăm uneori în analiza literară și inacceptabilul, inefabilul sau, cum spunea Rimbaud, să vizităm nevăzutul și neauzitul...” (p. 159).

Dacă însă, prin analogie, am considera că limbajul „reciclează”, într-un context ficțional, cum s-ar grăbi să adauge același Gérard Genette (p.130), realul cosmetizat, am ajunge să justificăm mitul tabuu propus de Eugen Simion: *dacă sinceritate nu e,*

nimic nu este în jurnal. Respectiva transgresiune ne obligă să avansăm alegația că esteticianul scrie despre jurnalul intim pentru a scrie un jurnal intim. Roland Barthes (p. 123), în circumstanțele arătate, din care preluăm esența, vorbește despre *voința-de-a-scrie* chiar și în condiția abolirii proustiane a timpului. A timpului ascuns, în care diaristul comite scriitura. A timpului fictiv, în care acesta își exprimă fictivitatea clasică a vieții sale și a celor cu care vine în contact fizic sau prin mijlocirea memoriei.

Eugen Simion, complicând puțin lucrurile în „rechizitoriul” său (recunoaștem, din rațiuni pur textuale), acordă credibilitate diaristului aflat în ipostaza sugerată mai sus: jurnalul este, într-adevăr, un instrument de introspecție (p. 318), sacrifică timpul scriiturii, timpului interior, acesta din urmă într-un real pericol de a „se pierde în neant” (p. 322). Mai mult: luând drept model pe Gide, „încearcă să lărgescă perimetrul jurnalului intim și să-i adapteze structura la sensibilitatea timpului” (p. 323).

Problema se pune: *care timp?* Timpul fictiv sau al mărturisirii? Timpul realității sau al ficțiunii? Răspunsul nu se lasă așteptat, ni-l oferă cu grație Eugen Simion: *noua critică* nu este deloc interesată de cel care scrie și nici de dramele pe care el le povestește în jurnal. Este atentă, ne avertizează autorul volumului *Ficțiunea jurnalului intim*, doar la structura textului, fie că este vorba de confesiunea unui mare creator care se pregătește să-și curme din disperare viața (*Jurnalul lui Pavese*), fie că are sub ochi confidențele unei nimfomane (Anaïs Nin, să zicem)” (p. 325).

Am convenit că Eugen Simion, devenind, la rândul-i, un diarist în exces intelectualizat, tributar plăcerii textului (Barthes 1973) și „desfătării limbajului”, practică ceremonios, tihnit, ca să-l reamintim pe Barthes, o lectură care, îndepărtând cronograful de scriitură, îl menține la *gradul zero* al unei retorici temperate. Să numim *întoarcerea autorului* la monolog o dispoziție, firească de altminteri, dictată de năzuința de a-și elabora propria paradigmă? Naratologul are, o spunem fără ezitare, conștiința textualizării. În acest fel, propria-i existență literară capătă dimensiunea mitică a unei divinații, suspendând timpul între cele două lumi, cea epică și cea provenită din tainele cosmosului. Discursul, balansând între acești doi poli, este o interpolare reușită, producătoare de text revelator, mult mai esențial în ceea ce privește idealitatea actului de creație.

Cartea *Ficțiunea jurnalului intim. Există o poetică a jurnalului?* trebuie privită și din perspectivă filosofică. Ea este istoria, deloc aleatorie, a unui gen literar-cenușăreasă, nu numai înclinat spre mistificare, ci și sincron „până la epuizare” cu timpul făcerii, spre „forme vizibile”, tradiționale și posibile ale literaturii adevărate. Demersul, fenomenologic l-am numi, al lui Eugen Simion se întemeiază așadar atât pe existența unui *eu prim* al autorului, cât și pe *celălalt eu*, cel din urmă, atemporal. Este un mod inspirat de a „gândi Literatura”, ca să utilizăm o idee de a lui Roland Barthes. Ceea ce concepe autorul nu aparține altcuiva din afara spiritului său interior, scrisul însemnând, nu-i așa?, efectul pozitiv al unui catharsis regenerativ.

Tot atât de bine, *Jurnalul...* poate fi evaluat drept o lecție de imagologie, al cărei limbaj „transcrie pur și simplu gândirea” (Barthes 1987, p. 323), folosind

elementele *narațiunii critice* (despre care face caz *În ariergarda avangardei*), fiind literalmente convins că epicitatea, *volens-nolens*, „asigură reconstituirea ideală a operei” (Cimpoi, p. 212).

Existența *omului interior* în paralel cu *omul exterior*, ambii identificabili în scrierea ce o numim, cu oarecare rezervă, jurnal, demonstrează teoria literarității, fapt care ne obligă să parafrăzăm punctul de vedere al lui G. Genette (p. 93), jurnalul este literatură, chiar și atunci când devine purtătorul unui *mimesis*, scopul lui fiind acela de a-l comunica „pe cel care comunică idei, întâmplări, fapte, concepte etc” (p. 188).

Trecând peste nuanțe și forțând puțin lucrurile, ne sfătuiește E. Simion, jurnalul intim poate fi împărțit în următoarele categorii: a) jurnalul vieții interioare; b) jurnalul vieții externe; c) jurnalul de tip mixt. Deosebirile dintre ele depind, de cele mai multe ori, de stilul în care au fost scrise, de subiectivitatea, obiectivitatea, sinceritatea și emoțiile confesorului, de ce anume și pentru cine comunică. Cele două studii de caz, Goncourt și Gide, ne dau posibilitatea să pătrundem în concasorul unor scriituri emblematice pentru ceea ce intenționează Eugen Simion să ne nareze în studiul său, pentru a ne pune în situația de a ne imagina tot timpul, în timpul lecturii, o piramidă cu baza în sus, pusă adică pe imanența răsturnării. Denunțând modul de „judecare” a creației, al fraților Edmond și Jules de Goncourt, Eugen Simion este categoric: aceștia „își propun să facă în jurnal *o autopsie perpetuă și zilnică* a realului, instantaneele lor utilizează toate viclesugurile literaturii...”. Analiza discursului diaristic al acestora, producându-se ca o reacție în lanț, trădează un amestec, fericit mai degrabă, între „legile ficțiunii literare cu legile (nescrise) ale confesiunii secrete” (p. 204).

La Gide, situația este alta. Avem de a face cu absența totală a eului din, invocă Simion, *discursul voiajor*, să-i spunem astfel, (ne recomandă criticul), pentru a-l deosebi de celălalt – *discursul sedentar*, pe care tot el îl categorisește: ca fiind discursul jurnalului intim prin excelență (p. 205). Eul diaristului Gide, să nu ne iluzionăm, nu este absent din operă, nici nu ar avea cum, chiar dacă nu este mărturisit. În realitate, el se dezvoltă, într-adevăr: discret, sub semnul unei pasagere, iluzorii, amăgitoare ezitări a „spiritului și a scriiturii”. Toate acestea sunt privite de un spirit subțiat de cultură și bolnav de complicațiile lumii moderne (p. 212). Gide este – se pronunță esteticianul – într-un anume sens, un caz special. El și-a făcut un program diaristic pornind de la ideea de a spune totul. Lozinca *îndrăzește să fii tu însuși* a prins în literatura secolului său. Nu văd o deosebire capitală între stilul din jurnalele propriu-zise și *Voyage au Congo* sau în *Carnetele din Egipt*, în afară de locul pe care îl ocupă în pagină exoticul, fabulosul vegetal, contrastele unei civilizații primitive...

Dacă luăm seama la interacțiunea dintre „timpul de lectură” și „timpul discursului” (Segre, p. 102), vom constata că jurnalul lui Eugen Simion, boicotând sistematic (cum ni se destăinuie pe coperta patru a volumului I al *Ficțiunii...*) „regulile literaturii”, este de fapt un sistem literar bine pus la punct, exact, care reclamă și mijlocește comunicarea cu sine a unui gânditor din abundență sânguincios și tenace, mereu cu ochiul îndreptat asupra culturii naționale și universale.

Referințe bibliografice:

1. BARTHES, Roland. *Romanul scriiturii*. București: Ed. Univers, 1987.
2. BARTHES, Roland. *Le plaisir du texte*. Editions du Seuil, 1973.
3. BARTHES, Roland. *Romanul scriiturii*. București: Ed. Univers, 1987.
4. BRANDI, Cesare. *Teoria generală a criticii*. București: Ed. Univers, 1985.
5. CIMPOI, Mihai. *Modelul de existență Eugen Simion*. București: Ed. ICR, 2018.
6. GENETTE, Gérard. *Introducere în arhitext. Ficțiune și dicțiune*. București: Ed. Univers, 1994.
7. FREGE, Gottlob. *Logica e aritmetica*.
8. MCGOWAN, John. *Postmodernism and Its Critics*. Ithaca-Londra: Cornell Univ. Press, 1992.
9. RICHARDS, I. A. *Principii ale criticii literare*. București: Ed. Univers, 1974.
10. *Roland Barthes par Roland Barthes*. Editions du Seuil, 1975.
11. SEGRE, Cesare. *Istorie – cultură – critică*. București: Ed. Univers, 1986.

CZU: 821.135.1.09(092)
 ORCID: 0000-0002-3343-8055
 DOI: 10.5281/zenodo.3566684

Emilia STĂJILĂ
 Universitatea de Stat
 „Dimitrie Cantemir”
 (Chișinău)

„CETATEA ISARLĂK”
 CA ULTIMA GRECIE ÎN OPERA
 LUI ION BARBU

„The Isarlac fortress” as the last Greece in Ion Barbu’s opera

Abstract: Ion Barbu, conjugating the two areas that seem irreconcilable – poetic and mathematical art, has built up (and the word signifies a certain formal effort) a universe that corresponds to his conception of the Universe and the world. To achieve such a programmatic goal, he imagined, in the romantic spirit, the transformation of Uncreated into Creation, the auroral beginnings of the World.

Keywords: myth, element of myth, mythology, creation, universe

Rezumat: Ion Barbu, conjugând cele două domenii care par ireconciliabile – arta poetică și matematica, a ținut să construiască (și cuvântul semnifică un anumit efort formal) un univers al său care să corespundă concepției sale despre Univers și lume. Pentru a realiza un asemenea obiectiv programatic, a imaginat, în spiritul romanticilor, transformarea Increatului în Creație, începuturile aurorale ale lumii.

Cuvinte cheie: mit, mitem, mitologie, creație, univers.

Pornind de la mărturisirile făcute de poet în interviuri, unii critici literari afirmă că, ambiționând să realizeze o operă inițiativă, se poate constata o coborâre progresivă în zona inconștientului. Se face, astfel, o cedare *inspirației, orfismului*. Ciclul *Uvedenrode* e scris, după cum recunoaște el, în spiritul rapsozilor antici. Îi imită prin a-și așeza pe frunte cununa înflorită, prin a lua în mâini lira și a urma *un singur instinct, al Cântului*. Poemul, menționează Ov. S. Crohmălniceanu, este țesut din curate armonii sonice și rămâne foarte obscur, dorind să vrăjească înainte de orice auzul (Simion, p.201). „Dorița sexuală, comentează același critic, devine legănare aeriană, țesătură argintie, diafană, cântec, coarnele melcilor sugerează, prin arcuirea lor delicată, linia lirei; gasteropozii sunt „mult limpezi rapsozi; din râpa vâscoasă a poftelor neutralizate, suie paradoxal către soarele „sfânt” un melos pur ordonat de „spira” cochiliei. Dar la capătul ciclului, poezia pare să nu-și găsească adevăratul rost, nici în opera inițiativă pe care se resemnase să o exercite, părăsind contemplarea extatică a cerului platonician” (Simion, p.202). Printr-o senzualitate tulbure accentuată, poezia barbiană cade în jos spre pământ, obține o puternică notă expresionistă. Se face simțită și o potențare a ludicului, în special în ultimul ciclu *Joc secund; Isarlîk*.

Apare, în consecință mitemul cetății fictive care să reînvie *ultima Grecia*. Toponimul vine de la Hasarlâk, un sat din Asia Mică, în care au fost descoperite ruinele vechii Troia. Ea simbolizează un Levant ideal, un tărâm al stagnării, al unei „ordini autotrofic” (Simion, p.204).

Același critic stabilește, în evoluția poeziei lui Ion Barbu, și modalitățile de folosire a mitologiei. În poemele ciclului *Isarlâk*, foarte limpezi ca expresie, se găsesc simboluri dintr-un domeniu tradițional, cu „puncte de referință universală (Simion, p.190), mai târziu mitologia se sprijină pe principii proprii, pe un „unanim nou” (Ibidem) și pe o structură matematică ce conjugă elemente neomogene, precum cele din mitologia greacă și germanică, ataraxia creștină orientală și spiritul balcanic indolent. Ov. S. Crohmălniceanu împărtășește, astfel, părerea emisă de Tudor Vianu referitoare la evoluția mitopoeticii barbiene: „de la pitorescul oriental și formula baladescă, la spiritualismul intelectualizat și abscons al producției lirice din urmă” (Ibidem).

În contextul demonstrației noastre, ne putem referi la o scară evolutivă ce pornește de la anumite motive mitice care țin de geneza universului, de structura lui armonioasă, influențate de doctrinele gnostice neoplatoniciene la simboluri și motive create de fantezia poetului, conjugate cu elemente ale mitologiei populare („Rusaliile”, „Drăgaica”, „Văile Ierusalimului” ș.a.). Am putea vorbi, de asemenea, și de faptul că întreaga mitologie barbiană se centrează pe un mitem totalizant care este *nunta solară*, aceasta prezentând, după cum explică Ion Pop, o *schemă* sintetizatoare a tuturor „etapelor simbolice ale cunoașterii umane pornite în căutarea contopirii cu principiul suprem” (Mincu, p.1080). Această simbioză se realizează mai cu seamă în *Ritmuri pentru nunțile necesare*. „Poemul asociază nivelurile cunoașterii umane (teluric-senzorială, intelectuală, revelatoare a umanității lumii), „roatelor interioare”, orbitelor mișcării de revoluție planetară („An al Geei” – Pământul, „Roata Venerii”/ lumii, „Roata capului Mercur”, „Roata Soarelui Marelui”), pentru a detalia apoi fiecare roată, recurgând la acea simbolistică astrologică de sursa elenistică remarcată de critică, ce contribuie la „schematizarea” evocării mai sus a imaginii, conferind cel puțin poemelor două trepte (a Venerii și a lui Mercur) un fel de notă caricaturală (alături de figurarea plastică a „danțului buf, cu reverențe și mecanice cadente”, sugerată de ritmul mecanic al versurilor, jocul aliterațiilor) înainte de desfășurarea reverberațiilor muzicale ce acompaniază „ospățul nupțial” din „cămara Soarelui” (Mincu, p.1050).

Într-o replică parcă la Hyperionul eminescian, Domnișoara Hus „călătorește” în vis prin sferele cerești, înșesate cu stele prin guri de gol, prin văi înstelate:

„Uite colo: stele ies
Ca vărsatul și pojarul
În răsad aprins și des
Înșesat e pălimarul;

Uite, cerul a mișcat
Plecăciuni îți face ție.
Fruntea cerul ți-a-nchinat
Amețit, ca de beție;

Cercuiții - ochii tăi -
 Gem ca pietre-n tăvăluge!
 Pe când guri de gol, în văi
 Înstelate, sus, îi suge.” (Codreanu, p. 207).

Domnișoara Hus este definită ca un poem *grotesc* și ca o *epifanie*, stabilindu-se și o paralelă cu cerșetoarea nebună din *Pentru Marile Eleusinii*: „*Domnișoara Hus*, cea mai desăvârșită variantă lirică, profană (supusă, deci, suferinței și degradării) a mitului Cybelei, este – la fel ca *Nastratin Hoge* la *Isarlák* – o grotescă și o epifanie” (Barbu, p.84).

Un mitem al retrăirii punctului zero al genezii lumii, care apare și în *Scrisoarea I* a lui Eminescu, îl putem descifra, conform sugestiilor pe care le desprindem din democrația critică a Ioanei Em. Petrescu, în *Fecioara Mamă* sau *Fecioara Neagră Miriam*. Este un personaj în care se naște obsesia barbiană a începuturilor lumii, a punctului originar, numit de poet stelat la care se asociază *trei hiene ce gonesc pe plăci rimaniene*. În cuplul *magul părăginit* și *dama exegeta* întrevede o aluzie la cuplul din doctrina gnostică: Simon Magul și Elena, „întrupare terestră a înțelepciunii și grației divine, descoperită de propăvăduitorul gnozei, într-un bordel” (Barbu, p.86).

Putem găsi astfel, din punctul nostru de vedere, o transfigurare a tuturor mite-melor lui Ion Barbu într-un dublu plan artistic: al revelației inițiatice și al parodicului, al grotescului. Anume acest dublu aspect al personajelor – mitizat și demitizat, care nasc niște figuri hibride, ciudate îl găsim în poemul *Un personaj eteroman*, unde apare un tip fragil ce pozează catalistic, „poros, văros, rachidian” („Prea dureroase note ale Paraliziei generale”) (Codreanu, p.64), dar îl vedem apoi ca un „brav personaj”, cu „o manie metafizică” (Codreanu, p.65), care, în drum spre „neagra damă Miriam, legată-n bande de dinam” (Codreanu, p.65), devine un personaj eteroman pentru un personaj asemănător cu hieraticul Paracelse:

„Brav personaj, astup-o nară,
 Și-o lume mai vizionară
 Ți-o aminti de mâini de moașă
 De-un spasm de mult, la doică-n fașe!

Acest complex eteroman...
 Ce personaj pentr-un roman!
 Știi: cu mai mult ca o fațetă
 Și pitoresc, după rețetă” (Codreanu, p.65)

Personajul eteroman, asemuit cu marele vizionar astrologic Paracelsus, apare într-o postură ridicolă, ca logodnic al unei dame Else, având ca prototip o reală Else Ernardt, care coboră viziunea în registru parodic, sugerând calitatea de hibrid al tipului:

„ Dar ca să nu uităm unicul
 Sărat grăunte de ridicul
 Pe-acest hieratic Paracelse
 Să-l logodim c’o damă (Else)

Căci ați ghicit? Un fals-morbid
 E tipul nostru și-un hibrid
 Un laș pervers de lașe școală
 Etero-heterosexuală.” (Codreanu, p.65-66)

Modul în care apar mitemele (denumite de Ioana Em.Petrescu „mitologeme”) ne vorbește despre o schimbare radicală a înseși principiilor poeziei barbiene: ceea ce am putea numi procesul de demitizare, în special, a personajelor de natură chthoniană pe care le găsim în misterele orfice, are loc în temeiul apelării la anumite reprezentări stimulate de știință. Gândirea *mitică* se îmbină cu gândirea *științifică*; simbioză firească la un poet-matematician. Cercetătoarea clujeană explică această întâlnire simbiotică în felul următor: „În construcția spațiului din universul lui Barbu (ca și în cazul unor modele cosmologice posteinsteiniene), viziunea mitică (ce mizează pe o esențială componentă chthoniană,ca-n misterele orfice) întâlnește noile temelii ale gândirii științifice, retrăgând antropocentrismului privilegiul de perspectivă *absolută*, relativizându-l. În absolut, Universul nu cunoaște *sus* și *jos*, *înalt* și *adânc*. Depășind iluzia antropocentristă, gândirea (gândirea matematică sau cea poetică) va construi o „natură secundă, cogitală”, care e un model inteligibil al lumii” [1, p.89]. În această modalitate de gândire, lumea e surprinsă în *modul*, adică, zice cercetătoarea, în valorile absolute ale mărimilor reale. Drept exemple sunt date *Valea edificiului Uscher* ca reprezentare a *naturii cogitale* și a *spațiului* epifanic și inversarea de axe universale din poezia – program al ciclului *Joc secund*:

„Din ceas, dedus adâncul acestei calme crește,
 Intrată prin oglindă în mântuit azur,
 Tăind pe înecarea cirezilor agrește,
 În grupurile apei, un joc secund, mai pur.

Nadir latent! Poetul ridică însumarea
 De harfe resfirate ce-n zbor invers le pierzi
 Și cântec istovește: ascuns, cum numai marea
 Meduzele când plimbă sub clopotele verzi.” (Barbu, p.154).

Cât privește îmbinarea de reprezentări mitice și de reprezentări științifice sau chiar înlocuirea celor dintâi prin cele de-al doilea, exemplele cele mai elocvente sunt considerate *Infrarealism* și *Ut algebra poesis (Ninei Cassian)*. Cea dintâi este o improvizație găsită pe o invitație făcută de scriitorul Camil Baltazar către cei ce vor să rețină unul sau mai multe exemplare din cartea sa *Strigări trupești* (1927), în care un Interplanetariu băiat e cuprins de nostalgia începuturilor lumii, a increatului:

„Sângele ca laptele
 Morfina l-a tăiat.
 Faptele
 Interplanetariului băiat
 (Ce împăiat!)
 Urmările întoarce în origini
 Ceasuri virgini.” (Barbu, p.90).

Cea de-a doua poezie înfățișează o stare de vrăjire a poetului – Geniu în fața unei femei, algebrista Emmy (e vorba de matematiciana Emmy Noether), caracterizată ca o „coroiată” și „o desfoiată fee” „sordidă și divină” (Codreanu, p.93). Poezia e scrisă sub formă de sonet și e dedicată Ninei Cassian, făcând parte din ocazionalele inedite ale lui Ion Barbu:

„La anii-mi încă tineri, în târgul Goettingen,
Cum Gauss, altădată, sub curba lui alee
- Boltirea geometriei astrale să încheie –
Încovoiam poemul spre ultimul caten.

Uitasem docta muză pentru-un facil Eden
Când, deslegată serii, căinței glas să dea,
Adusă, coroiată, o desfoiată fee
Își schiopăta spre mine mult-încurcatul gen.

N-am priceput că Geniul, el trece. Grea mi-e vina..
Dar la Venirea Două stau mult mai treaz și viu.
Întorc vrăjitei chiveri cucuiul străveziu

Și algebrista Emmy, sordida și divina,
Al cărei steag și preot abia încerc să fiu,
Se mută-n nefireasca – nespun de albă! – Nina.” (Codreanu, p.93).

Vom observa, de asemenea, completând-o pe exegetă, că reprezentările mitice nu sunt înlocuite numai de reprezentările științifice (ca, bunăoară, curbele lui Gauss, pomenite în sonetul citat). În structurile poeticii barbiene se infiltrază acordurile unei Euritmii universale, definită ca o „muzică a formei în zbor” (Codreanu, p.33). Chipurile necunoscute ale acesteia îi apar poetului într-un drum imaginar dinspre Castelul de Gheață al Gândirii spre miază-zi – e un drum parcurs sub triste arcade și cu multe rătăcirii din cauza noilor răsfrângeri de care e dornic – de la măreția polară a Nordului la caldul pământ al Sudului:

„Castelul tău de gheață l-am cunoscut, Gândire:
Sub tristele-i arcade mult timp am rătăcit,
De noi răsfrângeri dornic, dar nici o oglindire,
În stinsele cristale ce-ascunzi, nu mi-a vorbit.

Am părăsit în urmă grandoarea ta polară
Și-am mers, și-am mers spre caldul pământ de miazăzi,
Și sub un pâlc de arbori stufoși, în fapt de seară,
Cărarea mea, surprinsă de umbră, se opri.

Sub acel pâlc de arbori sălbateci, în amurg,
Mi-ai apărut-sub chipuri necunoscute mie,

Cum nu erai, acolo, în frigurosul burg,
Tu, muzică a formei în zbor, Euritmie!” (Ibidem).

Euritmia, dezvăluită din chipuri necunoscute poetului, se resoarbe acum în sunete, în linii și în culori, precum și în lucruri, în felul în care divinul s-a revărsat în luturi pieritoare. Apare, acum, o vrere firească de a-și dilata sufletul care să simtă vibrațiile Euritmiei în lumi nenumărate:

„O, cum întregul suflet al meu ar fi voit
Cu cercul undei tale prelungi să se dilate,
Să spintece văzduhul și – larg și înmiit –
Să simtă că vibrează în lumi nenumărate...
Și-n acel fapt de seară, uitându-mă spre Nord,
În ceasul când penumbra la orizon descrește,
Iar seara întârzie un somnolent acord,
Mi s-a părut că domul de gheață se topește.” (Ibidem).

Întreaga evoluție a poeziei lui Ion Barbu, care se consideră el însuși cultivator al *hermetismului canonic*, această autodefinire tipologică fiind preluată de exegeții operei sale, conține un puternic filon mitologic. Poet de formație intelectuală, conju-gând cele două domenii care par ireconciliabile – arta poetică și matematica, a ținut să *construiască* (și cuvântul semnifică un anumit efort formal) un univers al său care să corespundă concepției sale despre Univers și lume. Pentru a realiza un asemenea obiectiv programatic, a imaginat, în spiritul romanticilor, transformarea Increatului în Creație, începuturile aurorale ale lumii.

Referințe bibliografice:

1. BARBU, Ion. *Poezii*. Ed. îngr. de Romulus Vulpescu. București: Ed. Albatros, 1970. 548 p.
2. CODREANU, Theodor. *Ion Barbu și spiritualitatea românească modernă – ermetismul canonic*. București: Ed. Curtea Veche, 2011 – 384 p.
3. MINCU, Marin. *Opera literară a lui Ion Barbu*, Ed. Cartea românească, București, 1990-354 p.
4. SIMION, Eugen. Prefață la Ion Barbu, *Opere, I, Versuri*, col. „Opere fundamentale”, București, 2000

Ion PLĂMĂDEALĂ
Institutul de Filologie Română
„Bogdan Petriceicu-Hasdeu”
(Chișinău)

CZU: 82.09
ORCID: 0000-0003-3403-4017
DOI: 10.5281/zenodo.3566686

**DESPRE LIMITELE
REPREZENTĂRII LITERARE**

About the limits of literary representation

Abstract: The article problematizes the issue of the crisis and the limits of literary representation, relevant in the current context of globalization, of paradigmatic changes in the epistemology of the human and social sciences, of anthropological upheavals and cultural wars. The theme is projected in the interdisciplinary perspective of the complex and diffuse relations of the literary representation with the social imaginary, the historical orientation, the socio-political, cultural and aesthetic-literary conditions.

Keywords: imaginary, technosociety, desymbolization, post-novel, antirepresentation-ism, J.M. Coetzee

Rezumat: Articolul problematizează chestiunea crizei și limitelor reprezentării literare, relevantă în contextul actual de globalizare, de mutații paradigmatică în epistemologia științelor umane și sociale, de bulversări antropologice și războaie culturale. Tema este proiectată în perspectiva interdisciplinară a relațiilor complexe și difuze ale reprezentării literare cu imaginarul social, orientarea istorică, condițiile sociopolitice, culturale și estetic-literare.

Cuvinte-cheie: imaginar, postumanism, tehnosocietate, desimbolizare, postroman, antireprezentățonalism, J.M. Coetzee

În continuare vom încerca să punctăm un mod de abordare a chestiunii complexe a limitelor reprezentării literare din perspectiva relațiilor sale complexe și difuze cu imaginarul social, orientarea istorică, condițiile sociopolitice, culturale și estetic-literare.

Dacă am dori să descriem printr-o trăsătură traiectul istoric al Occidentului începând din modernitate, un cuvânt potrivit ar fi „dezlimitare”: dezmărginirea și expansiunea în timp, spațiu și cultură a unei civilizații prometeice și faustice. De unde, sentimentul predominant de înstrăinare, alienare rețrăit tot mai acut de omul european pus în fața unor vremuri ce și-au ieșit din țâțâni, în rostirea celebră a lui Hamlet, care își deplânge soarta blestemată ce l-a hărăzit să le fixeze în matca lor, într-o orânduială firească a ființei și temporalității dătătoare de rost și scop existenței umane. Desigur, regăsirea unității și plenitudinii nu mai este cu puțință pentru omul modern care a pierdut credința în destin sau Dumnezeu înlocuită cu singura credință în propria sa raționalitate și, mai nou, în mântuirea promisă de tehnostiință. Literatura alienării, în care se dă glas angoaselor colective de incertitudine, insecuritate, însingurare și nimicnicie existențială, s-a impus

în centrul modernității artistice ilustrate de Dostoievski, Joyce, Beckett sau Proust, literatură care este deopotrivă un epifenomen și ferment al aceleiași crize globale actuale prefigurate în ficțiunile lui Shakespeare și Cervantes. Ceea ce îi reunește pe toți aceștia, chiar și când exploatează intens, precum Joyce și Beckett, procedee speculative de autoreferință și autoreflexivitate ce subminează polemic pretențiile mimetice ale reprezentării literare, este voința hamletiană de articulare a ordinii în dezordine în situațiile când în lume „este ceva putred”. Deci în inima paradigmei reprezentationale occidentale, cu rădăcini adânci în civilizația indo-europeană, se află conceptul „articulare”, rădăcina „artă” desemnând deopotrivă ordine, normalitate și adevărat, din care se trag *kosmosul* și *logosul* grec, dar și *rostul* românesc. Orice proces de semnificare semiotică revelează munca articulării, pentru care R. Barthes preconiza o știință a *articulațiilor*: *arthology*, care, integrând semiologia, se va ocupa de regăsirea articulațiilor, decupajelor semantice pe care oamenii le impun asupra realului (Barthes, 1964, p. 114). Orice poiesis simbolic este o activitate de punere în formă, în cadru, în limite, dar nu în sensul contemporan al limitei ca îngrădire negativă, în care ceva încetează să fie sau se împuținează, ci în sensul vechilor greci, ca *peras* și *telos*: limita ce conferă unei entități întemeiere și statornicie fermă, prin care ea ființează în chip esențial și se revelează în ceea ce-i este propriu (Liiceanu). Deci prin această dimensiune articulatorie, imanentă oricărei structuri narative și identități narative, literatura ficțională se înscrie într-o inteligibilitate generică a unei culturi oferind membrilor comunității cadre reprezentationale partajate de aprehendere sensibilă, morală și cognitivă a lumii. Anume prin ancorarea în orizontul de semnificativitate și sensibilitate morală și estetică ce ține laolaltă o comunitate, în profunzimile creative ale inconștientului popular, împreună cu celelalte imagineri sociale și practici simbolice ce alcătuiesc o tradiție culturală, literatura dobândește forța de exemplaritate estetică și etică pentru modelele sale de negociere între un sine individual și o alteritate. Prin această relație cu celălalt într-o simțire împreună de natură estetică, reprezentarea literară, cea romanescă în primul rând, își dezvăluie natura originală *politică* ce se hrănește din ceea ce grecii numeau *philia politike*: amicitia politică între persoane civice reunite prin scopul binelui public. În virtutea abilității de „a schimba experiență din gură în gură”, cum numea Walter Benjamin arta povestirii (Benjamin, p. 116), legând punți între sfera privată și cea publică, romanul a întruchipat exemplar principiul culturii occidentale moderne după care diferențele înăuntrul sferei publice trebuie mediate și reconciliate, cel puțin într-o formă simbolică. Prin această vocație a dialogismului, dialectică subtilă dintre negativitatea desființării ficționale a realului concret și pozitivitatea rostuirii lui în numele unei realități valorice esențiale, procurând bucurii estetice prin strângerea laolaltă a omului cu lumea, cu semenii și cu facultățile sale, romanul, în special bildungsromanul, a jucat un rol privilegiat în formarea națiunilor occidentale.

Și anume funcțiile mediatore fundamentale ale narațiunii au fost subminate odată cu avansarea în modernitatea târzie sau “epoca informațională”. Prin fragmentarea experienței umane, ștergerea memoriei (“detradiționalizarea”), dezarticularea valorilor din structurile simbolice tradiționale, comunicarea și intersubiectualitatea prin reprezentări colective se dizolvă tot mai mult în circuite informaționale mediate tehnologic.

Aceste lucruri și procese sunt cunoscute, ele au fost tematizate într-o întinsă bibliografie începând cu sfârșitul secolului al 19-lea, de aceea în continuare ne vom referi succint la câteva mutații recente din cultura occidentală relevante și pentru chestiunea limitelor reprezentării. Mutațiile în cauză au fost desigur pregătite de evoluțiile anterioare, de peste 500 de ani, ale modernității, dar ele s-au accelerat într-un ritm vertiginos și s-au decantat într-un mod imploziv începând cu mijlocul anilor 1970, generând o remaniere generală și cardinală a piețelor economice, a peisajului ideologic și a bazelor organizării politice. Termenul „postmodernism” cu care de obicei se operează în acest context nu este satisfăcător din mai multe motive, inclusiv pentru că fenomenul postmodernist a fost declarat decedat la răscrucea de milenii, iar perioada după anul 2000 este importantă pentru a câștiga o înțelegere de ansamblu și o distanță critică necesară. Citindu-i azi pe maeștrii suspiciunii și deconstrucției postmoderniste, care au celebrat „criza reprezentării” și intrarea în epoca “postadevărului”, nu aflăm răspunsuri satisfăcătoare la multe întrebări de o stringentă actualitate. De obicei, termenul cel mai frecvent folosit de cercetători pentru a evalua perioada respectivă este „radicalitate”: o radicalizare structurală a modernității pe toate dimensiunile și cu impact planetar în ceea ce se numește globalizare.

Dar privind amploarea noilor dezlimitări, odată cu accelerarea frenetică a schimbărilor economice, tehnice, sociale și culturale în fenomenul globalizării, o expresie mai adecvată este în momentul de față “delirul occidental”, precum l-a diagnosticat Dany-Robert Dufour (2014). Dincolo de aspectele economice și financiare, și în pofida naturii sale tehnocratice, globalizarea comportă un important impact politic și spiritual bulversând radical moravurile, concepția omului și a vieții în sensul unor relativizări și uniformizări radicale. Tehnologiile digitale și internetul, folosit ca metaforă pentru natura fluidă, contingentă și delocalizată a ființei umane și vieții sociale din „epoca informațională”, a „comunităților virtuale”, favorizează *înlocuirea programatică* a vechii lumi cu o tehnosocietate postumană, dezumanizată. În științele sociale, aceste evoluții și efectele lor în organizarea societăților europene din ultimele decenii sunt descrise prin sintagme de felul: „Lume nouă”, „Noul Regim”, „revoluție antropologică”, „omul nou” (Bock-Côté; Muray; Polony), deci ele rezonează intertextual deopotrivă cu distopia lui Aldous Huxley, *Minunata lume nouă*, și cu concepția lui Leibniz despre cea mai bună lume posibilă, ironizată copios de Voltaire în *Candide*. Oricum, constatarea se impune că nici problema pe care o abordăm aici, nici chestiunea crizei studiilor literare și efortul de relegitimare a lor pe arena publică nu se pot elucida decât pe fundalul acestor reconfigurări care au intensificat cu mult angoasele și alienarea ce bântuiau sufletele melancolice ale lui Hamlet și Don Quijote.

Schimbarea cea mai profundă, al cărei impact radiază în toate sferile, este *radicalizarea libertății și autonomiei*, ieșirea definitivă a țărilor occidentale din structura religioasă a vieții sociale, care, până către 1974, încă mai constituia un pol important de referință și contestare. Ștergerea definitivă a matricei heteronomiei înseamnă, după Marcel Gauchet (2017), inclusiv pierderea legăturilor cu un cadru istoric imemorial, disocierea individualului de colectiv având drept consecință antropologică un nou tip de individualitate, o nouă manieră a identității de sine fără niciun raport cu o comunitate

sau tradiție, un individ narcisic fără istorie, memorie și bază emoțională, deci fără limite, justificat să dispună de el însuși în afara oricărei înscrieri într-o comunitate de sens și destin. Acest individ scos de sub acțiunea „corupătoare” a culturii și readus la „starea naturală” (J.-J. Rousseau) este și produsul politicilor educaționale implementate intens în statele occidentale după 1968, anul care simbolizează, prin protestele revoluționare din luna mai, din Paris, apoteoza dez-limitării, a dislocării instituțiilor primare: familia, educația, biserica și națiunea. Iată, în acest sens, o declarație emblematică a unui ministru francez al educației format la școala nihilismului cultural a lui P. Bourdieu: „scopul educației este de-al smulge pe elev din orice determinism: familial, etnic, social, intelectual” (apud: Fleurin). Deci a-l rupe de tot ceea ce i-ar putea servi drept limite simbolice constituante în formarea sinelui: trecutul, strămoșii, cultura, apropiatii etc., pentru a crea un individ abstract care să fie de oriunde și de nicăieri și, în acest mod, maleabil pentru noile condiționări ale strategiilor de marketing. În acest mod se înfăptuiește „minunata lume nouă” a lui A. Huxley, formată din indivizi clonați, condiționați și „emancipați” de atașamentele familiale și afective, aserviți voluntar adicției chimice („soma” cu care se îndoapă azi fiind: opiacee, droguri, somnifere, antidepressante).

Privind aceste evoluții, devine clar că ideile lui M. Foucault despre societățile disciplinare ale modernității, acționând prin mecanismele de supraveghere și violență zugrăvite antologic de G. Orwell, nu mai sunt valide nici pentru actuala „societate de control” (Deleuze), nici pentru „noul capitalism” (Boltanski; Chiapello) care s-a reorientat către producerea subiectului precar, fluid și cameleonic, o „mașină dezirantă” perfect adaptată la mobilitatea tot mai accelerată a piețelor de consum. Adăugate la acestea domnia drepturilor universale ale omului odată cu intrarea lumii pe orbita globalizării, frenezia dezafilierii și contestării limitelor lăsate de moștenirea istorică, culturală și politică a comunităților naționale își găsește expresia programatică în ideologia cosmopolitismului. Principiile acesteia se regăsesc în proiectul Uniunii Europene, începând cu decizia de a șterge din constituția europeană orice urme ale creștinismului, ale identităților culturale și naționale, suprimând chiar și din simbolismul monedei europene tot ce ar reprezenta tradiții și personalități culturale concrete, înlocuite fiind cu vederi de poduri, punți și ferestre pentru a sugera o vacuitate ontologică a identității culturale europene. Uniunea Europeană este prin definiție un sistem cosmopolit fără limite, redus la pure relații, o deschidere radicală către celălalt ș.a.m.d., deci un nimic, un gol în care se poate turna orice conținut conceput de ideologia diversității și multiculturalismului. Într-un manual dedicat culturii norvegiene, cuvântul „cultură” este asociat doar cu imigranții și minoritățile etnice, implicația fiind că Norvegia nu are o „cultură” autentică în măsură să ofere nou-veniților valori identificatoare pozitive, ci doar „societate”, civilizație tehnologică și instituții (Wikan, p. 154]. Dar și acestea se dizolvă în baia de acid a globalizării neoliberale, printr-un proces de *desimbolizare* a indivizilor și societăților. Desimbolizarea, precum arată și exemplul monedei euro, urmărește să extragă schimburile interumane din structurile normative întemeiate pe valorile transcendentele ale unei culturi (principii morale, canoane estetice, modele de adevăr). Aceste valori și sensibilități morale întrupate în forme/opere instituționale și culturale concrete pot

intra în relații de conflict cu alte valori competitive sau incomensurabile, astfel blocând idealul liber-schimbist al fluidității, transparenței și circulației comerciale (Dufour, 2008, pp. 151-169). Respectiv, „eliberarea” de tradiționalele carcasi simbolice ce asigurau funcția accederii la sens (religia, patriarhatul, familia, școala republicană, națiunea) constituie în același timp o *dezinstituționalizare*, o delegitimare și descompunere a tuturor instituțiilor democrației clasice, ale societății industriale de tip fordist.

În ultimele decenii, acest proces de subminare a instituțiilor moderne s-a intensificat prin eforturile militantismului politic radicalizat al diverselor minorități victimizante (sexuale, rasiale, etnice), al așa-numitelor mișcări „decoloniale” și „indigeniste”, care, sub stindardul luptei pentru drepturi sau pentru „decolonizare”, au extins ura împotriva patriarhatului, rasismului și imperialismului colonial de odinioară la ură generalizată împotriva bărbatului alb, heterosexual și împotriva culturii și civilizației occidentale (Margalit; Buruma). Numeroasele conflicte culturale actuale pe marginea memoriei colective, istoriei naționale, programelor educaționale ș.a. inspirate de numitele facțiuni urmăresc dinamitarea, „deconstrucția” limbajului și a sistemului de reprezentări simbolice comune și înlocuirea sau resimbolizarea lor în acord cu ortodoxia „liberal-libertară” și cu „dreptul la diferență” al „Celuilalt”. Bătăliile ideologice din jurul reprezentărilor, concepțiilor morale, teologice și politice se poartă pentru mințile oamenilor, pentru a câștiga dominația și *puterea culturală* asupra codurilor și resurselor simbolice prin care se articulează sensurile realităților și identităților. În ultimele 3-4 decenii, această putere se află în mâinile stângismului cultural dominant în mass-media și în disciplinele academice socioumane ce urmăresc o agendă ideologică „emancipatoare” și diversitară. În studiile literare poststructuraliste, politica și critica au fost egalate și puse în slujba politicilor „progresiste” ale grupurilor minoritare și „subalterne”: femeile, minoritățile rasiale sau sexuale, iar astăzi, în special imigranții și diasporele. Anume toți ei întruchipează figura sacralizată a „celuilalt”, în numele căruia G.Ch. Spivak și Ed. Said, guru ai *postcolonial studies*, proferează invective împotriva „violențelor culturii imperialiste” vehiculate în romanul european de tipul *Parcul Mansfield*. La nivel declarativ, acești guru pretind reparații morale, „respect” față de valorile incomensurabile „genuine” și „autentice” ale celuilalt, dar o fac prin denigrarea literaturilor naționale europene și inocularea în conștiința publică a sentimentelor de vină și autoflagelare. După cum remarcă sarcastic Terry Eagleton, acești teoreticieni cu poziții de prestigiu în universitățile occidentale fac mare caz de respectul pentru celălalt, dar când vine vorba de respectul față de celălalt din imediata lor apropiere, adică celălalt occidental, ei se scutesc de această sensibilitate (Eagleton, p. 3).

Funcțiile substratului simbolic care asigură până nu demult atât ființarea-împreună, inscripția psihologică a individului în societate, cât și economia politică sunt delegate în societatea postumană către sistemul de drept, economie și instituția juridică. Nu este vorba că simbolicul ar fi dispărut, lucrarea lui nevăzută continuând în praxisul social, ci despre o ignorare sau disimulare a sa prin ruperea ideilor de substratul simbolic colectiv al reprezentării. Procesul desimbolizării e împins la limite extreme în cultura televizuală și tehnologiile media digitale ce invadează spațiul public și care au pus o grea

piatră de mormânt pe umanoarele filologice, pe umanismul iluminist și romantic în care literatura deținea autoritatea și forța de a crea o comunitate. O explicație a acestui proces este că umanitatea occidentală a devenit tot mai materialistă, iar economia, viziunea economică s-a situat în centrul culturii și al vieții preluând de la cultural și simbolic tot mai multe funcții de semnificare a specificității umane, inclusiv de la imaginarul artistic misiunea de a imagina lumi posibile. În zilele noastre se produce comercializarea integrală a existenței sociale, sferei private și a identității persoanelor. *Cultura întreprinderii*, ironizată de Michel Houellebecq (1994), împreună cu discursul delirant al managementului speculativ (Bouzon: Funès) acționează ca mașini de insignifianță destructurând în profunzime semnificațiile limbajului și ceea ce Orwell numea „common decency”.

O altă cauză a economizării și comercializării totale a vieții private și sociale e dată de idealul civic iluminist al concordiei civile și repudierii războaielor, ideal pervertit în secolul trecut de imaginarul vinovat al Europei care a instaurat pe multe decenii ceea ce Pascal Bruckner numește prin titlul cărții sale *Tiranania vinei. Un eseu asupra masochismului occidental* (2010). Contractualismul filosofiei politice europene, de la Th. Hobbes, J.-J. Rousseau și până la J. J. Rawls, materializat în principiul-cheie de “neutralitate axiologică” a statului liberal modern, pornește de la asumția că ideile, credințele și atașamentele spirituale sau simbolice divizează, pe când ceea ce este material reunește oamenii. Cu ușurință vom ajunge la un acord despre ce fel de cașcaval sau vin să consumăm (această consimțire fiind facilitată azi cu succes de industriile publicitare angajate în proiectul formării omului nou), însă vom polemiza până în pânzele albe dacă să adoptăm socialismul, capitalismul sau transumanismul etc. De aceea, Noul regim din Vest, UE în varianta oficială a elitelor multiculturaliste și mondialiste de la Bruxelles au abandonat presupuziția comună antichității, creștinismului și Iluminismului conform căreia, dincolo de separația oamenilor prin corpul lor biologic, contingentele empirice și istorice, miracolul gândirii este că ei pot fi reuniți în *spirit*, în jurul unor valori transcendente sau comunitare, că ideea, adevărul dețin o indeniabilă forță unificatoare. Premisa că sensul ar fi elementul fundamental care ține o comunitate laolaltă este contestată tot mai mult și în așa-numitele semiotici a-semnificative (Genosco), în postumanismul ecologic și thanatic, în transumanism ș.a. Slăbirea psihosocială a identității prin separarea individualizării personale de substratul cultural și simbolic, de o comuniune spirituală și carnală, la care contribuie și accelerarea tot mai frenetică a ritmului vieții în urma accelerărilor tehnice și sociale, se traduce și prin distrugerea capacităților structurante ale narațiunii. Noul capitalism transnațional, financiarizat și speculativ, prin intermediul „managementului narativ”, mobilizase după 1980 toate resursele narațiunii pentru a reeduca lucrătorii să accepte schimbarea și restructurarea permanentă, dezordinea și desincronizarea productivă (Salmon). Dar în ultimă instanță, apologia schimbării permanente, destrămarea cronotopului ce organiza procesele de muncă în firma fordistă au dus la războaiele actuale dintre narațiuni, tot mai mici și fragmentate, purtate în lumea mediatizată și hiperconectată a „postadevărului” și „fake news”. Noua epocă a ciocnirilor endemice nu înseamnă numai pulverizarea „marilor narațiuni”, discreditarea discursului public și oficial, dar și sfârșitul povestirii în sensul său politic originar evocat mai sus, de activitate intersubiectivă ce re-

prezintă umanul în dimensiunea socialității sale, ne reconciliază cu trecutul, cu finitudinea și limitările noastre prin imitarea structurii acțiunilor și suferințelor omenești și astfel ne revelează sensul identității și limitele libertății în spațiul public și dialogic al lumii.

Toate fenomenele și evoluțiile acceleratoare amintite au subminat încrederea umanistă în puterea mediatoare și mântuitoare a povestirii, în înțelegerea tradițională a vieții ca istorie semnificativă, care s-a perpetuat de la *Odiseea* până la romanul modern. Întrucât acest sens al identității narative se afirma într-o lume durabilă și reconfortantă în familiaritatea sa, o lume de obiecte și artefacte ce există independent de oamenii care o populează, substituirea ei, în modernitatea lichidă a simulacrelor, cu un tehnocosmos de obiecte artificiale, fără reitate și sortite „obsolescenței programate”, a sărăcit și sfera privată, și imaginația. Eliberată de constrângerile simbolice, aceasta a nimerit sub tirania anxietăților și compulsiunilor interioare ale individului narcisic și autist cufundat într-un autoerotism reprezentational. Prin ceea ce se numește „postistorie”, „postroman” se are în vedere și faptul că imaginarul literar nu mai constituie un element structurant al socialului, că arta a renunțat la imaginarea unei deveniri dotate cu sens, la funcția anterioară de proiectare a unor alternative posibile. Este paradoxal că, deși asistăm la globalizarea și hegemonia culturii „vizuale”, trăim într-o civilizație fără de „viziuni”, secată de forța vizionară pentru că ruptă de reperele milenare, o civilizație antigenealogică și „bastardă” (P. Sloterdijk). Toate aceste evoluții recente încununează un îndelungat proces de contestare și subminare a paradigmei reprezentationale ilustrate emblematic de literatura realistă a secolelor 18-19, sub acuzele de „iluzie referențială” (M. Riffaterre) sau „efect de realitate” (R. Barthes). Modernismul artistic, avangardele în special au deconstruit metodic reprezentarea deopotrivă pe axa referinței și pe cea a comunicării, elaborând estetici negative prin care să îndepărteze arta de „reprezentationalism” (M. Heidegger): tendința de obiectivizare psihologică și intelectualistă, de fixare prescriptivă și dominare a lumii în relația de „re-prezentare” (Llewelyn, pp. 42-56). În turnura sa nonreprezentatională, părăsind realismul și reprezentarea umanistă în favoarea stilului și tehnicii, modernismul înalt urmează totuși scopul unei pătrunderi cât mai adânci în miezul vieții, pe când postmodernismul vizează programatic eliminarea definitivă a reprezentării. În timp ce artistul romantic și cel modernist căutau cuvinte potrivite și imagini pentru a desluși ordinea în haos, artistul postmodernist nu vede în acestea decât surse de alienare și dependență, de control și supraveghere, precum în romanul pop al lui William S. Burroughs (*Prânzul dezgolit*), în arta conceptuală și cea minimalistă care escamotează sinele îndărătul imaginilor, elimină subiectivitatea, povestea și intriga, tot ce amintește de inteligența și controlul artistului, cărora le opune afectivitatea primitivă, violența sau misticismul budist. Artistul minimalist se complăce în planarea la suprafețe, cufundat în transă narcotică. Este exact soluția oferită de J.-F. Lyotard prin conceptul său de estetică a sublimului, care nu încearcă să reconcilieze multiplicitatea jocurilor de limbaj, să le integreze într-un întreg coerent, căci prețul plătit i se pare a fi violența; sfatul său este să abandonăm nostalgia umanistă pentru un tablou sau pentru o narațiune care să zugrăvească adevărul timpurilor noastre.

Deci ceea ce animă antireprezentationalismul în varianta deconstrucției postumaniste este un patos politico-moral, preocuparea de violență la adresa alterității celui-lalt, diabolizarea civilizației occidentale acuzate că ar fi impus identitatea sub sloganul universalității, promovarea ideii că a reprezenta înseamnă a domina, că romanul european a fost un complice activ la proiectul imperialismului occidental ș.a. La G. Deleuze, R. Barthes sau J.-F. Lyotard, suspiciunea față de reprezentare se însoțește de ostilitate față de semnificație în general, de respingerea limbii [„limba «...» este pur și simplu fascistă”, proclamă R. Barthes (Barthes, 2002, p. 15)] și chiar și a conceptului de critică, pe motiv că, în măsura în care pretinde că ar deține o cunoaștere superioară, mai obiectivă etc., critica se angajează ineluctabil în proiectul de putere al eurocentrismului. Această hermeneutică a suspiciunii a fost extinsă asupra întregii arte și literaturi reprezentationale de către studiile literare feministe, postcoloniale, de *ecocriticism* ș.a., care au aruncat o umbră lungă asupra chestiunii lecturii, a întreprinderii scrierii și creației estetice în general.

Un efect curios al patosului deconstrucționist împotriva culturii occidentale este disoluția republicii mondiale a literelor, concept care devenise posibil, precum arată Pascale Casanova în cunoscuta sa lucrare, datorită vocației universale a narațiunii literare, virtuților sale mediatore între cele două tradiții dinăuntrul culturii politice europene: de o parte, politica demnității egale și universalismul moral kantian și, de altă parte, politica diferenței culturale originată în romantismul lui Herder. Însă condamnarea universalismului, inclusiv sub forma sa estetică de autonomie și dezinteres, de către estetica și „arta transgresivă”, pentru o presupusă complicitate la proiectele imperialiste și războaiele de cucerire ale Vestului, au făcut ca „politica diferenței” să devină în prezent o prerogativă a culturilor din lumea a treia, a minorităților etnice sau de gen, a diasporelor. Ceea ce înlocuiește republica unificată a literelor este idealul multiculturalist al unui „pluralism literar și cultural de tip mozaical” (Milz, p. 38), pe care capitalismul transnațional și l-a însușit în scop lucrativ.

Aceste deplasări tot mai accelerate a limitelor deopotrivă pe harta spațiotemporală („deteritorializare”+„detemporalizare”) și pe cea axiologică („o reevaluare a tuturor valorilor” dincolo de nihilismul nietzschean), s-au răsfrânt și într-o tendință a romanului occidental contemporan. Rezonând cu amintirile idei și dispoziții antireprezentationale, transgresive și minimaliste, numeroase romane de după 2000 ilustrează efortul de abdicare programatică din rolurile anterioare autoritative, de instanță simbolică prestigioasă. Respectiva tendință se bucură de glosare și argumentare și la nivel teoretic, în două manifeste recente: *Foamea de real. Un manifest*, de David Shields și *Manifest literar de după sfârșitul literaturii și al manifestului*, de Lars Iyer. Pornind de la constatarea sfârșitului romanului, ei încearcă să formuleze răspunsuri de alternativă din rămășițele acestuia, prin care ar fi posibil de figurat forme de viață sub semnul decrepitudinii și supraviețuirii biologice, necaracterizate de concepte umaniste precum autodeterminare, autocontrol sau echilibru emoțional, să exploreze dimensiuni noneroice, degradante și depressive ale existenței. Este încurajată debarasarea de elementele tradiționale ale romanului: empatie lectorială, intrigă și caracter, viziune socială și adâncime psihologică, înlocuirea sentimentelor și identificărilor puternice din vechiul umanism cu afecte recalcitrante,

asemnificante. Un roman care întruchipează aceste tendințe este *Remainder (Fragmentar)* de Tom McCarthy, transmițând afecte ambigue și disforice nesubsumabile repertoriului emoțional al genului romanesc sau al ficțiunii populare în care cititorul era obișnuit să se confrunte emoțional cu personaje și caractere bine conturate. Este vorba de o estetică antinaturalistă și antiumanistă ce nu mai promite accesul la gândurile și simțirile intime ale unui personaj stăpân pe viața și acțiunile sale, care nu mai investește în importanța transcendentă a formei, în puterea incantatorie a limbajului de a dezvălui adevărul, ci este atentă la tot ce apare ca deteriorat și parțial, la materialitatea materiei și evenimentele fizice indescriptibile prin simboluri emoționale cu semnificație mediată (Vermeulen, pp. 19-26). Deci se translează și în planul imaginar proiectul depășirii, deconstrucției categoriilor tradiționale de subiect individual, familie, națiune și chiar a umanului ca atare. În plus, se înregistrează în romanul postmilener o semnificativă mutație de la o diferență în amploare (de la domestic la transnațional, la cosmopolit) la o diferență de scară (de la uman la nonuman), bunăoară în romanul lui James Meek *Începem coborârea*, tradus și în românește, sau în romanele lui J.M. Coetzee *Omul încetinit (Slow Man)*, *Elizabeth Costello*, ce explorează cu măiestrie forme de existență diminuată, traumatizată, dezorientarea afectivă izvorâtă din dificultățile de a trasa niște limite clare între ficțiune și realitate, între uman și animal într-o lume de totală incertitudine, în care toate distincțiile s-au prăbușit, iar limbajul și formele vechi nu mai pot reprezenta confruntarea cu o alteritate excesivă, adesea monstruoasă (ibid., pp. 47-60).

Credem că acest eșec în reprezentarea celuilalt văzut ca „lucru” (în termenul lui J. Lacan), de o alteritate absolută și adesea monstruoasă, indicibil și refractar oricărei subsumări sub comunul vreunui „același”, poate fi explicat prin raportare la ceea ce am descris ca proces insidios al desimbolizării din modernitatea noastră smintită. În concepția psihanalitică lacaniană, procesul maturizării psihice a individului în interacțiunea sa cu alteritatea se efectuează prin trei ordini succesive: imaginarul–simbolicul–realul, dezordinile patologice rezultând din alterările acestor regimuri. Simbolicul este domeniul socializării individului prin comunicare, de unde centralitatea *limbajului*, care este esențialmente *lege și structură*, și domeniul Celuilalt, al alterității radicale ce se relevă prin inconștient. Funcția simbolică îndeplinește un rol similar cu funcția paternă din psihologia oedipiană a lui S. Freud: depășirea narcisismului primar al fuziunii cu figura omnipotentă și ocrotitoare a mamei; este funcția prin care se instituie conștiința de sine obiectivă și, la nivel antropologic, ordinea socială, civilizația. Ca domeniu al legii ce se opune la și reglează dorința fuziunii cu ordinea imaginarului și pulsuniile în raport cu realul inaccesibil și angoasant, simbolicul este domeniul culturii, al limbajului și sensului, deci constituie relația intersubiectivă întotdeauna triadică, întotdeauna mediată de un terț. Cu ajutorul acestor concepte psihanalitice cunoscute se pot lămurii resorturile psihopatologice ale refuzului limitelor simbolice din partea unei civilizații căzute în delir.

Bunăoară, în ce privește incapacitatea de a încadra relația morală cu celălalt în limitele „bunei decențe” descrise de un G. Orwell sau M. Mauss, această incapacitate se explică și prin negația ordinii simbolice, inclusiv din cauzele politice sus-menționate.

De unde, aporiile în care nimerește orice etică radicală, precum cea a lui Em. Lévinas, o etică scoasă din condiționările sociale, politice, istorice concrete și delimitată la experiența fenomenologică a individului izolat, pus în relații asimetrice cu un celălalt absolutizat ca alteritate pură și declarat purtătorul unic al responsabilității etice. Discutând polemic atare proiecție în metafizic, Slavoj Žižek argumentează că, pentru a face posibilă conviețuirea cu celălalt (vecinul văzut ca „lucru real” absolut impenetrabil și străin cu care niciun schimb nu este posibil), este necesar să intervină ordinea simbolică, cu funcție de terț, de mediator pacificator. „«Civilizarea» celuilalt-ca-lucru într-o «ființă normală» nu se poate produce prin interacțiunea noastră directă cu el: nu există intersubiectivitate (nu există relație partajată, simetrică între oameni) fără Ordinea simbolică impersonală” (Žižek, p. 144).

Acești tip de eroare o depistăm în derivatele altei gândiri căzute în adorația străinului: așa-numita „pedagogie literară cosmopolită”. Iată rezumativ câteva dintre principiile directoare ce ghidează această pedagogie extrase dintr-o carte recentă cu titlul *Educând pentru cosmopolitism: lecții din literatură și știința cognitivă*. Obiectivul primar este de a elabora, în procesul predării literaturii, scenarii sau scripturi de acțiune pe care elevii să și le însușească și să le aplice în interacțiunile cu străinul. Scriptul „ospitalității globale” le cere să-i ofere celuilalt totul, chiar cu prețul de a sacrifica în favoarea lui propria bunăstare, identitate și integritate de sine, chiar și atunci când credințele, valorile și comportamentale oaspetelui le contrazic pe ale sale (Bracher, p. 106). Pe rol de exemple literare sunt aduse nuvela lui A. Camus *Oaspetele* și romanul *Dezonoare* de J.M. Coetzee, care, în opinia pedagogilor cosmopoliți, ne învață să-i oferim celuilalt puterea și bunăstarea, iar această autodeposedare de sine trebuie împinsă până la „sacrificarea culturii noastre și a sentimentului identității de sine către niște oameni pe care eventual îi considerăm mai puțin luminați și chiar nu atât de buni precum noi înșine” (ibid., p. 116). Dintre cele patru scenarii de acțiune în vederea deposedării de sine voluntare în fața alterității, cel numit „de maleabilitate” evidențiază că celălalt nu poartă răspundere pentru trăsăturile sale negative de caracter, iar noi nu avem vreun merit pentru trăsăturile noastre pozitive, iar scenariul de „situaționism” (*situationism schema*) ne atrage atenția la factorii care ar fi putut genera la celălalt anumite comportamente pe care le considerăm condamnable.

Într-adevăr, o lectură a romanului *Dezonoare* de J.M. Coetzee poate configura tematica opozițiilor intractabile dintre universalismul de sorginte iluministă, cu tendința sa de reducere a alterității în reprezentarea comprehensivă, și „politica diferenței”, ce refuză cu obstinație medierea terțului simbolic și clamează identități particulariste și privilegiate. Scriitorul își propune în mod deliberat să confrunte moduri competitive sau incomensurabile de a imagina o comunitate bună prin diverse tehnici de ambiguitate și defamiliarizare, renunțând la convingerea umanistă că narațiunea literară, prin funcțiile sale mediatore, ar putea concilia contrariile și genera un model de comunitate morală bazată pe sentimentul unei identități umane universale. În cazul Africii de Sud, este vorba de coliziuni violente între, pe de o parte, concepția etică și politică universală occidentală care cedează tot mai mult pozițiile, și, pe de alta, de politica culturală

a diferenței prin care omul negru își caută identitatea sa autentică, justiția și adevărul său etnic și comunitarist prin confruntare cu politica „demnității egale” impuse de omul alb ca „unealtă de oprimare”. Astfel, o primă impresie indusă de lectura acestui roman dureros, în răspăr cu patosul cosmopolit, este sentimentul apăsător de cumplită disperare generată de o situație fără ieșire, precum și imposibilitatea de a trage lecții sau de a putea depăși toate obstacolele culturale, materiale, economice, biologice, politice din calea dezirabilei concilierii, egalității și recunoașterii culturale și identitare.

Însă pentru studiile literare cosmopolite, care și-au însușit etica levinasiană de mistificare a alterității, dezonoarea, rușinea prin care trece David și fiica sa Lucy, violul acesteia și alte suferințe nu ar fi decât un salutar proces de purificare și pocăință transformativă, iar renunțările graduale la identitatea de sine, la putere, la potență sexuală, la avere și orice tip de ierarhie sunt interpretate ca pași obligatorii pentru ajungerea la condiția trebuincioasă din care se poate întrezări posibilitatea comunității multiculturale sau cosmopolite. La finele romanului, și la capătul deposedărilor de sine, Lucy se resemnează și acceptă să pornească de jos: „Cu nimic. Fără cartele, fără arme, fără proprietăți, fără drepturi, fără demnitate.

– Ca un câine.

– Da, ca un câine” (Coetzee, p. 228).

Dar tot aceste imagini și scene servesc pentru criticii din aria studiilor postcoloniale drept prilej să declare că deposedarea în fapt nu este deplină, penitența ar fi trucată de personaje care poartă măști, formele de identitate, de sineitate sunt totuși cultivate, perspectiva narativă la persoana a treia încurajează identificarea lectorului cu optica naratorului (Hooper, p. 132), scena violului unei femei albe de către trei bărbați negri este rasistă descriindu-i pe africani ca fiind barbari și, prin toate acestea, distanța romanului de viziunea universalismului cosmopolit este ca de la cer la pământ (McDonald, pp. 324-325) etc.

Examinarea acestor polemici interpretative reconfirmă constatările din studiile imaginarului privind dificultatea de a supune semnificațiile imaginare scrutinului critic reflexiv sau confruntării practicilor de semnificare cu realitatea. Cu toate acestea, numai prin efortul surprinderii și conceptualizării granițelor dintre real (*physis*) și limbaj (*logos*) pot fi trasate limitele unei validări interdiscursive a pretențiilor la adevăr, limitele cedărilor valorice și compromisurilor morale în negocierea contractului civic și dreptății sociale, precum și limitele imaginarului ficțional și reprezentărilor literare, ca realitate și cunoaștere „de gradul al doilea”.

Referințe bibliografice:

1. BARTHES, Roland. *Éléments de sémiologie*. In: *Communications*, 4, 1964. pp. 91-135.
2. BARTHES, Roland. *Leçon (Leçon inaugurale de la chaire de sémiologie littéraire du Collège de France)*. Paris: Seuil, 2002.
3. BENJAMIN, Walter. *Le conteur. Réflexions sur l'oeuvre de Nicolas Leskov*. In: Benjamin W. *Œuvres*, tom III. Paris: Gallimard, 2000, pp. 114-151.

4. BOCK-CÔTÉ, Mathieu. *Le Nouveau Régime. Essais sur les enjeux démocratiques actuels*. Québec: Les Éditions du Boréal, 2017.
5. BOLTANSKI, Luc, CHIAPPELLO, Ève. *The New Spirit of Capitalism*. London: Verso, 2005.
6. BOUZOU, Nicolas, FUNÈS, Julia. *La Comédie (in)humaine. Pourquoi les entreprises font fuir les meilleurs*. Paris: Éditions de l'Observatoire / Humensis, 2018.
7. BRACHER, Mark. *Educating for Cosmopolitanism: Lessons from Cognitive Science and Literature*. New York: Palgrave Macmillan, 2013.
8. BRUCKNER, Pascal. *The Tyranny of Guilt. An Essay on Western Masochism*. Princeton: Princeton University Press, 2010.
9. COETZEE, J.M. *Dezonoare* (trad. Felicia Mardale). București: Humanitas, 2006.
10. DELEUZE, Gilles. Postscript on the Societies of Control. In: *October*, 1992, vol. 59, pp. 3-7.
11. DUFOUR, Dany-Robert. *Le délire occidental: et ses effets actuels dans la vie quotidienne: travail, loisirs, amour*. Paris: Éditions Les Liens qui Libèrent, 2014.
12. DUFOUR, Dany-Robert. *The Art of Shrinking Heads. On the New Servitude of the Liberated in the Age of Total Capitalism*. Cambridge: Polity Press, 2008.
13. EAGLETON, Terry. In the Gaudi Supermarket (Review of *A Critique of Post-Colonial Reason: Toward a History of the Vanishing Present* by Gayatri Chakravorty Spivak). In: *London Review of Books*, 1999, nr. 21.10, pp. 3-6.
14. FLEURIN, Adeline. Peillon: "Je veux qu'on enseigne la morale laïque". <https://www.lejdd.fr/Societe/Education/Vincent-Peillon-veut-enseigner-la-morale-a-l-ecole-550018-3210299> (vizitat 12.04.2018).
15. GAUCHET, Marcel. *L'avènement de la démocratie. IV. Le nouveau monde*. Paris: Gallimard, 2017.
16. GENOSKO, Gary. A-signifying Semiotics. In: *The Public Journal of Semiotics*, January 2008, II(1), pp. 11-21.
17. HOOPER, Myrtle. „Scenes from a dry imagination”: Disgrace and embarrassment. In: *J.M. Coetzee's Austerities* (ed. Bradshaw Gr., Neill M.). Farnham, England; Burlington, VT: Ashgate, 2010.
18. HOUELLEBECQ, Michel. *Extension du domaine de la lutte*. Paris: Flammarion, 1994.
19. LIICEANU, Gabriel. *Despre limită*. București: Humanitas, 2009.
20. LEWELYN, John. Representation in Language. In: *Art and Representation. Contributions to Contemporary Aesthetics*. Greenwood Publishing Group, 2001, pp. 29-58.
21. MARGALIT, Avishai, BURUMA, Ian. *Occidentalismul. Războiul împotriva Occidentului. O scurtă istorie a urii față de Vest*. București: Humanitas, 2016.
22. McDONALD, Peter D. Disgrace Effects. In: *Interventions: International Journal of Postcolonial Studies*, 2011, nr. 4:3, pp. 324-325
23. MILZ, Sabine. The Hybridities of Philip and Özdamar. In: *Perspectives on Identity, Migration, and Displacement*. Kaohsiung: National Sun Yat-sen University, 2010, pp. 25-47.

24. MURAY, Philippe. *L'Empire du Bien*. Paris: *Bienvenue dans le pire des mondes. Le triomphe du soft totalitarisme*. Paris: Plon, 2016.
25. POLONY, Natacha. *Bienvenue dans le pire des mondes. Le triomphe du soft totalitarisme*. Paris: Plon, 2016
26. SALMON, Christian. *Storytelling: Bewitching the Modern Mind*. London: Verso, 2017.
27. VERMEULEN, Pieter. *Contemporary Literature and the End of the Novel. Creature, Affect, Form*. New York: Palgrave Macmillan, 2015.
28. WIKAN, Unni. *Generous Betrayal: Politics of Culture in the New Europe*. Chicago: The University of Chicago Press, 2002.
29. ŽIŽEK, Slavoj. Neighbors and Other Monsters: A Plea for Ethical Violence. In: Žižek S.L., Santner E.L., Reinhard K. *The Neighbor. Three Inquiries in Political Theology*. Chicago: The University of Chicago Press, 2006.

CZU: 81'25
ORCID: 0000-0003-4374-2154
DOI: 10.5281/zenodo.3566688

Dumitru APETRI
Institutul de Filologie Română
„Bogdan Petriceicu-Hasdeu”
(Chişinău)

TRADUCTOLOGIA ŞI IMAGOLOGIA:
DOMENII EXEGETICE
TANGENŢIALE

Translatology and Imagology: new and tangential exegetical areas

Abstract: The article promotes the idea that translatology and imagology – tangential exegetical fields. They study the artistic image as the main component of literary productions; face, appearance, identity profile of a nation or ethnic groups implanted in a certain allolingual space. The vision of the translated literary treasure, of the artworks acquired by a certain country and the insight into other particularities of the reality constitute the community of objects of study that determine the tangency of the nominated research fields. It is obvious that a nation will form an image, a picture of a certain demographic entity if it knows its literary-artistic treasure and other defining components. Therefore, translatology and imagology are responsible for ensuring the supervision of the most representative literary-artistic works in the receiving context, in line with other attributes, and to be professionally translated and interpreted.

Keywords: Image, translatology, imagology, translation, authenticity, artistic treasure, identity profile

Rezumat: În articol se promovează ideea că traductologia şi imagologia sunt domenii exegetice tangenţiale. Ele au ca obiect de studiu imaginea artistică în sens larg – component principal al producţiilor literare; chip, înfăţişare, profil identitar al unui popor sau etnie implantate într-un anumit spaţiu alolingv. Anume viziunea de ansamblu asupra tezaurului literar tradus şi a operelor de artă achiziţionate de o altă ţară constituie acea comunitate a obiectelor de studiu care determină tangenţa domeniilor de investigaţie nominalizate. Se ştie că o naţiune îşi va forma un tablou real despre o anumită entitate demografică dacă o va cunoaşte prin veritabilul ei tezaur literar-artistic şi alte componente definitorii. Prin urmare, traductologia şi imagologia au datoria să asigure supravegherea ca din contextul emitent să pătrundă în cel receptor operele literar-artistice cele mai reprezentative şi să fie traduse şi comentate profesionist.

Cuvinte-cheie: Imagine, traductologie, imagologie, traducere, autenticitate, tezaur artistic, profil identitar.

Continuă să se considere că traductologia și imagologia sunt domenii exegetice noi. Opinia noastră este că aceste ramuri științifice pot fi determinate ca relativ noi. Noi sunt nu atât domeniile de cercetare respective, cât termenii propriu-ziși în primul rând termenul traductologie. Ne întrebăm: dacă în ultimele 7 decenii, în diferite spații lingvistice europene și nu numai au apărut numeroase studii solide și reviste cu tematică imagologică și traductologică, nu s-a tocit oare alura noutății pe care au avut-o în primele 2-3 decenii? În orice caz, aspectul noutății și-a pierdut substanțial din pondere în ultimele 3-4 decenii. Este de nețăgăduit amploarea care au căpătat-o exegezele de ordin traductologic și imagologic de când există, de aceea nu vom cita nume de cercetători și lucrări, ci ne propunem să demonstrăm că aceste domenii de cercetare sunt tangențiale. O atare idee nu am găsit-o expusă în lucrările consultate care ne-au fost accesibile.

De câțiva ani ne preocupă problematica de ordin traductologic ce ține de cadrul bogat de raporturi literare româno-ruso-ucrainene și la etapa unor concluzii căutam să răspund la următoarele întrebări: arsenalul de traduceri efectuat de ruși și ucraineni din literatura română și cel realizat de români din literatura rusă și ucraineană au adus în cadrul receptor imaginea autentică a literaturii donatoare, adică potențialul ideatic, specificul trăirilor umane, particularitățile etnopsihologice, chipurile literare și stereotipurile caracteristice?

Cu întrebări cam de aceeași natură ne confruntăm și atunci când luăm în dezbatere și o altă formă a contactelor literare nominalizată *reflectare artistică*, adică operele artistice rusești și ucrainene inspirate de realitățile românești și scrierile românești cu tematică rusă și ucraineană. Meditațiile asupra acestor fenomene ne-au dus spre gândul că traductologia și imagologia sunt tangențiale. Anume în cadrul dialogurilor dintre culturi, care se produc prin mijlocirea traducerilor literare și a reflectării artistice, se face sesizată tangențialitatea. Subscriem pe deplin la constatarea ce aparține savantului V.A.Horev, fondatorul imagologiei în spațiul cultural rusesc. În Introducere la lucrarea sa *Польша и поляки глазами русских литераторов* (Москва, 2005), se constată că imagologia dispune de un caracter interdisciplinar și că interacțiunile literare trebuie percepute ca parte a dialogului dintre culturi (Полякова).

Considerentele noastre privind subiectul anunțat le vom ilustra cu exemple din cadrul dialogului intercultural româno-ruso-ucrainean, care s-a produs în sec. al XX-lea prin mijlocirea versiunilor literare și a reflectării artistice, dar vom apela, la momentul potrivit, și la comunicarea literelor românești cu cele franceze. În centrul atenției actului de traducere a unei opere artistice trebuie să se afle, în paralel cu alte componente importante ale textului, imaginea artistică – noțiune largă care se referă cu preponderență la chipul uman – constituent central și valoros al operei literare. În plan extins putem vorbi de imaginea unei țări, a unei culturi, națiuni sau etnii etc. Marele critic rus, V.Belinski, menționa într-o lucrare a sa următoarele: arta cuprinde „întreaga lume fizică și morală”. La rîndul său, poetul român nepereche, M.Eminescu, considera că literatura și arta sunt, în esența lor, niște „oglinzi de aur ale realității”.

De notat că la etapa actuală dispunem de mai multe studii de imagologie care aplică o optică largă asupra noțiunii de imagine. Savantul german Klaus Heitmann, în cartea *Oglinzi paralele. Studii de imagologie româno-germană*, dedică un capitol *imaginii românului* în spațiul de limbă germană de la finele secolului XVIII până la începutul secolului XX. Asupra chipului etnic de român K. Heitmann a adoptat o viziune extinsă, de ex., particularitățile naționale și condiționarea lor istorică, tipul național, obișnuințele și modul de a trăi, morală sexuală, comportarea socială, concepția despre lume și viață, virtualități ale specificului național și prognoze în ce privește dezvoltarea națiunii (Heitmann). Tot o viziune amplă asupra noțiunii de imagine aflăm și la cercetătorul francez Jean-Louis Courriol în studiul relativ recent *Imaginea literaturii române în conștiința culturală franceză* (Ichim, p.333 – 346). Printr-o optică largă se distinge și volumul *Studii de imagologie polonă* alcătuit din lucrările mai multor autori români și străini (Geambașu).

Este cunoscută marea importanță pe care o are literatura artistică în crearea imaginii țării pe care o reprezintă într-un context cultural alogen prin intermediul traducțiilor. De aici interesul părții emitente să promoveze ce are mai valoros și original, dar și responsabilitatea spațiului receptor ca, prin actul de transpunere, să nu se pomească alterată natura originalului.

Înainte de a trece la dialogul cultural al literaturii românești din R.Moldova cu literatura rusă și ucraineană avînd ca scop felul de receptare a realităților respective expunem cîteva considerente privind interesul literelor românești față de cultura națiunii franceze – una din cele mai avansate și originale în arealul european. O privire de ansamblu, chiar și fugitivă, asupra arsenalului de traduceri efectuate de români în sec. XIX și începutul sec. XX-lea din literaturile europene, denotă preferința culturii românești pentru arta literară a poporului francez – oglindă fidelă a felului de a fi al francezilor și a specificului lor de a recepta realitățile autohtone și nu numai.

S-a întîmplat însă că printre primele tălmăciri au nimerit cîteva vodeviluri fade, ușurele care nu reflectau adevărata realitate franceză și trăirile autentice ale autohtonilor. Anume acest fapt a declanșat în cultura română o discuție amplă privind rostul și necesitatea traducțiilor. S-au inclus în dialog cele mai de seamă personalități din domeniul literar-cultural: Gh. Asachi, C. Stamati, A. Russo, V. Alecsandri, M. Eminescu, M. Kogălniceanu și C. Dobogeanu-Gherea. Au fost exprimate diferite opinii privind corelația traducțiilor cu fondul original al unei literaturi ajungându-se, pînă la urmă, la ideea că literatura tradusă va contribui la instituirea unui dialog interetnic și cultural și va deveni parte organică a contextului receptor numai dacă va fi imaginea fidelă a tezaurului etnocultural din care provine. E cazul să pomenim aici articolul lui Eminescu *Comedia franceză și comedia rusească* în care operei lui Gogol, în special *Revizorul* și *Sufletelor moarte*, i se aduc elogiile profunde pentru viața reală reflectată în ele și pentru „tipurile sale copiate de pe natură (...) precum îi găsești în târgușoarele pierdute în mijlocul stepelor căzăcești” (Eminescu, p.61).

Noi, românii de la est de Prut, am tradus foarte mult în ultima jumătate a sec. al XX-lea, mai ales din literatura rusă și din cea ucraineană. Ne-am familiarizat și cu un șir de opere importante din alte literaturi: franceză, italiană, spaniolă, engleză, germană, americană, poloneză etc. Grija noastră ca să efectuăm versiuni calitative din diverse literaturi este de remarcat, dar noi nu suntem la fel de insistenți în promovarea, prin versiuni, a operelor naționale de seamă în alte spații culturale. Voi ilustra această constatare prin câteva date din domeniul interacțiunilor literare moldo-ucrainene, referindu-ne, pe scurt, la modalitățile de promovare a operei șevcenkiene în spațiul nostru cultural și a operei eminesciene în Ucraina.

În R. Moldova creația literară a marelui Cobzar e prezentă în limba română prin patru cărți de poezie și două culegeri antologice plurigenuriale, la care se adaugă studiul monografic *Șevcenko* de L. Hinkulov, seria *Oameni de seamă* (1979). În total, ele alcătuiesc peste 90 de coli editoriale.

În Ucraina din opera eminesciană au fost editate patru cărți de poezie (ultimele, din anul 2000, sunt bilingve, în românește și în ucraineană) și o culegere antologică plurigenurală. În total, circa 50 de coli editoriale, dintre acestea vreo 20 de coli revin textului românesc. Se impun ca fapte pozitive tirajele mai numeroase ale edițiilor ucrainene. Dar, insatisfacția o creează nu atât volumul de trei ori mai mic al cărților apărute în Ucraina, cât faptul că al doilea volum de traduceri (1974) nu constituie o treaptă ascendentă în comparație cu primul (1952). Astfel de cazuri, în cadrul activității editoriale desfășurate de românii din stânga Prutului nu se atestă.

Este firesc și îmbucurător faptul că primul poet român editat în Ucraina în seria *Opere alese* a fost Mihai Eminescu și că cel de-al doilea volum venea să completeze imaginea poetului român nepereche cu un șir de opere noi, peste douăzeci. Dar e regretabil că, sub aspectul calității, volumul al doilea este inferior primului. Vina pentru acest declin o poartă, după părerea noastră, nu atât traducătorii, cât critica literară, respectiv traductologia. La apariția primului volum, critica de întâmpinare a exagerat calitatea transpunerilor. Ne referim la evidentele excese din recenziile semnate de O. Novițki, D. Oighenștein, M. Holodnîi și despre un articol al literatului cernăuțean N. Bogaiciuc. Înțelegem, e la mijloc și faptul că unele versiuni ucrainene răsună mai armonios decât cele rusești și că la începutul anilor '50 în patria lui Taras Șevcenko s-au întreprins eforturi remarcabile în tălmăcirea operelor Luceafărului poeziei românești. Dar, astfel de constatări ca: „sunt traduse splendid”, „merită cea mai înaltă apreciere” sunt capabile să pericliteze judicioasa idee că opera unui scriitor de geniu rămâne mereu deschisă pentru diverse replăsmuiri, eventuale interpretări critice și, bineînțeles, pentru considerente și generalizări traductologice.

E cunoscut faptul că imaginea unei țări se promovează și prin traduceri. Deși axiomatică, afirmația necesită o precizare: prin replăsmuiri performante, inspirate și fidele spiritului care domină originalul și prin susținerea meritată a lor din partea traductologiei și imagologiei. Nu se pune la îndoială faptul că opera eminesciană

reprezintă cartea identitară a neamului românesc. Dacă acestei cărți, adică tezaur literar, când este inclusă prin tălmăciri într-un spațiu alogen, i se alterează niște trăsături fundamentale, i se afectează unicitatea, înseamnă că, la rândul ei, va apare estompată și imaginea spirituală a țării reprezentate de personalitatea artistică tutelară.

Imaginea spirituală a unei culturi nu va fi cea autentică și în alte cazuri: când în lista de opere alese pentru tălmăcire vor lipsi scrierile cele mai reprezentative, adică cele care constituie fața genurilor literare. Atare situații impun obligativitatea traductologiei de a supraveghea cu multă atenție atât procesul de selectare a operelor ce urmează a fi traduse în alte limbi, cât și calitatea tălmăcirii, precum și aprecierea obiectivă a acțiunilor din partea criticii și a științei literare din ambele spații.

Aducem și un exemplu de estompere a unor imagini extrem de importante dintr-o traducere rusească. El se conține în culegerea de poezii *Расстояния* (Москва, 1968), efectuată din creația lui Arhip Cibotaru de tălmăcitorii ruși Iuri Pankratov și Ivan Harabarov. Textul original intitulat *Lui Serghei Esenin* are la bază un șir de expresii plastice cu o funcție sugestivă bine gândită. Iată-le: *suflet bîntuit de vîntul stepii, troică albă, boltă sinilie, boboci de nori, cîntece albastre, mesteacăn îmbrăcat în sarafan de soare, rusoaică preafrumoasă, troică-nvrtejită*. Unele din aceste similitudini cu cîntecele liricului din Riazani defel nu au fost replăsmuite, altele au fost recreate cu o mare aproximație. Însă, fără această asemănare ornamentală și, bineînțeles, de conținut, fără aceste atribute ale originalului esenian, traducerea nu poate să producă efectul cuvenit.

Cîteva cuvinte despre modalitatea nominalizată *reflectare artistică*. Printre multe alte acțiuni întreprinse de imperiul sovietic în ultimele trei decenii de existență figura și o idee plauzibilă. Scriitorii erau orientați să reflecte în scrierile lor nu numai realitățile republicii în care viețuiau, dar și subiecte din celelalte spații geografice și culturale. În consecință, în cadrul raporturilor literare moldo-ruso-ucrainene au apărut cîteva volume cu poezii inspirate de alte areale. Ne vom referi însă la două dintre acestea.

Volumul *La țara doinelor. Moldova în cartea cea mare a vremii* (Chișinău, 1974) conține, în paralel cu opere semnate de scriitori moldoveni, poezii și evocări eseistice ale unor scriitori sovietici inspirate de realitățile românești din stînga Prutului. De același gen e și placheta bilingvă *Lire înfrățite – Збпamani lipu* (Chișinău, 1979). Materia acesteia o constituie poeziile scriitorilor moldoveni consacrate Ucrainei și operele versificate ale condeierilor ucraineni dedicate Moldovei. Textele moldovenilor sunt traduse în ucraineană, cele ucrainene în română. Traductologia, luînd în discuție o atare creație, avea datoria să se pronunțe nu numai asupra măiestriei artistice a originalelor și a versiunilor, dar și asupra autenticității actului de reflectare a specificului etnopsihologic al spațiului alolingv – ipostază în care știința despre traducere vine în contact nemijlocit cu imagologia. Atare acțiuni însă nu au fost întreprinse nici atunci și nici ulterior. S-a căutat a scoate în evidență doar noblețea actelor scriitoricești.

Cîteva concluzii: Literatura și arta reprezintă, conform constatării genialului poet M. Eminescu, niște „oglinzi de aur ale realității”. În centrul acestor oglinzi se află imaginea artistică, iar chipul uman – componentul cel mai valoros al operei literare – solicită maximum de atenție și efort interpretativ judicios din partea științei literare.

Se știe că anume traductologiei îi revine datoria să se pronunțe asupra reușitei în recrearea celor trei componente de bază ale operelor traduse: mesajul ideatic, imaginea artistică și melodicitatea/muzica textului. Devreme ce chipul uman constituie elementul cel mai valoros al paletelor de imagini artistice, prin urmare, imagologia, în mod firesc, în demersurile sale exegetice, va veni în contact nemijlocit cu traductologia. Aceste acțiuni se vor produce și în cazul interpretării anumitor imagini ale unei opere, dar în mod pregnant se vor manifesta când va fi luată în discuție imaginea unei literaturi intrate prin tălmăciri în perimetrul anumitei spiritualități alolingve. În acest caz, de datoria traductologiei și a imagologiei este să determine dacă producția tălmăcită conține imaginea autentică a literaturii donatoare și, respectiv, a spațiului identitar din care provin operele.

Cadrul raporturilor literare româno-est-slave, la care ne-am referit, prefigurează tangența imagologiei cu traductologia și impune în consecință ideea că e de datoria acestor ramuri științifice să se impună ca supraveghetori atenți ai dialogurilor interculturale ce se produc prin mijlocirea traducțiilor și a operelor literare și de artă inspirate din realități alolingve.

Referințe bibliografice:

1. Vezi în acest sens: ПОЛЯКОВА О.А. В.А. Хорев об актуальности имагологических исследований. În: *Вестник вятского государственного гуманитарного университета*. Выпуск Nr. 3(1) 2013
2. HEITMANN, Klaus. *Oglinzi paralele. Studii de imagologie româno-germană*. București, 1996, 248 p.
3. A se consulta volumul *Identitatea limbii și literaturii române în perspectiva globalizării*, volum îngrijit de Ofelia Ichim și Florin-Teodor Olariu. Iași: Editura Trinitas, 2002.
4. Coordonator GEAMBAȘU, Constantin. *Studii de imagologie polonă*. București: Editura Universității din București, 2010.
5. EMINESCU, Mihail. *Articole și scrisori*. Alcătuire, articol introductiv și comentarii C. Popoviuci. Chișinău: Editura Cartea Moldovenească, 1963.

Gheorghe POPA
Universitatea de Stat
„Alec Russo”
din Bălți

REMANENȚE ALE TRECUTULUI ÎN
STUDIUL ȘI FUNCȚIONAREA LIMBII
ROMÂNE ÎN POSTCOMUNISM

**Remanence of past in the research
and the functioning Romanian Language in Postcommunism**

Abstract: The article discusses several issues related both to the study of the Romanian language in post-communism and to its functioning in this period: Moldovan-Romanian linguistic identity, language functions, the role of the mentality, using the communist double speak patterns, etc.

Key words: gnoseology, function, double speak, mentality, ontology, the principle of antidogmatism.

Rezumat: În articol se iau în discuție doar unele chestiuni legate atât de studiul limbii române în postcomunism, cât și de funcționarea ei în această perioadă: identitatea lingvală moldo-română, funcțiile limbii, rolul mentalității, valorificarea tiparelor limbii de lemn comuniste etc.

Cuvinte-cheie: gnoseologie, funcție, limbă de lemn, mentalitate, ontologie, principiul antidogmatismului.

0. Ceea ce dorim să menționăm din capul locului e faptul că titlul de mai sus nu trebuie să conducă la ideea că suntem obsedați de vreo intenție denigratoare și/sau nihilistă, după cum nici informația ce urmează s-ar referi, preponderent, la zone vulnerabile privind statutul și funcționarea limbii române, precum și la studiul ei în postcomunism, întrucât orice limbă, deopotrivă și studiul ei, indiferent de regimul la guvernare în statul respectiv (fie al totalitarismului comunist sau al fascismului italian, fie al francismului spaniol sau al nașismului german etc.), indiferent de orientarea lingvistică la modă sau de tradiția lingvistică din țara dată, s-a bucurat de atenția specialiștilor, care, în ultimă instanță, s-a soldat cu manuale și dicționare utile, cu monografii consistente și lucrări instructive etc. Altfel zis, în cele ce urmează ne-am condus de unul din principiile coșeriene referitoare la activitatea științifică (detaliu reiterat cu orice ocazie de savant) care rezidă în faptul că, spre deosebire „de alți critici care văd mai mult neajunsurile și văd mai mult limita fiecărei concepții, care este totdeauna mai mult sau mai puțin parțială sau parțializatoare”, compatriotul nostru a încercat să vadă, „dimpotrivă, chiar și în ceea ce respinge, care este sâmburele de adevăr” (Coșeriu 2004, p. 69).

1. Examinarea problematicii legate de subiectul în discuție presupune implicit abordarea unui larg spectru de aspecte ce vizează nu numai identitatea lingvală moldo-română, limba română în spațiul glotic european, invazia anglicismelor și „izgonirea” rusismelor din limba română, dar și o diversitate de interinfluențe, conexiuni, legături, intersectări, corelații etc. În acest context, am considerat rezonabil de a ne pronunța pe marginea corelației dintre planul ontologic și gnoseologic, altfel zis, a corelației dintre limbaj ca obiect al cunoașterii (engl. *object of cognition*), adică ca realitate ontică, pe de o parte, și limbaj ca obiect al științei (engl. *object of science*), adică ca realitate gnoseologică (firește, profilul și conținutul limbajului ca realitate în gnoseologie sunt determinate și de configurația și conținutul obiectiv al limbajului, adică în ipostaza sa de realitate ontică).

2. Opțiunea noastră e în concordanță cu afirmația saussuriană că „obiectul nu precede punctul de vedere, dar s-ar spune că punctul de vedere este acela ce creează obiectul” (Saussure, p. 35). Într-adevăr, limbajul uman „precede punctul de vedere” doar în calitatea sa de realitate ontică, dar îl succede în calitatea sa de realitate gnoseologică: anume punctul de vedere al cercetătorului-lingvist schițează contururile limbajului ca obiect epistemologic (surprins în diversele lui ipostaze: structurală, funcțională, sistemică, imanentistă, formală, comunicativă, pragmatică, creativă, descriptivistă etc.) pe fundalul limbajului ca obiect ontologic. Din aceste considerente, am găsit oportun de a plasa în prim-plan anume corelația dintre planul ontologic și cel gnoseologic, deoarece în situația limbii române din Republica Moldova ea este determinantă. Afirmația noastră are la bază anumite realități concrete. Astfel, printre primele revendicări legitime, firești („de fapt, unicele la aceea vreme”) ale majorității băștinașe „erau pledoariile legate de limba națională: extinderea funcțiilor ei sociale, decretarea ca limbă de stat și revenirea la grafia latină” (Ețcu *et alii*, p. 3). Indiscutabil că aceste revendicări au determinat apariția a sute de materiale: doar în doi ani de zile, 1987-1988, au apărut cca 200 de articole (*ibidem*). Cu certitudine că numărul lor, după 1988 până în prezent, s-a dublat, deși, dintr-un anumit punct de vedere, considerăm inutilă sporirea de publicații, deoarece care e rostul să te bați cu morile de vânt: or cine are urechi să audă, cine are ochi să vadă. Ceea ce ar trebui să menționăm e faptul că materialele publicate (ele se referă, cu precădere, la studiul gnoseologic al limbii), pe de o parte, au contribuit la elucidarea diverselor aspecte legate de comportamentul ontologic al limbii române, iar, pe de altă parte, i-au derutat sau i-au temperat pe unii specialiști în dorința lor de a se pronunța pe marginea unor chestiuni de actualitate. Remarcăm acest detaliu, întrucât jalnica nostalgie după timpurile de odinioară, când se vorbea lozincard despre „înflorirea limbilor naționale” continuă să se facă simțită și mai aproape de zilele noastre.

2.1. Aducem în continuare două mostre de examinare amalgamată și tendințioasă a problemelor de limbă, examinare ce oferă suficient spațiu pentru interpretări echivoce și/sau elucubrante. Astfel, lingvistul rus V. Danilenko, în 2009 (deci după zece ani de la destrămarea imperiului sovietic), dezvăluind esența politologiei lingvistice (disciplină ce se interesează de relația dintre politică și limbă), nu putea să nu observe

(a se reține în continuare acribia, acuratețea și corectitudinea științifico-lingvistică a cercetătorului) „acutizarea problemelor legate de politica lingvală din unele republici – Lituania, Estonia, Moldova ș.a. (presupun că acest ș.a. nu avea în vedere situația limbilor daghestană, mordovă, cerchesă, cecenă, tătară ș.a. din Federația Rusă – Gh. P.)”. Și ... colac peste pupăză: această situație „a fost primită cu îngrijorare și peste hotarele republicilor date (ne întrebăm care au fost motivele ce au condiționat această neliniște și dacă nu cumva «neliniștea» respectivă a putut fi urmărită exclusiv în Rusia – Gh. P.)”. Cu greu, dar cercetătorul din Irkutsk recunoaște evaziv că „destinul unor limbi naționale din URSS (deci, până la urmă, nu al tuturor celor 135! – Gh. P.) se afla în pericolul substituirii de către limba rusă (avem convingerea că e vorba de destinul nu doar al «unor» limbi naționale, care se afla «în pericol», dar care, realmente, era deja periclitat! – Gh. P.)”. Iar adoptarea legislației respective privind decretarea ca limbă de stat a limbilor naționale a provocat, în viziunea cercetătorului nominalizat, „proteste din partea populației vorbitoare de limbă rusă” (curios lucru: de ce rușii nu au protestat când limbile naționale figurau doar „pe hârtie”, în realitate fiind „cenușărese”). Până aici parcă nimic ieșit din comun, dar în Moldova însă – culmea! – „lucurile au ajuns până la greve (da, probabil, cei din afara republicii, mai exact, din Rusia doreau ca noi să stăm, ca de obicei, ... în bancă – Gh. P.)”. După cum era de așteptat, nu putea „fratele mai mare”, generos fiind din fire, să nu propună și o soluție în asemenea situații: „Evident, cea mai optimă concepție (incorectul comparativ de superioritate *наиболее* „mai” trădează marea ardoare a cercetătorului de a se îndepărta de suprema disperare că nu vor mai exista două limbi de stat – Gh. P.) este cea despre două limbi de stat pe formațiile teritoriale nevorbitoare de limbă rusă – băștinașă (a se observa: ostentativ se evită termenul *națională* – Gh. P.) și rusă” (Даниленко, p. 73-74).

2.2. Nu mai puțin susceptibile de interpretări echivoce sunt și reflecțiile lansate mai recent (în 2017) de M. Gabinschi privind identitatea lingvală moldo-română. Astfel, cunoscutul cercetător chișinăuiian, alunecând vădit pe panta eclecticismului și, totodată, zgândărind sentimentele și făcând-o pe mironosița, ne va aduce la cunoștință că: a) „Însuși renumitul E. Coșeriu, ale cărui blamări furioase ale presupusei așa-zise limbi moldovenești neromâne sunt citate de ani de zile în Moldova”, a numit într-un interviu limba acad. Al. Philippide „moldovenească” și, luând în calcul „întregul volum de sensuri ale acestui cuvânt (semantemele lui), nu e nimic greșit în aceasta”, consideră M. Gabinschi (Габинский, p. 152). În primul rând, cititorii neavizați ar trebui să știe că E. Coșeriu ca atare n-a „blamat” – și încă „furios” – existența „limbii moldovenești”, ci, pur și simplu, a expus tranșant niște adevăruri științifice, iar, în al doilea rând, chiar și cititorii avizați sunt și ei oarecum șocați de îmbinarea *limba moldovenească neromână* („нерумынский молдавский язык”), după cum nu-și pot explica de ce se irită „furios” M. Gabinschi pentru faptul că „blamările” lui E. Coșeriu „sunt citate în Moldova de acum ani în șir”; b) În situația când se vorbește de identitatea limbii moldo-române, opinează în continuare M. Gabinschi, „este de față cazul ordinar de sinonimie privind denumirea limbii (în glotonomie), și anume: limba română are

glotonim ce se aplică la limba de pe întregul ei areal și subglotonim ce se aplică la doar anumite porțiuni din arealul ei”. Raționamentul în cauză ne obligă să-i mulțumim dlui M. Gabinschi pentru dezvăluirea și fundamentarea unui nou tip de sinonimie terminologică în limbă; c) Dacă în clasificarea limbilor romanice ar figura limbile română și moldovenească, aceasta „va fi o falsificare”, iar dacă în această clasificare ar figura „română (moldovenească)”, lansează o altă ipoteză M. Gabinschi, aceasta „ar reflecta suficient de adecvat realitatea și va contribui la încetarea discuțiilor sterile inutile” (*ibidem*, p. 153-154). Ba, dimpotrivă, suntem convinși că anume asemenea pledoarii și sugestii pot favoriza la nesfârșit „discuții sterile inutile”;

2.3. Făcând abstracție de tonul ușor zeflemist al expunerii de mai sus, ținem să menționăm totuși că asemenea materiale (mai ales, că sunt semnate de specialiști în domeniu!) se înscriu perfect în zona masochismului lingvistic (despre care a vorbit de nenumărate ori E. Coșeriu) și pot doar induce cititorii în eroare, îi pot deruta chiar și pe unii specialiști sau, ce e mai înspăimântător, pot să-i facă pe unii să renunțe la convingerile lor de odinioară.

În același timp, n-ar trebui să se creeze impresia că toți lingviștii „sovietici” gândeau la fel. Iată o destăinuire în acest sens oferită – de cine credeți? – de însuși E. Coșeriu: „Când, deja după *glasnosti* a lui Gorbaciov, l-am invitat pe V. V. Ivanov (adjunct al redactorului-șef al prestigioasei reviste *Вопросы языкознания* „Probleme de lingvistică” - Gh.P.) aici (în Tübingen – Gh.P.) și l-am întrebat despre tot ce s-a întâmplat în Uniunea Sovietică, el mi-a răspuns că s-a scris incredibil de mult, dar nu s-a publicat și că mulți au murit cu gândul că opera lor poate cândva se va publica, dar între timp trebuia să rămână în sertar: oamenii s-au retras, să zicem așa, într-un fel de exil” (Каватек *et alii*, p. 43).

3. În general, ar trebui să se mai știe că au dispărut studiile în care s-ar demonstra tranșant și chiar cu o anume mândrie existența deosebiriilor dintre limba română și cea moldovenească, prin exemplificări ce aveau menirea să-i țină puterii bizul: *aluat, păpușoi, hârleț, promoroacă, sovet sătesc, organe sovietice* – cuvinte utilizare, preponderent, în limba moldovenească și *cocă, porumb, cazna, chiciură, sovet popular sătesc, organe ale puterii populare* – cuvinte utilizate, preponderent, în limba română. La acestea, consideră autorii studiului de tristă amintire, ar mai putea fi adăugate și cuvintele *buterbrod, șașlâk, vahtă, samagon, baton, grelkă, bulkă, sutkă* ș.a. care au început să fie înregistrate de dicționarele „moldovenești”, dar nu și de cele românești (Вартчан *et alii*). Rămâi, pur și simplu, totalmente uluit când vezi că specialiști în domeniu se tânguiesc disperat că în dicționarele moldovenești „mai continuă să figureze așa unități lexicale”, cum ar fi, de exemplu, *tartină, frigăruie, borderou, franzelă, sacou, pateu, teracotă, mușama, robinet, sacoșă* etc., în timp ce în „vorbirea orală vie moldovenească” („в молдавской живой устной речи”) ele de mult nu se mai utilizează. Astăzi, nu vom mai cita materialele în care să se formuleze constatări triumfaliste și gratuite, gen: „Dezvoltarea de mai departe a limbii naționale moldovenești în interacțiunea ei cu limbile popoarelor frățești ale Uniunii RSS și, mai ales, cu limba rusă

va aduce, indiscutabil, la reînnoirea resurselor limbii literare, la intensificarea specificului ei” (*ibidem*, p. 62). Nu vom mai întâlni, de asemenea, nici titluri de lucrări, gen „Egală între egale” publicată în 1971 (autor N. Corlăteanu), după cum nu cred că în timpul apropiat vor apărea lucrări cu un asemenea titlu în spațiul comunitar al Uniunii Europene, în care să fie pus în discuție statutul limbii române în contextul tabloului glotic pestriț european (suntem curioși să aflăm care va fi temerarul lingvist european, care se va încumeta să publice o lucrare de acest gen, cu atât mai mult că, în condițiile actuale, o atare lucrare e mai mult decât necesară).

4. Consemnăm cu satisfacție această stare de lucruri (abstractizându-ne, firește, de la volumul lui V. Stati „Dicționar moldovenesc-românesc” care este, după etichetarea imparțială și univocă a regretatului savant ieșean D. Irimia, „un avorton între ineptie și ticăloșie” (Irimia, p. 12), dar, în același timp, nu putem să nu luăm în considerare ecoul mentalității de odinioară, care se mai face auzit și în zilele noastre. Invocând fenomenul mentalității, vrem să scoatem în evidență faptul că *mentalitatea* nu e, pur și simplu, un „mod de gândire”, ci este „o particularitate umană mult mai complexă și mai extinsă” și se referă la „modul în care se concepe, pe plan mental, viața sau «lumea», inclusiv sistemul de valori create ca atare și structurate într-o anumită ierarhie; însă, desigur, din această sistematizare mentală, inclusiv configurarea sau selectarea «modelelor», derivă și comportamentele concrete individuale sau cele imitate, impuse, generalizate într-o societate, eventual în etape ale acesteia” (Slama-Cazacu, p.163-164). Putem deduce, așadar, că în orice țară și în orice etapă de dezvoltare a ei funcționează diferite tipuri de mentalitate, iar renunțarea la ele, odată cu trecerea la un nou sistem de guvernare, inclusiv la un nou mod de viață, este un proces anevoios, întrucât presupune renunțarea la anumite convingeri, idei, comportamente etc.

4.1. Mentalitatea, în multe situații, are un rol decisiv privind valorificarea unui postulat, evaluarea unei opinii, combaterea unei aberații, contracararea unui flux de informații discutabile etc. Cu alte cuvinte, anume mentalitatea deja încetățenită poate să scoată în relief un adevăr sau poate să frâneze întronarea acestui adevăr, poate să idolatrizeze un punct de vedere vulnerabil sau poate să diminueze importanța unei idei de lungă și reală perspectivă etc. Și în cazul examinării, la nivel epistemologic și/sau ontologic, a limbajului uman sau a unor părți componente ale lui, mentalitatea își repercutează meandrele. Lesne ne putem da seama de ce, de exemplu, și în condițiile actuale se mai „perseverează” (și nu numai de către adepții „moldovenismului”) pe ideea – puerilă ca intenție și sterilă ca fond – că în problema limbii din Republica Moldova trebuie să-și spună cuvântul „poporul”. Rezultatul eventualului referendum e cunoscut înainte de a-l organiza, întrucât el este similar cu cel descris de acad. N. Corlăteanu referitor la sistemul heliocentric și cel geocentric: „Să ne închipuim pentru moment că s-ar declara un «sfat cu poporul» în privința sistemului heliocentric și cel geocentric al universului. Cum credeți, mulți dintre oamenii simpli s-ar decide să-l voteze pe Micolay Kopernic? Cred că nu, deoarece în concepția populară până astăzi soarele merge pe cer de la răsărit spre apus într-un rădvan tras de cai albi” (Corlăteanu, p. 18).

Ar trebui să amintim în acest context și de un alt detaliu ce ține, de asemenea, de mentalitate – de această dată, a alogenilor. Trebuie să fii completamente naiv, crezând că alolingvii vor considera că denumirea corectă a limbii populației majoritare este română.

Mai aducem un exemplu. A devenit deja o definiție de crestomație (în special, în studiile și manualele din ex-URSS și din țările lagărului socialist) afirmația că funcția de bază/primară/funciară/primordială/fundamentală/globală a limbii e cea de comunicare. Cu certitudine că această convingere are ca punct de reper constatarea leninistă (la care majoritatea lingviștilor și făceau obsedant referire) că „limba este cel mai important mijloc de comunicare între oameni”. Nimic de reproșat, în acest sens, întrucât V. I. Lenin a spus, de această dată, un adevăr incontestabil, precizând însă că acest adevăr reliefează, de fapt, alte trei „adevăruri”, numai nu pe cel care s-ar referi la funcțiile limbii: a) limba e „mijloc de comunicare”, și nu de altă natură (de exemplu, de tracțiune sau de transport); b) limba e „cel mai important” mijloc de comunicare, deci nu e unul secundar, auxiliar (cum e, de exemplu, muzica sau pictura); c) limba e de natură socială, întrucât e „mijloc de comunicare între oameni”, și nu de altă natură (de exemplu, animală). Ca atare, funcția de comunicare poate fi scoasă în prim-plan cu condiția că ea acoperă și alte funcții (cum ar fi cea denominativă și predicțională, evidențiate de D. Irimia; cea expresivă, apelativă și reprezentativă, evidențiate de K. Bühler; cea referențială, expresivă, conativă, fatică, metalingvistică, poetică, evidențiate de R. Jakobson, cea de comunicare, de suport al gândirii, de exprimare și estetică, evidențiate de A. Martinet, sau cele peste douăzeci de funcții, evidențiate de I. Coteanu). În caz contrar, nu avem motive de a considera funcția de comunicare una fundamentală, deoarece omul, în procesul de comunicare (e vorba deci de funcția de comunicare) transmite semenilor săi, prin intermediul limbii (deci e vorba de funcția expresivă/de exprimare a limbii), niște gânduri, iar acestea, la rândul lor, au fost, în primul rând, „construite” prin intermediul limbii (e vorba de funcția constitutivă a limbii), iar, în al doilea rând, au fost acumulate pe parcursul vieții (e vorba deci de funcția cumulativă a limbii). Interesant cum își va realiza limba funcția de comunicare, dacă nu vor fi „puse pe treabă” și celelalte funcții? În aceeași ordine de idei, în zadar vom încerca să identificăm vreun mesaj care ar putea fi considerat un produs doar al unei singure funcții, inclusiv al funcției de comunicare. Din punctul nostru de vedere, eroarea vine de la confuzia noțiunii de *predestinație*, *funcție*, *rol* cu cea de *menire*, *destinație*, *scop*, *sens*, *rost* (în engleză: *function*, *role* și *purpose (aim)*; în franceză: *fonction*, *role* și *mission*, *destination*; în germană: *die Funktion* și *die Bedeutung*; în rusă: *функция* și *назначение*).

Pentru a înlesni delimitarea acestor noțiuni, vom invoca următorul exemplu. Litera *Aa* este un semn grafic ce notează sunetul-tip *Aa*. Deci menirea acestei litere constă în atingerea unui scop, a unui rol: de a marca invarianta, adică media variațiilor din pronunțarea sunetului *a* (de exemplu, din cadrul cuvintelor *mama*, *tata*, *ah*, *ha*, *ramă* etc). În situația dată, *menirea* literei coincide cu *funcția* ei. Această literă însă poate îndeplini și alte funcții: ea poate fi utilizată pentru semnalizarea lipsei unei ființe

sau a unui obiect din locul unde ar fi trebuit să se afle, pentru verificarea văzului, pentru indicarea punctului de oprire sau de staționare pe traseul transportului public, pentru recomandarea vitaminei *A*, pentru a indica că te afli „aici” etc. Sau iată un exemplu din alt domeniu. Apariția *măturii* este condiționată de inventarea unui obiect de uz casnic care ar putea fi folosit pentru a face curățenie (în situația dată predestinația *măturii* coincide cu funcția ei). În același timp, mătura poate avea și alte funcții: de a atrage atenția vizitatorilor (fiind rezemată de ușa de la intrare) că stăpânii nu sunt acasă, de a fi utilizată de către mame ca mijloc de educare a odraslelor etc. Or nimeni nu se va încumeta să susțină că mătura a fost inventată pentru atenționare sau educație. Întocmai așa se prezintă lucrurile și în cazul limbajului uman: apariția lui a fost determinată de faptul că trebuia să existe un mijloc de comunicare între oameni (aproso, în viziunea noastră, nu trebuie să excludem nici posibilitatea de apariție, la timpul respectiv, și a altor mijloace de comunicare decât limbajul), firește, „mai puțin performante” decât cele existente sau cele virtuale, dar, luând în calcul virtuțile pe care le poate avea limbajul (articulat), celelalte tipuri de limbaj posibile au cedat „onorabil” în fața limbajului articulat.

În acest context, ne întrebăm retoric în ce măsură alte limbaje (decât cel articulat) ar fi putut servi drept suport principal al gândirii sau ar fi contribuit la acumularea cunoștințelor noastre despre realitatea înconjurătoare? În ce măsură alte tipuri de limbaj (decât cel articulat) ar fi putut descrie limbajul articulat (or se știe că limbajul are și funcție metalingvistică, adică este unicul mijloc prin care se descrie pe sine însuși) sau ar fi putut segmenta diferențiat continuumul realității înconjurătoare.

Tot despre o obstinație de a renunța fie la absolutizarea unor idei emise anterior (chiar dacă au fost revoluționare la timpul respectiv), fie la fetișizarea unor nume de rezonanță (chiar dacă au fost „deschizători de drumuri” în unul sau alt domeniu investigațional) ne vorbește și următorul exemplu. După cum se știe, pentru prima dată distincția dintre limbă și vorbire a fost efectuată în termeni mai riguroși de F. de Saussure. E. Coșeriu însă e unul din primii lingviști care s-a „întrebat în ce măsură această distincție este o distincție reală” (Coșeriu 1994, p. 50), exprimându-și vădit dezacordul în raport cu această distincție. Ulterior, numărul lingviștilor care nu au acceptat sau, pur și simplu, s-au îndepărtat de dihotomia lingvistului elvețian a crescut simțitor. Astfel, se consideră că anume vorbirea este o realizare, mai degrabă, a omului, a personalității, a sferei lui afective decât o realizare a limbii: ca atare, realizarea, includerea limbii este necesară și are un rol important, dar, în principiu, ea se prezintă doar ca un mijloc pe calea prin care se manifestă vorbirea (Ушакова 2009, p. 9). În această ordine de idei, pentru psiholingviști, de exemplu, este mai acceptabilă seria „aptitudinea lingvală «ca parte a psihicului» – conștiință – cultură – personalitate – vorbire” decât dihotomia saussuriană limbă/vorbire (Уфимцева 2009, p. 4). Gânduri similare au fost exprimate și de alți cercetători, dar, cu toate acestea, mulți autori continuă să invoce și să persevereze pe dihotomia saussuriană (în acest context, îmi amintesc discuția cu un coleg, căruia i-am propus să elaborăm un curs de lexicologie, la care el mi-a răspuns franc: „N-are șanse de a fi publicat, întrucât este deja cel scris de dl acad. N. Corlăteanu!”).

4.2. Remanente ale timpurilor comuniste pot fi urmărite și la nivel ontologic, adică în mecanismul de funcționare a limbii. Dintre multiplele aspecte ale acestui mecanism, ne vom referi doar la repercusiunile „limbii de lemn” comuniste în perioada postcomunistă, reliefând, de această dată, influența benefică a acestui tip de limbaj asupra diversificării limbajului actual.

4.2.1. Ca atare, denumirea *limba de lemn* „se referă la expresiile stereotipe create *ad hoc* sau la clișeele constituite din cuvinte *existente*, însă *cu sensul modificat*, și care sunt, de obicei, impuse dogmatic de o ideologie sau o putere (care poate fi politică, dar și economică, financiară etc.)” (Slama-Cazacu, p. 317)¹. Nu ne-am pus scopul să descriem statutul limbii de lemn (e un subiect destul de vast), dar ne vom limita doar la o precizare. Nu trebuie să se creeze impresia că limba de lemn de odinioară nu se utilizează (sau nu se infiltrează) și în comunicarea de la ora actuală. În plus, ar trebui să se știe că acest fenomen a fost în toate timpurile și în toate țările, are deci un caracter general și universal: diferența rezidă doar în manifestările ei diferite (în funcție de regim, ideologie, doctrină etc). Cuvântul *alegeri*, de pildă, era utilizat în perioada sovietică în situația când se alegea o persoană dintr-o ... singură candidatură. Deci s-a trecut inocent cu vederea peste semantica cuvântului respectiv, ca, ulterior, în perioada restructurării („perestroiceii”), când pe bune a apărut posibilitatea de a *alege*, termenul desemnat *alegeri* a început a fi însoțit de determinativul *alternative* (de parcă ar exista și *alegeri nealternative!*)².

4.2.2. În cele ce urmează, ne interesează însă în ce măsură tiparele limbii de lemn comuniste au fost valorificate în perioada postcomunistă. Dar numai dintr-o anumită perspectivă – din perspectiva demitizării limbii de lemn de odinioară. Cu alte cuvinte, dacă în perioada comunistă menirea utilizării limbii de lemn era de a elimina din limbă anumite cuvinte, expresii, sensuri etc. cu scopul de a manipula, îndoctrina, năuci etc., apoi una din menirea utilizării limbii de lemn, transformate actual, e de a elimina limba de lemn din perioada de până la 1989, dezvăluindu-le vorbitorilor ce se ascundea cu adevărat în spatele acestei limbi.

Iată unele mostre („echivalentele” sloganurilor limbii de lemn din comunism le-am selectat doar din creația poetului și criticului literar N. Leahu [Leahu]):

¹ Sintagma respectivă este o traducere a sintagmei franceze *langue de bois*, utilizată pe la sfârșitul anilor 70 ai secolului trecut. Ce e drept, cu aproximativ trei decenii mai înainte, George Orwell a utilizat în romanul său „1984” cuvântul *newspeak* „noua vorbire”, „noua limbă” ce viza limba creată de grupul potentat al regimului totalitar pentru a-i îndobitoci pe ceilalți. A se mai confrunta: rus. *деревянный язык* (< fr. *langue de bois*), *язык лжи* „limba minciunii”, *новояз* (calc după engl. *newspeak*), poloneză *nowomowa* (calc după engl. *newspeak* (despre alte detalii în acest sens, a se vedea [*ibidem*])).

² Iată și alte exemple: *dușmanul de clasă*, *centralismul democratic*, *societatea multilateral dezvoltată*, *dictatura proletariatului*, *caldă prietenie dintre...*; și mai recente: *liberalizarea prețurilor*; *economia de piață*, *perioada de tranziție*, *reforma financiară* etc.

<i>Proletari din toate țările, uniți-vă!</i>	<i>Pecemiști din toate țările, uniți-vă!</i> (p. 14), <i>Proletari din toate țările Moldovei, uniți-vă</i> (p. 13);
<i>O fantomă umblă prin Europa</i>	<i>O fantomă umblă prin Bălți</i> (p. 18);
<i>Cursul scurt de istorie a PCUS</i>	<i>Cursul scurt de istorie a ... memoriei</i> (p. 26);
<i>Un pas înainte, doi pași înapoi</i>	<i>Comuniștii fac pasul leninist înainte și, la fel de obligatorii doi pași, leniniști, înapoi</i> (p. 29);
<i>Conducătorul proletar</i>	<i>Furerul proletar</i> (p. 19);
<i>Trăiască unitatea de nezdruncinat dintre popoare</i>	<i>Trăiască Unitatea de nezdruncinat dintre Corbul lui Pău, Caramela cu uraniu și Pestelca erudită</i> (p. 13);
<i>Literatura trebuie să fie socialistă prin conținut și națională prin formă</i>	<i>Puncte „postmoderniste” ca formă și antinațională în inimă și-n simțire</i> (p. 83);
<i>Așa s-a călit oțelul</i>	<i>Așa s-a păcălit oțelul</i> (p. 12).

Fără a intra în detalii, putem observa, cu referire la limba de lemn din perioada comunistă, că exemplele aduse se caracterizează printr-un înalt grad de stereotipizare și eufemizare, printr-o desemantizare evidentă a semnificațiilor primare ale unităților lexicale, prin lipsa de „culoare” personală a vorbitorilor ei. Ca atare, clișeele limbii de lemn, după cum remarcă cercetătorii, sunt orientate spre un referent/denotat convențional, abstract sau spre un referent care, în general, nu există în realitate (a se vedea mai sus utilizarea cuvântului *alegeri*).

În această ordine de idei, mai prezentăm un exemplu de altă natură. *Răsăritul* este un punct cardinal, care este asociat „cu ivirea minunilor și cu declanșarea reveriilor” (Ruști, 302). Prin denaturarea intenționată și interpretarea exagerată, versul dosofteian *Că și de la Moscvi lucește lucoare*³ s-a transformat în spațiul „moldo-românesc” (probabil, și printr-un act de folclorizare) într-un slogan cu evidente nuanțe ideologice: *Lucoarea vine de la Răsărit / Lumina vine de la Răsărit*⁴.

³ Prin acest vers, Dosoftei își exprima recunoștința Patriarhului Ioakim al Moscovei pentru trimiterea unei tipografii din Rusia.

⁴ Iată o mărturisire elocventă în acest sens, făcută – ce e drept, cam tardiv, de abia în anii 90! – de însuși ex-Directorul Institutului de Limba Rusă al AȘ a URSS, acad.V.G. Kostomarov: „Era dominant interesul cultural, chiar culturnic (*culturnică* „orientare a intelectualității burgheze din Rusia prerevoluționară ce a substituit lupta adevărată pentru interesele poporului doar printr-o activitate iluministă – Gh.P.”) pentru limba rusă legat de convingeri ideologice («limba rusă este limba comunismului», «nu poți deveni adevărat leninist fără a cunoaște limba rusă», «Lumina vine de la Moscova»)” (Костомаров, p. 6).

Era suficient ca cineva să-și facă studiile sau să-și facă un curs de tratament medical la Moscova, să fie dată în exploatare o hidrocentrală sau o fabrică de prelucrare a tutunului în Republica Moldova etc. și argumentarea nu se aștepta multășteptată, întrucât... *Lumina vine de la Răsărit*. Într-un cuvânt, șablonul respectiv, fără a avea un referent concret, însemna tot ce e posibil: și „ajutor material dezinteresat”, și „sprijin moral și spiritual”, și „salvare și protejare” etc. din partea rușilor. Ce e drept, pe parcurs, au fost și nu puțini cercetători (dar și nespecialiști) care au încercat să zdruncine (din motive lesne de înțeles, firește, mai mult camuflat) valoarea simbolică în cauză a cuvântului *răsărit*. Într-un mod cu totul original a făcut însă acest lucru N. Leahu: a demitizat valoarea simbolică a cuvântului *răsărit* (cu sensurile din cadrul sloganului amintit), având ca punct de reper nu invocarea argumentelor sau dezvăluirea și combaterea exagerărilor, dar însuși versul dosofteian, substituind *răsărit* prin *răsărită*: „Lumina vine de la *răsărită*” (Leahu, p.12). Trecem cu vederea peste inventivitatea înzestratului critic literar (cum ar fi, de exemplu, jocul de cuvinte situat pe muchia unei omonimii false *răsărit – răsărită*), fiind interesați mai degrabă de soarta de mai departe a acestui cuvânt (firește, cu semnificația din pretențiosul aforism citat). Mai concret: are sau nu are șanse acest cuvânt să devină cuvânt-simbol ca și „născătorul” său *răsărit*? La această întrebare răspunsul nu poate fi unul univoc. Remarcăm doar că, pe de o parte, posibilitățile cuvântului *răsărită* de a deveni simbol pot crește pe seama dăinuirii valorii simbolice a cuvântului *răsărit*. Or *răsărită*, în contextul respectiv, e un veritabil antonim semantico-contextual al cuvântului *răsărit*, întrucât se face aluzie la îmbinarea oximoronică rusă *культура семечек* „cultura semințelor de răsărită”: or aceste semințe, după ce sunt întrebuințate, nu numai că sunt nestingherit scuipate, dar se face acest lucru unde ... se nimerește). În plus, pornind de la principiul coșerian al opoziției care „constituie o aplicație a principiului general al relației”, putem deduce că șansele cuvintelor/îmbinărilor de cuvinte de a ajunge simboluri sporesc considerabil și din motivul că simbolurile „nu constituie în mod necesar un sistem și care pot simboliza prin ele însele, în afara oricărei opoziții (sau numai printr-o opoziție generică față de «tot restul»); astfel, balanța, simbolul justiției, nu se opune printr-o anumită trăsătură funcțională bufniței, care poate fi simbolul înțelepciunii” (Coșeriu 2000, p. 190). Cu alte cuvinte, dacă anumite unități, pentru a deveni unități ale limbii, au de înfruntat presiunea sistemului, adică inerția unor relații existente, apoi unitățile care urmează să ajungă simboluri sunt scutite de un atare „examen”. Pe de altă parte, trebuie avut în vedere și faptul că orice act de creație (dar creativitatea, după ferma convingere a lui E. Coșeriu, se manifestă constant în limbaj) poate fi explicat „cu ajutorul situației și al contextului” și înțeles de ascultător doar „printr-un efort interpretativ, care este un efort de re-creație” (*ibidem*, p. 174). Prin urmare, posibilitățile cuvântului *răsărită* de a deveni simbol (cu semnificația simbolică menționată) mai ține și de „efortul interpretativ” care nu depinde „de cunoașterea unei limbi, ci de dispozițiile naturale și de formația culturală a fiecărui vorbitor” (*ibidem*, p. 175).

5. Sintetizând cele expuse, menționăm cu titlu de concluzie finală generală că subiectul pus în discuție depășește considerabil aspectele tratate, dar ceea ce contează în asemenea situații e modalitatea de care se face uz la decantarea și reevaluarea punctelor de vedere din literatura de specialitate, e echidistanța necesară de care trebuie să se dea dovadă la renunțarea unor „adevăruri” propulsate în spațiul științifico-lingvistic, e disponibilitatea de a accepta existența a diverse perspective de abordare a fenomenelor de limbă și/sau lingvistice și, nu în ultimă instanță – dar, poate, în primul rând, – e abilitatea lingvistului de a se conduce în activitatea sa investigațională, indiferent de vigilența sau relaxarea regimului de la putere, de principiul coșerian al antidogmatismului, adică „de a recunoaște adevărul sau intenția chiar numai parțial adevărată acolo unde se prezintă, fără a face niciun fel de concesii, fără a renunța la o unitate de viziune, la o unitate a teoriei” (Coșeriu 1992, p.9).

Referințe bibliografice:

1. CORLĂTEANU, Nicolae. Româna literară în Republica Moldova: istorie și actualitate. În: *Limba română*, 1995, nr. 4, p. 10-19.
2. COȘERIU, Eugen. Principiile lingvisticii ca știință a culturii. În: *Studia Univ. Babeș-Bolyai, Philologia*, XXXVII, 1992, nr. 1-2, p. 5-12.
3. COȘERIU, Eugen. Prelegeri și conferințe (1992-1993). În: *Anuar de lingvistică și istorie literară*, T. XXXIII, 1992-1993, Seria A. Lingvistică, Iași, 1994.
4. COȘERIU, Eugen. *Lingvistica integrală. Interviu cu Eugeniu Coșeriu realizat de Nicolae Saramandu*, București: Editura Fundației Culturale Române, 1996.
5. COȘERIU, Eugen. *Lecții de lingvistică generală*. Traducere din spaniolă de Eugenia Bojoga. Cuvânt-înainte de Mircea Borcilă, Chișinău: Editura ARC, 2000. 303 p. ISBN 9975-61-146-x.
6. COȘERIU, Eugen. Filozofia limbajului. În: *Fonetică și dialectologie*, 2001-2002, XX-XXI, București: Editura Academiei Române, 2004, p. 65-86.
7. COȘERIU, Eugen. *Omul și limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală*. Antologie, argument și note de Dorel Fînar, Iași: Editura „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2009. ISBN 978-973-703-386-4. – 457 p.
8. EȚCU, I., RĂILEANU, T., Studiu introductiv. În: *Situația sociolingvistică din R.S.S.M. reflectată în presa periodică (1987-1989)*. Vol. I. Partea 1, Chișinău, 1999. ISBN 9975-944-33-7. 687 p.
9. IRIMIA, Dumitru. Dicționarul moldovenesc-românesc – un avorton între ineptie și ticăloșie. În: *Contrafort*, 2003, nr. 10-11, p. 12.
10. KABATEK, J., MURGUIA, A. «A spune lucrurile așa cum sunt...». *Conversații cu Eugeniu Coșeriu*. Traducere, indici și completări bibliografice de Adrian Turculeț și Cristina Belorțu, Iași: Casa Editorială DemiurgR, 2017. ISBN 978-973-152-353-8. – 277 p.
11. LEAHU, N. *Comedia cumană și vodevilul peceneg*, Iași: Editura Timpul, 2008. ISBN 978-973-612-325-2. – 222 p.

12. MĂTCAȘ, Nicolae. Vom mai ajunge să culegem ghiociei. În: *Limba Română*, 1997, nr. 3-4, p. 165-170.
13. SAUSSURE, F. de. *Curs de lingvistică generală*. Traducere și cuvânt înainte de Irimia Izverna Tarabac, Iași: Editura Polirom, 1998. ISBN 976-683-127-2. – 432 p.
14. SLAMA-CAZACU, T. *Confuzii, greșeli, prostii și răutăți în limba română, azi*, București: Tritonic Publishing, 2010. ISBN 978-606-8139-16-6. – 391 p.
15. ВАРТИЧАН, И. К., ЧИБОТАРУ, С. С. Молдавский язык – самостоятельный язык молдавской социалистической нации. În: *Типология сходств и различий близкородственных языков*. Кишинев: Изд-во «Штиинца», 1976, p. 52-64.
16. ГАБИНСКИЙ, М. А., *Воспоминания нелюбимого работника, Из истории языкознания в Молдавии*. Кишинев: Изд-во «Contrast-Design», 2017. ISBN 978-9975-3112-7-4. – 164 p.
17. ДАНИЛЕНКО, В.П., *Общее языкознание и история языкознания. Курс лекций*, Москва: Изд-во «Флинта» - «Наука», 2009. ISBN 978-5-9765-0708-1 (Флинта), 978-5-02-034706-9 (Наука). – 270 p.
18. КОСТОМАРОВ, В. Г., Мир сегодня и русский язык. În: *Русский язык в национальной школе*, 1990, nr.11, p. 3-8.
19. УФИМЦЕВА, Н. В., Предисловие. În: *Язык и создание: психолингвистические аспекты*. Под ред. Н.В.Уфимцевой, Т.Н.Ушаковой, Москва-Калуга, Издательство «Эйдос», 2009, с. 3-4. ISBN 978-5-902948-31-5.
20. УШАКОВА, Т.Н., Существует ли общий и неизменяемый предмет психолингвистики? În: *Язык и сознание: психологические аспекты*. Под ред. Н.В. Уфимцевой, Т. Н. Ушаковой, Москва-Калуга, Издательство «Эйдос», 2009, с. 5-21. ISBN 978-5-902948-31-5.

CZU: 811.135.1'272

ORCID: 0000-0002-9909-2982

DOI: 10.5281/zenodo.3566692

Liliana BOTNARI
 Institutul de Filologie Română
 „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”
 (Chișinău)

**LIMBA PRESEI COMUNISTE A ANILOR
 1944-1980. PARTICULARITĂȚI FONETICE
 ȘI ORTOGRAFICE**

**The language of the communist press of 1944-1980.
 Phonetical and ortographic specifications**

Abstract: The phenomenon of linguistic variability of the Romanian language can be identified in all aspects: diachronic, diastratic, diatopic, diaphasic etc., depending on the linguistic and extralinguistic factors. During the Soviet regime, an aggressive ideological propaganda was spread through the periodical press, which was especially dedicated to the broad masses of the people. The particularities of the publicistic language were generated by the inventory of topics and problems restricted by the censorship. The variation indices were attested both at the lexical level, as well as at the phonetic, morphological or syntactic level.

Keywords: variation, Romanian language, „Moldovenization”, bilingualism, interference.

Rezumat: Fenomenul variabilității limbii române poate fi atestat atât în diacronie, precum și sub aspect diastratic, diatopic, diafazic etc., în funcție de factorii lingvistici și extralingvistici. În perioada regimului sovietic se exercita o propagandă ideologică agresivă, mai ales prin intermediul presei periodice, la care aveau acces masele largi. Inventarul restrâns de teme și probleme abordate au generat particularitățile limbajului presei, indiciii de variație fiind atestați atât la nivel lexical, cât și fonetic, morfologic sau sintactic.

Cuvinte-cheie: variație, limbă română, moldovenizare, bilingvism, interferență.

Cercetând laborios repercusiunile „bilingvismului armonios”, Silviu Berejan (Berejan, p. 100) consemnează degradarea atât calitativă, cât și funcțională a limbii române de pe teritoriul basarabean, precum și a nivelului de cunoaștere a acesteia. Lingvistul basarabean consideră că acest fapt a fost posibil prin presiunea sistemului unei limbi dominante, în cazul de față, al limbii ruse, asupra limbii dominate – limba română, care devine „limbă a ocupanților fasciști”. Această presiune se exercită din două direcții:

1) din exterior – prin „constrângerea” băștinașilor de a deveni bilingvi, drept rezultat al promovării agresive a limbii ruse, al infiltrării acesteia în instituțiile de cultură și de stat;

2) din interior – „datorită amestecului, în conștiința vorbitorilor, a două sisteme glotice diferite: cel al limbii materne și cel al limbii ruse”.

În contextul celor menționate mai sus, considerăm că cele două direcții de exercitare a presiunii asupra unui popor dominat se află în relații de complementaritate: prima direcție generând-o pe a doua, or, bilingvismul dă naștere interferențelor. Termenul „interferență”, atestat în lingvistică pentru prima dată în prima jumătate a secolului al XX-lea, reprezintă, în opinia lui U. Weinreich „acele instanțe ale devierii de la normele fiecărei limbi care apar în vorbirea bilingvilor ca un rezultat al familiarității lor cu mai multe limbi” (*apud*. Jieanu, p. 48). Fenomene de interferență între limba română sau moldovenească a perioadei postbelice și limba rusă se observă la toate nivelurile lingvare: gramatical, fonetic și, mai ales, lexical, prin atestarea diverselor particularități fonetice, morfo-sintactice și lexicale, reperate în continuare în baza unui corpus de materiale selectate din presa periodică a perioadei postbelice.

Cercetând gramaticile elaborate în perioada regimului sovietic, am depistat o serie de particularități ale limbii „moldovenești” creată de Leonid Madan la Tiraspol, limbă care în 1940, odată cu anexarea teritoriului basarabean la „conglomeratul” frățesc al Uniunii Sovietice, devine limba poporului din RSS Moldovenească. Aceste particularități au fost excerptate dintr-o serie de titluri și subtitluri selectate din ziarul „Moldova socialistă” din anul 1946, ziar care inițial se numea *Plugarul Roșu*, fiind editat la Tiraspol, iar din 1940 – la Chișinău, devenind nucleul presei sovietice, instrumentul de bază al Partidului comunist al RSSM, recompensat, ceva mai târziu, cu ordinul sovietic, pentru sârguința și fidelitatea sa ideologiei comuniste și staliniste. Pentru a anula influența limbii române, ca și în cazul gramaticilor editate în aceeași perioadă istorică, presa națională a început să fie editată în limba „moldovenească”, cu alfabet chirilic, devenind o transpunere a limbii vorbite în scris.

În limba presei periodice din 1946, reprezentată de ziarul „Moldova socialistă”, spre deosebire de gramatica lui Leonid Madan, întemeietorul „moldovenismului”, nu atestăm trecerea vocalei finale neaccentuate **ă** în **î** sau a lui **e** în **i** sau **î**, ci observăm ortografierea corectă a cuvintelor evidențiate ce cad sub incidența regulii lui Madan: *Țara așteaptă dela lucrătorii întreprinderilor de hrană mărirea în tot chipul a producerii și rădicarea calității produselor; Au mîntuit prășitul răsăritei; Schimb de adresări între Președintele Sovietului Miniștrilor al Uniunii RSS I. V. Stalin și Prezidentul Statelor Unite ale Americii d-l Truman; În familia mamei-eroine; Fericirea mamei; Pe ogoarele republicii se disfășură treeratul pînii; De reorganizat radical lucrul industriei materialelor de zîdire etc.* Doar uneori atestăm câte o abatere de la norma limbii române, care, tindem să credem, că e mai mult o eroare a jurnalistului care a editat articolul, de exemplu, în N° 9 al revistei „Tineretul Moldovei” tipărit la 31 ianuarie 1946, observăm în titlul: *Acordarea premiilor staliniste pe anul 1943-44 celor mai de frunte activiști ai științii, industriei, gospodăriei sătești și artei.* Substantivele *industrie, gospodărie, artă* își păstrează **e** în poziție finală și după declinare, pe când în cazul substantivului *știință*, atestăm forma *științii*, **ă** final trecând în **i**.

Totuși scrierea de cele mai multe ori corectă a lui **e aton** atât în silaba finală, precum și în penultima silabă, demonstrează că nu toate normele „madaniste” au intrat în uz și au fost implementate. O altă regulă de scriere de a lui Leonid Madan, care nu este valabilă pentru presa periodică a anilor comunismului este: pierderea articolului hotărât **-I**, ca urmare a slăbirii intensității de rostire de la sfârșitul cuvântului, or, în titlurile reperate de noi observăm: *planul, lucrul*, termenul rus *remontul, prășitul, ernatul*, scris fără diftongul inițial **ie**, *treeratul*, în care de asemenea nu este prezent diftongul **ie**, *scîrtuitul*, substantivizare a verbului „a scârțui” – A clădi în scârte (NODEX) ș. a.

În 1946, atestăm scrierea împreună a unor prepoziții sau prepoziții și adverbe: **de + la, de + pe, pe + deplin, din + nou** ș. a., particularitate grafică arhaică, întâlnită încă în gramatica românească a lui Ion Heliade Rădulescu sau în gramatica lui Ioan Doncev, ca în titlurile: *Procesul dela Niurnberg al principalilor criminali de război nemți; Țara așteaptă dela lucrătorii întreprinderilor de hrană mărirea în tot chipul a producerii și rădicarea calității produselor; Dela locul din urmă – la locul întâi; La Conferința de Pace dela Parij; Cuvîntarea lui V. M. Molotov dela 14 septembrie la ședința comisiei pentru problemele politice și teritoriale ale tratatului de pace cu Italia; Adresarea fruntașilor vităritului colhoznic din raioanele depe malul stîng al Nistrului către toți colhoznicii, colhoznicele, lucrătorii vităritului colhoznic din RSS Moldovenească; De lichidat pedeplin neștiința de carte; Toate puterile – la împlinirea planului de predarea pînii pânla sărbătoarea Revoluției din Octombrie!; Dela întuneric la lumină; Dinnou a înflori unul din centrele noastre industriale (Moldova socialistă); Despre pregătirea către Ziua Fizculturnicilor din toată Uniunea dela 21 iulie 1946; Comsomoliști și tineret! Să ducem lupta pentru pîne pânla deplina împlinire a planului de către fiecare gospodărie!; Cronica dinnainte de alejeri (Tineretul Moldovei).*

Însă din 1965, în „Moldova socialistă” observăm deja scrierea corectă a prepozițiilor: *20 de ani de la eliberarea Ungariei de sub cotropitorii fasciști; Mai poftim pe la noi!; Congresul constructorilor de la sate; Întîlnirea de la comitetul central al Partidului Comunist al Azerbaidjanului; Vești de pe cîmpuri și de la ferme.*

O altă particularitate fonetică a presei din 1946 este conservarea lui **ă** din **a** sau a lui **î** din **i**, fenomen dialectal arhaic păstrat și astăzi în graiurile din Basarabia: *Să grăbim tempurile sămănatului tuturor culturilor; Sarcinile gazetelor de părete în campania sămănatului de primăvară; Lupta împotriva țăstarilor; Zădirea unui zavod de oloi la Atachi; Puterile norodului sovetic sunt nesăcate; Să pregătim îndeajuns nătreș pentru ernatul vitelor; De reorganizat radical lucrul industriei materialelor de zîdire; Mulțămim puterii sovietice!; Să zîdim răpede, eștin și frumos (Moldova socialistă); Tineri agricultori, grăbiți tempurile sămănatului!; Despre pregătirea către Ziua Fizculturnicilor din toată Uniunea dela 21 iulie 1946 (Moldova socialistă); Sămnul pioneresc (Scînteia leninistă).* Astfel, în titlurile excerptate, atestăm variantele *sămănat* pentru „semănat”, *țăstari* – „țîștari”, *zădire* – „zidire”, dar și *zîdire* – „zidire”, *nătreș* – „nutreș”, *mulțămim* – „mulțumim”, *răpede* – „repede”, *zîua* – „ziua”, *sămnul* – „semnul” etc.

Prefixele **dez-** și **des-**, dar și **dez-**, **des-**, ca grupuri de sunete ale unor cuvinte, apar sub forma **diz-** și **dis-** în presa periodică a anilor 1946-1970: *Școlarii ajută la dizgroparea viilor; Despre planul de cinci ani al restabilirii și dizvoltării gospodăriei norodnice a RSS Moldovenești pe anii 1946-1950; Pe ogoarele republicii se disfășură treeratul pînii; Lejea despre planul de cinci ani al restabilirii și dizvoltării gospodăriei norodnice a RSS Moldovenești pe anii 1946-1950; Să dizvoltăm și să întărim cît mai mult tovărășiile viticole – pepineriste; Dizvoltarea industriei de spirt și rachiu; Să disfășurăm întrecerea socialistă în cinstea aniversării XXIX a marelui revoluții socialiste din octombrie; Dizmințirea agenției TASS (Moldova socialistă); Scrisoarea dischisă către comisiile de alejari de ocrug (Tineretul Moldovei) – „dezgropare” > dizgropare, „dezvoltare” > dizvoltare, „desfășoară” > disfășură, diftongul **-oa** fiind substituit prin vocala **-u**, iar accentul trecând de pe a treia silabă pe silaba a doua, „dezmințirea” > dizmințirea, „deschisă” > dischisă. Din 1976, în „Moldova socialistă” deja reperăm formele: *Dezarmarea – sarcină primordială; Declarația cu privire la dezvoltarea în continuare a colaborării și prieteniei frățești dintre PCUS și PCR, dintre Uniunea Sovietică și România;**

Ar mai fi de menționat și fonetismul etimologic din unele cuvinte ca: *pîne, mîne, mîni – Pe ogoarele republicii se disfășură treeratul pînii; Îi vremea de mîntuit strînsul roadei și de grăbit treeratul și predarea pînii la stat!; Folosind pilda frunțașilor, să organizăm împlinirea graficului predării pînii la stat (Moldova socialistă, 1946); Între cosit, treerat și vînzarea pînii către stat – nici o întrerupere! (Moldova socialistă, 1965); Prețul pînii; Talentul de a crește pîne; (Moldova socialistă, 1976); Mîne e Ziua cosmonauticii; Azi la ecspoziție – mîne în producție; Strămoșești inele, mînile mamei; Cinste și slavă vouă, mîni de aur!; Soarta recoltei viitoare este în mînile mecanizatorilor (Moldova socialistă, 1965).*

Efectuând transcrierea textelor selectate din grafia chirilică în cea latină, încă o dată observăm că alfabetul chirilic nu poate reda grafic toate sunetele limbii române, mai ales **x** sau **g**, care este redat abia din 1976 prin grafemul **ж**. Firește că în aceste condiții, este lesne de înțeles că vom atesta formele: *eczamene* < „examene” – *Nemulțămitor se petrece pregătirea către ecamene; marcsistă* < „marxistă” – *Învață teoria marcsistă-leninistă; rejiuni* < „regiuni” – *Despre totalurile Întrecerii Socialiste Totunionale a rejiunilor, ținuturilor, republicilor și raioanelor pentru împlinirea planului lucrărilor agricole de primăvară în anul 1946; Despre faptele călcării Statutului artelului agricol în rejiunile Cuibîșev și Earoslavli și despre pedepsirea persoanelor, vinovate de călcările estea; leje* < „lege” – *Lejea despre planul de cinci ani al restabilirii și dizvoltării gospodăriei norodnice a RSS Moldovenești pe anii 1946-1950; Lejea despre Bujetul de Stat al Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești pe anul 1946; ajitatori* < „agitatori” – *Să conducem zilnic lucrul ajitatorilor; ajitație* < „agitație” – *Ajitația de masă se disfășură în tot bunul; agenție* < „agenție” – *Dizmințirea agenției TASS; jeografie* < „geografie” – *Să îmbunătățim predarea istoriei și jeografi* (Moldova socialistă, 1946); *alejeri* < „alegeri”; *a înrejistrat* < „a înregistrat” –

Comisia de **alejeri** de ocrug a **înregistrat** candidat în deputați ai Sovietului Uniunii pe Iosif Vișarionovici Stalin; **Alejerea** comitetelor comsomoliste în școală (Tineretul Moldovei, 1946); **macsimum** < „maximum” – Fiecare rublă să de **macsimum** de efect!; **jenerale** < „general” – Împotriva agresiilor imperialiste, în sprijinul independenței naționale a popoarelor, pentru întărirea păcii **jenerale** și pentru dezarmare; **complex** < „complex” – În două faze, în grup și în **complex**; a **strînje** < „a strânge” – Repede și bine să **strînjem** spicoasele!; **ecspoziiție** < „expoziție” – Azi la **ecspoziiție** – mîne în producție; **jigant** < „gigant” – Un nou automobil **jigant**; **metalurjist** < „metalurgist” – Azi e ziua **metalurjistului**; **jerman** < „german” – Miting al prieteniei soveto-**jermane** (Moldova socialistă, 1965), iar variantele: **energie** – Cincinalului – **energia** brațelor. Rodul cutezanței!; **tehnologie** – Să se respecte **tehnologia**; **agitație** – În cîmp – rampe de **agitație**; **ecsigență** < „exigență” – **Ecsigență** și responsabilitate, reperate din ziarul *Moldova socialistă* din 1976 demonstrează că noile norme ortografice și de punctuație ale limbii moldovenești din 1967 au fost implementate, iar presa periodică s-a conformat acestora cu fidelitate.

L. A. Madan, în gramatica sa din 1929, milita pentru redarea fidelă a variantei orale a limbii în scris, pentru palatalizarea labialelor **b, p, m, f, v**, în poziție inițială, medială sau finală, ca în exemplele: picior > *kicior*, bine > *ghini*, miez > *nez*, miere > *neri*, totuși limba „moldovenească” a anilor 1946-1976 nu atestă în scris aceste particularități.

În numărul 3 al revistei „Scînteia leninistă”, tipărit în septembrie 1946, într-un articol intitulat „Reguli pentru școlari”, atestăm formele iotacizate ale unor verbe: *să devie* „să devină”, *să vie* „să vină”, *să se supue* „să se supună”, *să fîe* „să țină”, variante care astăzi mai pot fi semnalate în forma orală, colocvială a limbii din spațiile rurale.

Pe parcursul investigației noastre am depistat și alte fonetisme care apar, sporadic, în unele cuvinte, fără a respecta vreo regulă fixă: scrierea cu dublu „n” a cuvintelor: *înnainte* „înainte” – **Înnainte** de sroc (Moldova socialistă, 1946); a *înnainta* „a înainta” – *Muncitorii sovhozului Țiganca înnaintează* candidaturile tovarășilor Stalin I. V., Molotov V. M., Calinin M. I. și tov. Mordoveț I. L. (Tineretul Moldovei, 1946); *înnaintaș* „înaintaș” – **Brigada înnaintașă** (Tineretul Moldovei, 1946); a *înapoia* „a înapoia” – *Tovarășul V. M. Molotov s’a înapoiet* la Moscova; *înnalt* „înalt” – **Pentru calitatea înnaltă** ideinico-artistică a literaturii noastre (Moldova socialistă, 1946); *Toate puterile noastre pentru o roadă înnaltă* (Tineretul Moldovei, 1946); fonetismul calchiat din rusă iubileu „jubileu” de la „юбилей” – **Iubileul** de 100 de ani al școlii de viticultură și vinărit din Chișinău; *vac* „veac” – **Pe calea de un vac**; forma arhaică *osăbită* „deosebită” – **Părerea osăbită** a membrului Tribunalului Militar Internațional din partea Uniunii RSS tov. Nichitenco cu privire la hotărîrea Tribunalului; varianta regională a *gîci* „a ghici” – **Gîcește!** (Scînteia leninistă, 1946) ș. a.

Astfel, în baza exemplurilor analizate mai sus, am reperat o serie de particularități fonetice specifice limbii presei periodice a anilor 1946-1989, care s-au manifestat prin scrierea incorectă a unor cuvinte, prin transferul variantelor colocviale în forma

scrisă a limbii, variante care persistă și astăzi în limbajul unor vorbitori cu un nivel de instruire mai precar sau al unor locutori de vârstă înaintată, care anume de atunci au receptat acele forme corupte. Totuși, atestăm că nu toate normele gramaticale fixate de manualele de specialitate elaborate în acea perioadă au fost implementate și că în pofida tuturor acestor elemente specifice, limba română din Basarabia, care s-a aflat într-un regres indus artificial, rămâne a fi limba română.

Referințe bibliografice:

1. BEREJAN, Silviu. *Itinerar sociolingvistic*. Chișinău: Elan Poligraf, 2007, p. 100. ISBN 978-9975-66-023-5. [Accesat 10.09.2019] Disponibil: <http://limbaromana.md/carte/d5.pdf>
2. JIEANU, Ioana. *Interferențe lingvistice româno-spaniole*. Iași: Lumen, 2012, p. 48. ISBN 978-973-166-324-1.

CZU: 81'42:659
ORCID: 0000-0002-6065-401X
DOI: 10.5281/zenodo.3566694

Crisitina ENICOV
Universitatea de Stat
din Moldova
(Chișinău)

ACTORII COMUNICĂRII
ÎN DISCURSUL PUBLICITAR

The actors of communication in the advertising discourse

Abstract: The communicative nature of the advertising discourse at the present time is not in doubt. The article treats the advertising discourse as the product of a specific communication situation, the advertising communication. The participants in the advertising communication act are analyzed, such as: the sender, the recipient, the channel and the message. It is specified that this is a communication situation and a very particular written interaction, which cannot be reduced to the general language communication schemes.

Key-words: speech, advertising discourse, advertising communication, message, sender, recipient.

Rezumat: Natura comunicativă a discursului publicitar la ora actuală nu este pusă la îndoială. Articolul tratează discursul publicitar ca produsul unei situații de comunicare specifice, comunicarea publicitară. Sunt analizați participanții la actul de comunicare publicitar, cum ar fi: emițătorul, destinatarul, canalul și mesajul. Este specificat faptul că este vorba de o situație de comunicare și de o interacțiune scrisă foarte particulară, care nu poate fi redusă la schemele generale de comunicare lingvistică.

Cuvinte-cheie: discurs, discurs publicitar, comunicare publicitară, mesaj, emițător, destinatar.

În măsura în care publicitatea pune subiectele în situație de tranzacție economică, ea a fost studiată tradițional în cadrul teoriei comunicării. Natura comunicativă a discursului publicitar la ora actuală nu este pusă la îndoială. (Adam&Bonhomme, 2007, p. 24). I. Corjan susține că publicitatea, ca fenomen sincretic, face parte din mijloacele de comunicare „non sistematice”, spre deosebire de cele sistematice (lingvistice, de exemplu), care conțin unități bine definite, combinându-se între ele după reguli stabile și operaționale (Corjan, 2004, p. 193). Esența comunicării publicitare a fost stabilită de mai mulți cercetători din domenii diverse – de la științele economice până la cele lingvistice, dată fiind complexitatea acesteia (Maingueneau D., Baylon Ch., Grize J.B., Kerbrat-Orrechioni C., Lugrin, Corjan I., Dâncu S., Bălănescu O., Roventța-Frumușani D. etc).

În structura comunicării publicitare se disting mai mulți protagoniști: 1. *un emitent*, (sursa profesională), care manifestă o evidentă intenție de comunicare; 2. *canale specifice* de difuzare/propagare mediatică cu proprietăți specifice; 3. *un mesaj* drept conținut al comunicării; 4. o colectivitate de receptori, care este, în esență, *publicul vizat*.

Este necesar de menționat că este vorba de o situație de comunicare și de o interacțiune scrisă foarte particulară, care nu poate fi redusă la schemele generale de comunicare lingvistică.

În primul rând, luarea de cuvânt de instanța emițătoare fiind plătită, oricare mic anunț necesită o investiție înaltă. G. Lugin definește comunicarea publicitară ca fiind partizană și având o finalitate, accentuând natura bicefală a instanței producătoare, compusă dintr-un anunțator figurant, dar prezent în mod peremptoriu și o agenție ascunsă, ea însăși la rândul ei instanță multiplă (Lugin, 2006, p. 26). Trebuie de asemenea de luat în considerare că fiecare agenție cuprinde, la rândul său, diferiți poli emițători: redactor-conceptor, șef de publicitate, fotograf, grafist. Toți acești actori asigură totuși o enunțare unitară și omogenă a discursului publicitar, o coenunțare care corespunde unui proiect care le este comun. C. Kerbrat – Orecchioni (1980, p. 22) subliniază asemănarea acestui model de comunicare cu cel de comunicare teatral unde emițătorul original este înlocuit de o serie întreagă de emițători.

În al doilea rând, este vorba de o comunicare întârziată în spațiu și timp, mediatizată și distanțată de către suporturile sale – ziare și altele, cu un răstimp câteodată destul de îndelungat între conceperea anunțului și lectura lui.

Apoi, este vorba de o comunicare solicitativă și aleatorie, prin faptul că se adresează unui destinatar care nu o așteaptă, și care nu este în mod obligatoriu dispus să o primească (spre deosebire de o eventuală consumare voluntară a spoturilor publicitare televizate, nu se cumpără un ziar pentru a descoperi publicitatea). Acest destinatar, deci, trebuie interpelat și imediat convins de a citi mesajul care i se propune.

Din aceste particularități specifice reiese faptul că această structură comunicativă axată mai întâi pe căutarea stabilirii unui contact are o funcție fatică și impersonală: instanța emițătoare este un contactor în căutarea unui număr cât mai mare posibil de contactați, pe care ea nu-i cunoaște și unicul lor punct comun este de a fi ocazional – cu toate riscurile de eșec pe care le poate avea – expuși aceluiași mesaj. (Adam & Bonhomme, 1997, p. 33)

O analiză amplă asupra procesului inter enunțativ din cadrul comunicării publicitare a fost furnizată de către Patrick Charaudeau (1983). Lingvistul francez atrage atenția asupra complexității instanțelor emițătoare și receptoare în orice act de comunicare, complexitate care se traduce prin existența a patru protagoniști rezultând din dedublarea lui EU și a lui TU. Identificând „un circuit al vorbirii configurate” (Charaudeau, 1983, p. 47), Charaudeau stabilește o corespondență între primul caz și existența „entităților de vorbire” („etres de parole”), adică imaginea în discurs construită de enunțator pentru sine (subiect enunțator) și receptor (subiect destinatar) „conform unei cunoașteri despre reprezentările lingvistice ale practicilor sociale”

(Charaudeau, 1983, p. 47). În cel de-al doilea caz intervin *les etres agissants*, adică subiectul comunicant și subiectul interpretant, respectiv enunțatorul și destinatarul în existența lor reală, cu determinările sociale, psihologice, culturale și ideologice etc. Cu referire la discursul publicitar, după Charaudeau, el este mai întâi de toate o practică socială, care implică un circuit de schimb între mai mulți parteneri. Relațiile între parteneri se bazează în principal pe contracte de interese. Autorul distinge pe de o parte fabricantul produsului, în cazul dat, anunțatorul, care face apel la o agenție de publicitate și consumatorii – cumpărătorii cărora li se asumă rolurile după cum urmează: anunțatorul reprezintă EU-c (JE-c), instanța comunicantă, consumatorul devine Tu-i, instanța acțională în calitate de cumpărător și instanța interpretantă în calitate de cititor. Obiectul acestui schimb este produsul EL-o (IL-o). Toate aceste schimburi presupun existența unui cadru instituțional implicând reguli care ghidează construirea și funcționarea lor. Aceste reguli fac parte din ceea ce Charaudeau numește contracte de comunicare („contract de parole”), adică totalitatea condițiilor care codifică practicile sociolingvistice și care rezultă din împrejurările de producere și de interpretare (circumstanțele discursului) a actului de vorbire. (Charaudeau, 1983, p. 54)

Contractul de comunicare se compune, după P. Charaudeau, dintr-un șir de constrângeri pe care partenerii nu pot să le evite și de strategii care conțin diferite tipuri de configurații discursive, de care dispune subiectul vorbitor pentru a-și realiza scopurile pe care și le-a propus (Charaudeau, 1997, p. 36). O strategie discursivă este, astfel, „o configurare discursivă” printre altele care permite să fie satisfăcute condițiile contractului de comunicare și să-i fie realizate finalitățile. În acest fel, atât contractul de comunicare cât și contractul de lectură impun intervenirea condițiilor și finalităților implicite a oricărui act discursiv.

G. Peninou consideră că mesajul publicitar în cadrul comunicării publicitare îndeplinește trei funcții esențiale: o *funcție referențială dominantă*, căci o reclamă este întotdeauna făcută pentru ceva; o *funcție implicativă sau conativă*, care încearcă să acționeze asupra receptorului; o *funcție poetică*, în sfârșit, prin locul figurilor retorice care operează asupra semnului publicitar. (Peninou, 1972, p. 108)

Ceea ce face ca un act de comunicare să fie unic în raport cu celelalte este contextul social în care el este produs. Prin urmare, definirea unui tip de discurs trebuie să se bazeze pe evaluarea parametrilor care compun contextul, și pe care P. Charaudeau (Charaudeau, 1997 p. 39) le menționează: locul, momentul și identitatea partenerilor schimbului, raportul de intenționalitate care îi leagă, condițiile fizice ale schimbului. Altfel spus, este vorba de cadrul spațio-temporal, de parteneri, de scopul actului de comunicare și de canalul comunicării.

Dacă enunțatorul unui mesaj publicitar poate fi ușor identificat, atunci destinatarul, altfel spus instanța de recepție, este în principiu necunoscut, în ciuda sofisticării crescânde a metodelor de sondaj. Necunoscută este componența exactă (în termenii categoriilor de vârstă, categoriilor socioprofesionale, a stilurilor de viață, etc.), care rămâne întotdeauna fluctuantă și eterogenă. Mesajul publicitar poate deci să intere-

seseze pe toți și să se adreseze tuturor. Iată motivul pentru care emițătorul mesajului publicitar nu trebuie să-l construiască pe principii de exclusivitate, ci pe principii de accesibilității generale.

Chiar și în cazul mesajelor publicitare destinate unui public bine determinat, nu trebuie de scăpat din vedere destinatarii indirecti sau adiționali care pot să intervină în circuit. Orice cititor trebuie să fie considerat ca un destinatar-consumator potențial. Totuși, majoritatea mesajelor publicitare își au destinatarul său. De exemplu, pentru produsele de machiaj sunt femeile de o anumită vârstă cu anumite necesități, destinatarii mesajelor pentru automobile sunt în general bărbații, tinerii și adolescenții constituie destinatarii mesajelor publicitare pentru dulciuri și băuturi carbogazoase.

Prin faptul că discursul publicitar este întotdeauna orientat spre un public, în opinia lui G. Lugrin, se detașează net particularitatea acestuia de a constitui un martor al sistemelor de valoare a grupului de destinatari cărora li se adresează. Așa cum fiecare mesaj publicitar se adaptează perfect destinatarului-țintă și produce un sistem de valori, de modele de comportament, de norme de conduită, etc., discursul publicitar se caracterizează prin reprezentarea tipurilor și a modelelor de comportament ale destinatarului său. (Lugrin, 2006, p. 30)

Dimensiunea problematică a comunicării publicitare ține de faptul că, formal, nu se poate vorbi despre o reversibilitate directă. Cititorul de publicitate nu se află în poziția de a schimba păreri sau considerații cu autorul aflat la originea discursului. Nu există, în acest caz, spre deosebire de comunicarea față în față, de exemplu, o reversibilitate a discursului. Însă publicitatea știe bine să aplice reversibilitatea formală a circuitului comunicării. De exemplu, atunci când anunțatorii acordă cuvântul consumatorilor în cadrul anchetelor de după campaniile publicitare sau în timpul măsurilor de audiență spre a ajusta cutare sau cutare strategie comercială. Dar nu este vorba decât de un schimb iluzoriu, canalizat de anunțator, care nu permite niciun răspuns veritabil și nu schimbă nimic în distribuția locurilor emițătorului și destinatarului.

În această ordine de idei, J.-M. Adam și M. Bonhomme consideră că natura monologică a discursului publicitar este evidentă. În această situație discursivă asimetrică publicul destinat nu are practic nicio inițiativă și depinde de manevrele de convingere ale anunțatorului. Discursul publicitar creează doar aparența schimbului structurii sale fundamental monologice. Prezentându-se ca un hibrid enunțiativ, el împletește un „A FI MONOLOGIC” cu un „A PĂREA DIALOGIC”. Chemând publicul în mod fictiv să contribuie la elaborarea conținutului său, convertind strategia sa de convingere în strategie de autoseducere, discursul publicitar creează impresia că rupe legea generală a non-răspunsului proprie tuturor mediilor. Iluzia interacțiunii dintre discursul publicitar și destinatarul său este susținută prin înscenarea unei deschideri de schimb, dar și prin mimarea reacției – recepției din partea destinatarului. (Adam&Bonhomme, 1997, p. 35).

Discursul publicitar înscenează uneori stabilirea unui dialog prin acte ilocutorii inițiate de anunțator.

Acte salutative. O formulă obișnuită de politețe deschide o interacțiuneși presupune o reacție din partea cititorului, pentru a satisface schimbul schițat. Astfel publicitatea Floralp pentru unt se limitează doar la „Bonjour!”

Acte directive. În general, actele directive din publicitate sunt mai mult implicate, dar totuși se atestă și acte directive explicite *Achetezmaintenant, achetezgagnant!* (*Cumpărați acum, cumpărți câșticător!*). Aceste acte se definesc prin natura lor constrângătoare, mai mult dominatoare decât seducătoare și corespund modelului Imperativ + persoana II. Uneori adresarea este triunghiulară, fiind incluse și persoanele reprezentate pe fotografia anunțului. *Demandez-lui pourquoi Uni-Centre est numero 1* (*Întrebați-l pe le de ce Uni-Centre este numarul 1*), alteori imboldul vine de la produsul însuși *Jesius la plus petiteen seinte HiFI du monde . Essayez-moi!* (*Suntem cele mai mici căști Hi Fi din lume*). *Nu regreta firele de păr cazute, bucură-te de cele nou apărute!* (*Șampon Phyto*); *Cunoaște! Nu eticheta!* (*Nescafe*). *Oferă-ți îngrijirea de care ai nevoie!* (*Farmaciile SensiBlu*)

Acte interogative. Presupunând în principiu un răspuns, actele interogative ca și cele directive sunt cele mai caracteristice pentru dialogismul publicitar. În exemplele prezentate răspunsurile la întrebări sunt evident afirmative. Însă discursul publicitar vine cu soluțiile pregătite pentru situațiile problematice evocate de întrebări: .

Plănuești o nuntă cu stil? La Hotel Capital Plaza nunta anului poate fi chiar nunta ta! (hotel Capital Plaza);

Ți-e pofta de ceva bun? Ia-ți acum o felie de bucurie (pate Bucegi);

Ești convins că o mașină bună trebuie să te coste mult? Vino și convinge-te de prețul noului Hyundai i20!;

Un ten mai luminos? Sau mai tânăr? Le vreau pe amândouă! (Cremă de față Anew Avon).

Prin practica sa de interogare, publicitatea apare ca un dialogism mascat, punând doar pseudoîntrebări. Omul, prin esență fiind vorbitoare, „structurată pentru comunicare”, adică având conștiința celui alt, receptează cu ușurință mesajul realizat în formulă conversațională.

Pe bună dreptate, dialogizarea este unul dintre artificiile de construcție la care recurge creatorul de publicitate pentru a masca actul de vorbire directiv .

Haina conversativ-interogativă scoate în evidență destinatarul, când acestuia i se cere să acționeze. *Ți-e pofta de ceva bun? Ia-ți acum o felie de bucurie* (pate Bucegi).

Fiind prin natura sa un discurs cu vocație argumentativ-persuazivă, printre strategiile persuasive ale discursului publicitar putem aminti:

Adresarea de tip familiar, la persoana a II-a singular: *Amigo... șiești ca nou !, Imposibil să-ți ții gura!* (napolitanele Naty), *Pentru că meriți!* (L'oréal). Folosirea persoanei a II-a singular are drept scop apropierea de public, menținerea atenției, obținerea adeziunii publicului. *Gătește cu smântâna Danone și gătește-te de Paris!*, *Te-ai prins: Bonux!*;

Ambalajul conversativ-interogativ, anticipând soluția propusă, estompează caracterul directiv al imperativelor și orientează receptorul să accepte îndemnul:

Te-ai plictisit? Gustă din muzica de calitate PRO FM. (Timpul)

Vrei să mergi la teatru? Decupează acest talon și expediază-l pe adresa redacției.

(Timpul)

Doriți să luați masa la McDonald's? Dacă da, completați acest talon...

(Timpul).

În publicitatea scrisă sau iconică, receptorul este chiar publicul. În cea audiovizuală rolul receptorului la care trimit formele pronominale și verbale, persoana a II-a, este jucat de publicul țintă. Publicul este individualizat, el este neîncrezător la început pentru ca ulterior să fie pe deplin satisfăcut de produs, devenind chiar prezentator. Lanțul prezentărilor este nelimitat, dacă ne gândim la forma populară a publicității, realizată prin recomandări între prieteni, reluate la nesfârșit prin reversibilitatea rolurilor.

Prezența adjectivelor ce redau o trăsătură „ideală” a potențialului consumator; *Noul DenimColl – pentru bărbați irezistibili, Stalinskaya – pentru cei puternici, Noul Perlan Bonux – alegerea cumpărătorului isteț.*

Putem observa că, în pofida aparentei deschideri către o adevărată interacțiune, inițiativele anunțatorului se dovedesc a fi total asimetrice. Dar așa cum un dialog presupune un schimb de replici, un răspuns, în discursul publicitar trebuie să fie prezent și cel cui se adresează mesajul publicitar, adică cititorul. De aceea, bazându-se pe receptarea materială sau locutorie a textului, anunțatorul poate să introducă apeluri la concentrarea cititorului, așa ca: *Attention, ceci est une publicite comparative!* (Les Mutuelles du Mans), (Atenție, acesta este o publicitate comparativă!) sau instrucțiuni pentru lectura paginii respective: *Pour savoir a quoi ressemble une table de cuisson vitrocéramique apres dix ans d'utilisation, passez la main sur cette annonce* (EDF – Habitat). (Pentru a vedea cu ce seamănă o plită de vitro ceramică după zece ani de utilizare, treceți cu mâna peste anunțul dat!)

Aceste exemple ne arată care sunt limitele intervenirii reactive acordate publicului. Fiind doar niște figuri retorice, ele depășesc formal asimetria profundă a comunicării publicitare, lăsând loc manipulării asupra unui public credul și pasiv.

Astfel, principiul care stă la baza discursului publicitar este acela potrivit căruia orice persoană poate deveni din receptor pasiv al mesajului un cumpărător avizat cu privire la calitățile unor produse sau servicii. Ca urmare, se creează impresia unei globalizări în ceea ce privește cunoașterile, preocupările, posibilitățile și gusturile destinatarilor acestor mesaje .

Ținem să menționăm că în pofida tuturor formelor dialogice inserate în anunțul publicitar, discursul publicitar rămâne a fi argumentativ prin excelență. De aici rezultă marele paradox al comunicării publicitare: dialogismul fiind, prin definiție, manifestarea interlocutivă a reversibilității, dialogismul publicitar nu este decât o înscenare a lui, toate formele dialogice fiind ghidate de anunțator și constituind un spectacol, menit să impresioneze cititorul și să-l provoace la cumpăratură. Acest spectacol ne este prezentat zilnic, toți actorii îndeplinind rolurile exemplar în misiunea lor de determina cititorul de a recurge la actul de cumpăratură a produsului, adică de a transforma un cititor într-un cumpărător.

Referințe bibliografice:

1. ADAM, J.-M, Bonhomme, M. *L'argumentation publicitaire. Rhetorique de l'éloge et de la persuasion*. Paris: Nathan, 1997.
2. CORJAN, I. C. *Publicitate și mass-media*. editura Universității Suceava, 2004. ISBN 9736661040
3. CORJAN, I. C. *Semiotica limbajului publicitar. Textul și imaginea*. Suceava: Editura Unirea, 2004. 368 p.
4. CHARAUDEAU, P. *Le discours d'information médiatique. La construction de miroir social*. Paris: Nathan, 1997.
5. CHARAUDEAU, P. *Langage et Discours - Eléments de sémiolinguistique*. Paris: Hachette-Université, mars, 1983.
6. CHARAUDEAU, P. *Dictionnaire d'analyse du discours en collaboration avec D. Maingueneau*. Paris: Le Seuil, 2002.
7. KERBRAT -ORECCHIONI, C. *L'énonciation, de la subjectivité dans le langage*. Paris: Ed. Armand Colin, 1999
8. LUGRIN, G. *Genericité et intertextualité dans le discours publicitaire de presse écrite*. Edition scientifiques internationales. Bern, Berlin, Bruxelles Francfurt am Main, New York, Wien, 2006, 487 p. ISBN 978 3 03910 845 9
9. PENINO, G. *Intelligence de la publicité, études sémiotiques*. Paris: Lafont, 1972.

Ecaterina PLEȘCA
Institutul de Filologie Română
„Bogdan Petriceicu-Hasdeu”
(Chișinău)

CUVINTE DE SUBSTRAT
EXAMINATE DIN PERSPECTIVA
GEOGRAFIEI LINGVISTICE

Words of substratum examined from linguistic geography perspective

Abstract: The article presents the results of the research of substrate words from the perspective of linguistic geography (letters A and B, partially) in the geographical and linguistic space of the East Prut.

The presentation of the language material is done with words arranged in alphabetical order.

The first part of the presentation of each word includes its definition in Romanian lexicographic sources (ED-Explanatory Dictionary, RLD-Romanian Language Dictionary), information about the first attestations, etymological aspects of the word and its attribution to the substrate. At the end of Part I, data are provided on the presence of the word examined in the Romanian language dialects of the Southern Danube.

The second part of the presentation of each word contains data regarding the territorial (geographical) spread according to the dialectological sources: MAL (Moldovan Atlas of Languages, Vol. I and II), RALR.Bas (Romanian Atlas of Languages by Regions, Bessarabia, North Bukovina and Transnistria, Vol. I-IV), CCDA (Common Carpathian Dialectological Atlas, Vol. I-VII), DT (Dialectal Texts, Vol. I-III et al.), DD (Dialectal Dictionary, Vol. IV) and others.

The presented information is only a small part of a larger piece about the territorial spread of the words of substrate in the Romanian language spoken to the East of Prut.

Keywords: Romanian language, dialectology, local word, meaning, point of inquiry, linguistic atlas, dialectal texts, territorial spread etc.

Rezumat: În articol sunt prezentate rezultatele cercetării cuvintelor de substrat din perspectiva geografiei lingvistice (literele A și B, parțial) în spațiul geografic și lingvistic din estul Prutului.

Prezentarea materialului de limbă se face pe cuvinte aranjate în ordine alfabetică.

Prima parte a prezentării fiecărui cuvânt cuprinde definiția lui în surse lexicografice românești (DEX, DLR), date despre primele atestări, aspecte etimologice ale cuvântului și atribuirea lui substratului. În finalul părții I se aduc date despre prezența cuvântului examinat în dialectele limbii române din sudul Dunării.

În partea a doua a prezentării fiecărui cuvânt se conțin date privitoare la răspândirea teritorială (geografică) potrivit surselor dialectologice: ALM (*Atlasul lingvistic moldovenesc* vol. I și II), ALRR. Bas (*Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia, Nordul Bucovinei, Transnistria* vol. I-IV), ADCC (*Atlasul dialectologic carpatic comun* vol. I-VII), TD (*Texte dialectale*, vol. I-III ș.a.), DD (*Dicționar dialectal*, vol. I-V) ș.a.

Materialul prezentat este doar o parte mică dintr-o lucrare mai mare privind răspândirea teritorială a cuvintelor de substrat în limba română vorbită la est de Prut.

Cuvinte-cheie: limba română, dialectologie, cuvânt autohton, semnificație, punct de anchetă, atlas lingvistic, texte dialectale, răspândire teritorială ș.a.

În lucrarea de față am cercetat cuvintele de substrat pe care le are în uz limba română vorbită la est de Prut. La selectarea lor ca atare ne-au servit drept bază repertoriul cuvintelor autohtone întocmit de Gr. Brâncuș (prin comparația cu albaneza) și cel prezentat de C. Poghiric în *Istoria limbii Române* (II, 1969).

Materialul selectat a fost organizat pe părți. În partea I se aduce explicarea cuvântului după DEX, DLR, mai rar, sunt prezentate explicații ale cercetătorilor cuvintelor de substrat. Primele atestări ale cuvântului sunt prezentate după lucrările de referință în domeniu. Cât privește atribuirea cuvântului la substratul limbii române, se aduc concordanțele acestuia din albaneză (or, comparația cu albaneza rămâne să fie cea mai sigură dintre metode) urmate de explicații etimologice și de numele unora dintre cercetătorii susținători ai originii autohtone a acestuia.

În contextul cercetării substratului limbii române, considerăm foarte importantă reconstrucția făcută pentru româna comună (după Gr. Brâncuș) ca fază și formă de trecere a cuvântului autohton de la latină la română, reconstrucții de care facem uz. Un alt aspect asupra căruia ne oprim în I-a parte a grupării materialului cercetat este prezența cuvântului autohton în dialectele din sudul Dunării, fapt important nu numai pentru unitatea limbii române, dar și pentru vechimea cuvântului în limbă. Doveditoare în acest sens sunt forma și semantica cuvântului autohton păstrat la sud de Dunăre.

Partea a II-a a expunerii materiei se referă în totalitate la spațiul de limbă română din estul Prutului.

Cu intenția de a oferi cititorului o imagine reală a răspândirii teritoriale a cuvintelor autohtone, am folosit, întâi de toate, materiale de teren – fapte de limbă fixate în expedițiile dialectologice în aria de limbă română cercetată (ALM, ALRR. Bas., DD, ADCC, TD, DTG).

Referitor la faptele de limbă excerptate din sursele enumerate, trebuie să aducem următoarele precizări. Din lipsa unor programe speciale, transcrierea fonetică a cuvintelor a fost simplificată pe măsura complexității. Pentru înregistrările din textele dialectale se aduc doar câteva exemple de uz, pentru restul înregistrărilor sunt notate numai punctele cartografice.

Cât privește materialul prezentat în ADCC, în mod special vom aminti despre transcrierea africanei ț prin *c*, *ć*, *c'* (ex., *by'ryc by'ryc* = *bârâț bârâț* [ADCC vol. 6, h. 71] ș.a.).

În legătură cu rețeaua ADCC trebuie amintit că în spațiul cercetat din Ucraina localități cu populație românească: avem în pct. 78, 80, 94, 110 – din Nordul Bucovinei; și în pct. 129, 130, 131 – din sudul Basarabiei, localități pe care le prezentăm în contextul românității din estul Prutului. În legătură cu chestiunea dată, vom aminti că în rețeaua atlasului au fost incluse pct. 115 și 116 cu populație ucraineană din R. Moldova, care au ca împrumut unele dintre cuvintele de substrat din limba română.

În articolul de față am inclus numai cuvintele de substrat sigure, literele *A* și *B* (*-brad*), prezentate în ordine alfabetică.

A B U R (E)

I. Cuvânt polisemantic și de circulație generală în limba română, inclusiv în româna vorbită la est de Prut. Al. Graur l-a inclus printre cuvintele fondului lexical principal al limbii române. [Graur, 1954, p. 48]

Dicționarele dau pentru *abur* s.m., pl. *aburi* semnificațiile: 1. Vapor de apă. 2. Ceață rară. 3. (Rar) Adiere. 4. Fig. Suflare ușoară (a vântului), boare. [DEX]

Este unul dintre cele 32 de cuvinte autohtone sigure cu atestări în cel dintâi secol de scriere în limba națională (1521-1620). [Mihăilă, 2010, p. 147, 304;] Primele atestări ale autohtonului *abur* le avem din prima jumătate a sec. al XVI-lea în *Psaltirea Hurmuzachi* (107v/23-25; 124/26–124v/1-3), *Liturghierul* lui Coresi (4^v/7) ș.a. prin formele *abur*, *aburu* cu semnificațiile „vapori de apă; suflare, răsuflare”. Forma *abure*, varianta ce pare să fie mai veche decât *abur*, este atestată la 1640. [ILR, 1969, p. 335; Brâncuș, 1983, p. 28]

Ca element autohton comun românei cu albaneza, se confruntă cu corespondentul de origine indoeuropeană și autohtonă din albaneză *avull*, gheg. *abull* (în sec. XVII: *avullë*, și **abullë*, reconstruit de Brâncuș). [ILR, 1969, p. 335; Brâncuș, 1983, p. 28-30; ș.a.] Înrudirea cuvintelor din română și albaneză nu poate fi tăgăduită, deoarece acestea provin, în mod independent, dintr-un izvor comun. [tot acolo]

Date fiind deosebirile semantice dintre rom. *abur* și alb. *avull* „fum, abur”, B. P. Hasdeu consideră cuvântul românesc perpetuat direct din substrat, din tracă (EMR, II/ 2013, p. 125-127), ipoteză susținută de Al. Philippide [Philippide, 1925, p. 695], Al. Rosetti [Rosetti, 1986, p. 271], C. Poghirc [ILR, 1969, p. 335], I. I. Russu [Russu, 1970, p. 131-132], Gr. Brâncuș [Brâncuș, 1983, p. 28-30], N. Raevschii [SDE, p. 16], Gh. Mihăilă [Mihăilă, 2010, p. 147] ș.a.

Gr. Brâncuș reconstruiește pentru româna comună forma **abure*, aflată astăzi în uz alături de *abur*. [Brâncuș, 1983, p. 30]

În spațiul de vorbire a limbii române, autohtonul *abur(e)* îl avem în uz numai în dialectele dacoromân *ábur* „abur, vaper” și aromân *áburu* „vapori de apă” (Caragiu, 5). [Mihăilă, 2010, p. 147; ILR, 1969, p. 335] Mai mult ca atât, *abur(u)* este unul dintre cele 4 cuvinte din categoria cuvintelor autohtone sigure cu atestări în primul secol de scriere națională, întâlnite în dacoromână și aromână. [Mihăilă, 2010, p. 256-257]

II. Este un cuvânt cu răspândire generală în limba română vorbită la est de Prut.

DELM explică pe *abur* s.m., pl. *aburi* prin 1) pl. Vaporii de apă. 2). Ceață rară, negură ușoară. 3). Suflare lină; adiere de vânt. 4. *fig. rar* Cantitate foarte mică; pic; țără. *Un abur de sare. Un abur de somn.* 5. *fig.* Grad mare de concentrare de alcool; miros tare și plăcut, cf. *aburii vinului* „țăria vinului”; amețelă produsă de vinul consumat. [DELM I, p. 21]

Cuvântul nu-l avem fixat în atlasele lingvistice apărute la Chișinău.

DD aduce derivatele: *aburi: aburești* vb. ind. prez. în îmb.: *pâinea aburești* cu sensul „se coace”, *pământu aburești* „se usucă [se zvântează]”, ambele notate în or. Chișinău [AD; după DD I, p. 66]; apoi varianta *aburești* (despre gunoi) cu înțelesul „putrezește” notat în pct. 83, s. Broșteni, Râbnița [ALM, într. 1445; după DD I, p. 66]; precum și diminutivul *aburaș* s.n. „pomană mică” înregistrat în s. Crihana Veche, Cahul, pct. 223 [tot acolo].

TD. În *Textele dialectale* avem câteva înregistrări ale autohtonului *abur* cu semnificația de bază „vapori de apă”: „...și ȧieu [pâinea] prȧspâtȧ q fac întotdȧuna / la abur! // ...am spețialȧ pintru abur! / ș-o pun ș-olecuțȧ s-o ȧeȧe aburi /” [Gr. rom., s. Nesfoia, p. 286]; „Toamna, cȧn vedz, cȧ ȧesȧ pȧnȧia ș'eia, ȧesȧ abur! din pȧmȧnt arat bini”. [TD I/2, p. 138; s. Crihana-Veche, pct. 223]

Cu sensul „suflare, boare de vânt” îl avem în următoarele fragmente de texte folclorice înregistrate în s. Moldovanovka, reg. Krasnodar: „Cȧnd vȧntȧ aburȧ, / Sȧș"irȧtorii di la ȧinimȧ trȧj"ȧ.” [TD I/2, p. 152; Moldovanovka, pct. 228] și în s. Covurlui, Leova: „La curțȧli duniavoastȧrȧ vinim Pi fața pȧmȧntului, Pi aburii vȧntului, Cȧntȧnd, chiuind...”. [TD II/2, p. 273; s. Covurlui, pct. 179]

În satul Cartal (reg. Odesa) cuvântul *abur* a fost înregistrat cu sensul „pomană caldă”. Răspunsul a fost provocat de întrebarea: La pomana caldă se spune cumȧva abur? „– abur / abur // cȧnd facȧ abur... se facȧ la treȧ zilȧ // la nou zili / la treȧ sȧptȧmȧnȧ / la șasi sȧptȧmȧnȧ / patruzȧj dȧ zilȧ” [Gr. rom., Cartal, p. 34]; Aici confrunțȧți urmȧtorul fragment de text din s. Martanoșȧ care denotȧ prezența clarȧ a lui *abur* în limba vorbitȧ în partea locului: [ȧntrebare: A „dȧuza” faceȧ „abur”, mȧncare caldȧ?] „– da /da / da // buȧorș [r] buȧorș / cartȧofȧ / gașușȧ // crupi / catȧȧȧeti / cari șȧ au / cari maȧ boga / maȧ mul gȧtȧesc”. [Gr. rom., s. Martȧnoșȧ, p. 172] Cu sensul „pomană mică” în pct. 223, s. Crihana Veche a fost notat derivatul diminutival *aburaș* s.n. [Gr. rom., s. Crihana Veche, [pct. 223]; DD I, p. 66]

Din cȧte cunoaștem, *abur / aburaș* cu semnificația „pomană caldă” datȧ mortului este cunoscut și în centrul R. Moldova, ex.: „Fȧ sȧ iasȧ acolȧ un aburaș, c-așȧia-i pomana lui.” [or. Strȧșȧni]

Alte semnificații pe care le au derivatele autohtonului *abure* la est de Prut: *aburit* „amețit de bȧutura tare/ alcoolicȧ consumatȧ”: *Acasȧ a venit cam aburit...* (= nu beat, ci doar amețit de bȧuturȧ); *aburealȧ* „amețelȧ ușoară”: în expr. *a da în aburealȧ, a fi cuprins de aburealȧ* „amețelȧ ușoară, stare de dezechilibru a sȧnȧtȧții, cȧnd organismul înregistreazȧ scȧderi și ridicȧri de temperaturȧ însoțȧte de ușoare eliminȧri de sudoare”; expr. sinonimȧ: *a da în cȧlduri*.

A R G E A

I. *Argea* s.f., pl. *argele* (pop.), cuvânt autohton învechit și popular în dacoromână, este cunoscut cu sensurile: „război de țesut”, „cele două scânduri care unesc transversal extremitățile războiului de țesut”, „fiecare dintre grinzile de lemn fixate de o parte și de alta a unei plute pentru a ține strânse lemnele care o compun”; „construcție rudimentară de scânduri în care se așează, vara, războiul de țesut”; „boltă ori acoperiș al unei clădiri”. [DEX] După C. Poghirc, semnificația de bază a rom. *argea* pare să fie „încăpere (construită în pământ)” > *încăpere „strâmtă” > *trecere îngustă. [ILR, 1969, p. 328]

Este unul dintre cele 9 cuvinte autohtone sigure cu prime atestări în cel dintâi secol de scriere în limba națională, care nu se întâlnesc în dialectele sud-dunărene. [Mihăilă, 2010, p. 256] Cea mai veche atestare a dr. *argea* o avem în toponimie cu anul 1604, august 21 într-un act de hotărnicie din Moldova. [Mihăilă, 2010, p. 148, 304]

Românescul *argea* este un element de vocabular comun românei și albanezei. [Rosetti, 1986, p. 244] În albaneza de nord există numeroși termeni corespunzători (inclusiv în toponimie) care par să provină dintr-o bază comună și să facă parte dintr-un câmp semantic unitar. [Brâncuș, 1983, p. 30]

Ar fi de subliniat faptul că autohtonul *argea* este unul dintre puținele cuvinte românești cu prototip anteroman atestat în antichitate. El poate fi apropiat de cuvinte atestate în daco-moesiană sau în alte limbi vechi balcanice [ILR, 1969, p. 328], „ceea ce a simplificat problema etimologică”. [Russu, 1970, p. 133] „Etimologia corectă a termenului a fost dată de Hasdeu (*Istoria critică a românilor*, II, p. 49-52) [EMR, II/ 2013, p. 286-290]”. Aducând variantele semantice, el confruntă pe *argea* cu v.maced. ἄργελλα „locuință sub pământ”, cimerian ἄργιλλα „id”, trac. ἀργίλος „șoarece”. [ILR, 1969, p. 328] Amplu documentată de N. Jokl, aceasta a fost acceptată de numeroși învățați. [Brâncuș, 1983, p. 30-31; I. I. Russu, 1970, p. 132-133] Tot N. Jokl apropie rom. *argea* de alb. *ragal* „Hütte” [„colibă, bordei”, „cocioabă”]. [ILR, 1969, p. 328] În opinia lui Brâncuș, „termenul trebuie să fi existat și în tracă, cu o formă identică sau asemănătoare a celei din vechea macedoneană”. [Brâncuș, 1983, p. 31]

Gr. Brâncuș include pe rom. *argea* printre cuvintele autohtone sigure. [tot acolo, p. 30] Moștenit din substrat îl consideră Al. Rosetti [Rosetti, 1986, p. 244], C. Poghirc [ILR, 1969, p. 328], I. I. Russu [Russu, 1970, p. 132-133], G. Ivănescu [Mihăescu, 1993, p. 309, 311] ș.a.

Ca termen din sfera vieții rurale străvechi, odinioară *argea* a fost răspândit în toate zonele dacoromânei. [Brâncuș, 1983, p. 30]

În dialectele limbii române din sudul Dunării nu este cunoscut.

Pentru româna comună a fost reconstruită forma **argea*. [Brâncuș, 1983, p. 163]

II. În spațiul de limbă română din estul Prutului cuvântul *argea* îl avem înregistrat numai în DELM cu mențiunea „învechit”: *argea, argele* s.f. 1) Război de țesut. 2) Colibă în care se așează vara războiul de țesut. 3) Acoperiș. 4) Intrare la un bordei. 5) Fiecare dintre cele două bare transversale ale unei plute, care țin trunchiurile ce o compun. [DELM I, p. 102] Alte surse nu-l înregistrează.

Aici ar fi de adăugat că în spațiul de limbă română de la est de Prut sensurile „acoperiș” – „intrare la un bordei/ beci” ale autohtonului *argea* au fost ulterior „acaparate” de împrumutul slav *gârlici* „intrare îngustă într-un beci sau bordei” (< sud-sl., scr. *zpuhъ*) îngustând aria de utilizare a termenului autohton. În acest sens cf. pe *gârlici* ca varietate diatopică pentru *strungă* [ALRR. Bas. II, h. 204], *igheab* (în masa teascului) [tot acolo, h. 113] ș.a.

B A C I

I. În limba română apelativul *baci* s.m. este general cunoscut cu semnificațiile: 1. Cioban care conduce o stână. 2. Cel care câștigă și aruncă primul la jocul de arșice. (DEX)

Este unul dintre cuvintele care, foarte probabil, în secolele trecute au făcut parte din fondul principal lexical al limbii, dat fiind uzul larg al acestuia în păstorit – domeniu principal al economiei locale de altădată. În prezent apelativul *baci* poate fi considerat ca ieșit din fondul principal al limbii române [Graur, 1954, p. 109] ocupând spații periferice.

Concurat încă din perioada românei comune de *păstor* și *păcurar*, termeni de origine latină, iar mai târziu și de *cioban*, termen oriental, sau de *oier*, creat în română, *baci* s-a menținut și s-a impus profund în onomastică prin specializarea semantică cu care a fost moștenit: „mai mare peste ciobani, cel care prepară brânza la stână”. [Brâncuș, 1995, p. 23] De timpuriu cuvântul este răspândit în toponimia și antroponomastica veche. Ca atare a fost atestat în sec. al XIII-lea – al XV-lea. Mai întâi între anii <1293-1302> a fost atestat prin antroponimul *Bačb* în documentele sârbești (citată de Hasdeu) [Mihăilă, 2010, p. 29], apoi la 1546: *Baciu, fiul lui Voloșca din Conțăști*. În documentele Basarabene este atestat la 1661: *Gaspar de Puținței și Baciul de acolo, martori la vânzarea unei părți din moșia Veprova-Puținței*. (după Cosniceanu, 2004, p. 16). La 1709 Lupașcu, feciorul lui *Baci* din Sireț, vinde serdarului Darie Donici o parte de loc din bătrânul Erhan din Drăslăceni. [Gonța, p. 591; după Cosniceanu, 2004, p. 16]. Ca apelativ este atestat cu anul 1462. [Mihăilă, 2010, p. 29]

Cuvânt comun românei cu albaneza. Corespondentul albanez *baç*, *bac* „șeful ciobanilor (cel care face brânza)”, „fromager” este folosit extrem de rar. [ILR, 1969, p. 335; Brâncuș, 1983, p. 31]

Pentru prima dată cuvântul *baci* a fost atribuit substratului de B. P. Hasdeu (*Col. Tr.*, 1874, 104). C. Poghirc îl include printre cuvintele comune cu albaneza, însă cu etimologie neclară. [ILR, 1969, p. 335; Brâncuș, 1983, p. 31] I. I. Russu îl tratează ca element autohton. [Russu, 1970, p. 133] G. Mihăilă îl include printre cuvintele autohtone cu cele mai vechi atestări în limba română. [Mihăilă, 2010, p. 29] „Probabil moștenit din latina dunăreană, în care e împrumutat din daco-mezică”. [SDE, p. 48] Ca termen pastoral vechi, Gr. Brâncuș atribuie pe *baci* substratului [Brâncuș, 1983, p. 31] observând că înțelesul fundamental al termenului „mai mare peste ciobani, cel care prepară brânza la stână” este un înțeles tehnic păstoresc cunoscut numai în română și albaneză, sens propriu românei comune. [tot acolo, p. 31, 32] Pentru româna comună a fost reconstruită forma *baciu*. [tot acolo, p. 165]

Rom. *baci* este unul dintre cele 10 cuvinte autohtone prezente în toate cele patru dialecte ale limbii române, fapt ce probează unitatea limbii române: dacoromân *baci*, *baciu*, aromân *baci*, *bačii*, *baciu*, *bagiu*, meglenoromân *bač*, *bačiu* și istroromân *bâte*, *bâte*. [ILR, 1969, p. 335; Mihăilă, 2010, p. 254]

Ar fi de remarcat că în spațiul românesc *baci* este cunoscut și ca termen de respect cu referire la un frate mai mare, o rudă sau un cunoscut mai în vârstă (nene, bade), precum și frate vitreg, tată vitreg, unchi, bunic, moșneag. [Scurtu, 1966, p. 267-268]

II. DELM definește pe *baci* s.m. prin 1. Ciobanul care e mai mare la o stână. 2. *rar* (la jocul de arșice) Jucătorul care câștigă și aruncă primul. [DELM I, p. 150]

Cuvântul *baci* nu a fost cartografiat de atlasele lingvistice apărute la Chișinău. Lipsa lui în **DD** ne face să credem că acesta nu a fost inclus în *Chestionar*. A fost notat numai în **TD** înregistrate în s. Cartal din sudul Basarabiei: „[brânza] bâcû o făcî / ș-acăs-o lûa... făcûtă gâta”. [Gr. rom., Cartal, p. 17]

ADCC. Întrucât *Cestionarul* alcătuit pentru ADCC conține un șir de întrebări legate de creșterea vitelor / oierit – ocupație prioritară la popoarele din Carpați, autohtonul *baci* a fost notat pe mai multe hărți lingvistice și planșe cu material necartografiat din volumele 1, 3 și 7 de atlas. Potrivit acestora, el înregistrează o circulație însemnată nu doar la români, ci și la popoarele vecine din spațiul carpatic și balcanic (ca împrumut).

Ar fi de remarcat faptul că în ADCC autohtonul *baci* dispune de o hartă lingvistică aparte (vol. 7, h. 11 „Baci”) notat cu semnificațiile cunoscute în arealul carpatic: (1) conducătorul stânei și al întregii gospodării la pășunea din munți; (2) conducătorul păstorilor la stâna din munți; (3) cioban care prepară brânza (la stâna din munți); (4) ajutor de cioban; (5) semnificații singulare. [ADCC vol. 7, h. 11]

În punctele cartografiate în R. Moldova autohtonul *baci* a fost notat cu varianta fonetică *baš'*. Dintre semnificațiile enumerate mai sus au fost înregistrate numai primele trei: (1) „conducătorul stânei și al întregii gospodării la pășune” în pct. 114, 117, 118, 120, 122-125; (2) „conducătorul păstorilor la stână ” în pct. 114, 117, 118, 120, 122-125, 127, 128; și (3) „cioban care prepară brânza (la stână)” în pct. 114, 117, 118, 120, 122-125, 127, 128 [tot acolo]. Localnicii ucraineni din pct. 116 consideră cuvântul (*baš'a*) moldovenesc la origine. [tot acolo]

În localitățile românești din Ucraina termenul păstoresc *baci* a fost cartografiat cu semnificațiile: (1) „conducătorul stânei și al întregii gospodării la pășunea din munți”, pct. 78, 80 (*bač'*); 94 (*baš'*); (2) „conducătorul păstorilor la stâna din munți”, pct. 78, 80 (*bač'*); 94 (*baš'*); 131 (*bač'*); (3) „cioban care prepară brânza (la stâna din munți)” pct. 78, 80 (*bač'*); 94 (*baš'*); dar și (4) „ajutor de cioban” în pct. 94 (*baš'*) [tot acolo], semnificație necaracteristică cuvântului în limba română.

Pe harta 23 din același volum de atlas au fost cartografiate varietățile diatopice folosite pentru a desemna pe conducătorul păstorilor și a întregii gospodării la stâna din munți. Cu semnificația dată autohtonul *baci* a fost notat doar în localitățile populate de români în pct. 114, 117, 118, 122-125 (*baš'*) din R. Moldova și în pct. 78, 80 (*bač'*), 94, 130 (*baš'*) din Ucraina. [ADCC vol. 7, h. 23]

Cât privește semantica cuvântului examinat, prezintă interes faptul că la români *baci* apare doar cu semnificații desemnând preocupări ce conțin ideea „mai mare peste”, „responsabil de”, iar pentru „păstor (la oi) la stâna din munți” în localitățile românești din R. Moldova și Ucraina avem notați termenii *cioban* și *mocan*. [ADCC vol. 7, h. 7] Pe când la popoarele vecine împrumutul *baci* a fost notat ca varietate diatopică pusă în legătură cu ocupația de păstor: „păstor la turma de berbeci” sau „berbecar” [tot acolo, h. 6], „ajutorul păstorului la pășunatul oilor în munți” [tot acolo, h. 8], „păstor la vitele sterpe” [tot acolo, h. 5], „strungar, ajutorul păstorului care mână oile la muls” [tot acolo, h. 12].

Ar mai fi de remarcat și faptul că în spațiul românesc de la est de Prut, potrivit datelor din ADCC, nu au fost notate derivate ale autohtonului *baci*, pe când în țările vecine au fost cartografiate un șir de derivate prin care sunt desemnate construcții și încăperi la stâna din munți (*ad litt.* „încăpere a baciului”). [ADCC vol. 1, MN Pl. 10, 11, 12, 13, 14, 16, ADCC vol. 7, h. 15]

Spre deosebire de spațiul românesc din dreapta Prutului, la românii din stânga Prutului autohtonul *baci* nu apare ca termen de respect și adresare către un bărbat necunoscut de vârstă înaintată. Cu semnificația dată el a fost notat într-un șir de puncte de anchetă din Slovacia, Ungaria, Ucraina. [ADCC vol. 3, h. 47] Faptele date vin să susțină afirmația unor cercetători ai substratului limbii române că, încă de timpuriu, autohtonul *baci* și unele dintre derivatele sale au pătruns în limbile vorbite de popoarele vecine cu românii. [Russu, 1970, p. 133; Brâncuș, 1983, p. 32] Respectiv, sunt atestate semnificații pe care în limba română vorbită la est de Prut nu le mai avem în uz.

În ce privește situația actuală a apelativului *baci* în limba română vorbită la est de Prut, ar fi de observat că acesta este un cuvânt cunoscut, însă înghesuit spre periferia uzului. Este bine fixat în onomastică prin numele de familie *Baciu* prezent în mai multe localități (s. Recea, Saca, r-ul Strășeni; s. Burlăceni, r-ul Cahul ș.a). În toponimia din zonă avem numele de localitate *Băcioi* (atestat la 1485). [Eremia, 2008, p. 39; Arbore, 2001, p. 10]

B A L Ă, B A L A U R (E)

I. În prezent cuvântul *bală* s.f. este rar întâlnit în dialectul dacoromân. Cu sensul de „monstru, dihanie, fiară groaznică” apare în limba populară. Cu aceleași semnificații este cunoscut derivatul dialectal *bălătenie*. Fiind concurat de *balaur*, autohtonul *bală* se află pe cale de dispariție.

Întâlnit, de cele mai multe ori în basme, cu sensul de „monstru care întruchipează răul, imaginat ca un șarpe uriaș, cu unul sau cu mai multe capete, adesea înaripat; dragon” (DEX), autohtonul *balaur* s.m. și-a îngustat uzul, fiind înghesuit de împrumutul v.sl. *змий* „șarpe”; „zmeu”, „balaur” (în română refăcut după pl. *zmei*, ca în cuvintele de origine latină *zeu* : *zei*, *leu* : *lei*). [SDE, p. 152]

Autohtonele *bală* „fiară, monstru” și *balaur(e)* „șarpe mare” se află printre cuvintele românești ce au atestări în daco-moesiană sau în alte limbi vechi balcanice. [ILR, 1969, p. 328] În limba română cuvântul bază *bală* este atestat târziu, între anii 1800-1812. [Mihăilă, 2010, p. 304] Mult anterioară, cca pe la 1337-1340, este prima atestare

a compusului *balaur*, anume prin antroponimul *Bělaurъ*, urmată de atestări la 1349, 1354 ș.a. [Mihăilă, 2010, p. 30, 254] Un șir de atestări ale cuvântului le avem din I-a jumătate a sec. al XVI-lea. [DERS, 1981, p. 11; vezi alte atestări în EMR, III]

Autohtonul *bală* se află printre cuvintele comune românei cu albaneza [ILR, 1969, p. 335] fiind confruntat cu alb. tosc *bollë* „șarpe mare” și gheg *bullar* „șarpe de apă”. Dintre acestea, stadiul cel mai arhaic a fost conservat de limba română. [Brâncuș, 1983, p. 34]

Unele dintre sursele lexicografice îl prezintă cu etimologie necunoscută. Al. Philippide consideră că ambele cuvinte de substrat *bală* și *balaur* trebuie puse în legătură etimologică [Philippide, 1925, p. 634] și examinate împreună. Despre înrudirea lor evidentă au mai vorbit Th. Capidan (DR, II, 810), Gr. Brâncuș (1983, p. 34), Vl. Georgiev (RRL, X, 1965 1-3, pp. 70-75) ș.a. Optând pentru înrudirea lor etimologică, Vl. Georgiev aduce explicația în care se „arată că la originea rom. *balaur* se află un compus i.e. **bolā* (sau **bēlā*) „grand serpent d’eau [șarpe mare de apă]” (cu *o > a* la nivelul limbii dace). Astfel elementul **bolā* (**bēlā*) a devenit în dacă **bala-*adj. (comp. skr. *bāla-m* „Kraft, Stärke, Gewalt” [= „putere fizică, forță, tărie, putere”] prezent în numele de persoană dac *Balius*, *Decebalus*), iar în albaneză s-a substantivat : *bollë*. Al doilea element al compusului **-udra* (> **u(r)ra*) se compară cu v.bg. *vydra*, lit. *údra*, avest. *udra* etc. „șarpe acvatic mare” (cu *dr > rr > r* la nivelul românei). [după Brâncuș, 1983, p. 34; v. ILR, 1969, p. 328]

Cuvântul este atribuit substratului de C. Poghiric, I. I. Russu, Gr. Brâncuș, Vl. Georgiev, G. Mihăilă, N. Raevschii ș.a.

Gr. Brâncuș reconstruiește pentru româna comună forma **balauru* și presupune că „termenul era general în româna comună”. [Brâncuș, 1983, p. 33]

După clasificarea făcută de G. Mihăilă, *balaur* este unul dintre cele 16 cuvinte înregistrate în dacoromână, aromână și meglenoromână. În dacoromână avem pe *bală* „fiară, monstru”, *balaur(e)* „șarpe mare”, în aromână pe *Balaura* (antroponim și toponim), iar în meglenoromână adj. *bălaură* „(prună) mare” sau *bălăúră* „id.”. (Capidan, Megl. III, 32; DR, II, p. 810); [ILR, 1969, p. 328; Bâncuș, 1983, p. 33; Mihăilă, 2010, p. 254] În aromână nu este cunoscut ca apelativ. Gr. Brâncuș a înregistrat în localitățile aromânești din Albania varianta *buláru* „serpent rouge, serpent à yeux fermés” ș.a. care ar putea fi forme târzii. [Brâncuș, 1983, p. 32-33] Astfel, derivatul *balaur* este atestat în trei din cele patru dialecte ale limbii române.

II. DELM explică cuvântul bază *bală* s.f. prin 1. (folcl.) Dihanie, monstru. 2. (fig. depr.) Ființă urâtă, slută. [DELM I, p. 143]; iar pe *balaur* s.m. (folcl.) prin 1. Monstru închipuit având aspect de șarpe uriaș cu unul sau mai multe capete, adesea înaripat și vărsând foc pe gură. [DELM I, p. 142]

În spațiul de la est de Prut autohtonul *balaur* a fost cartografiat de ALM (harta fonetică „Balaur”) și notat în toate punctele de anchetă cu formele: *bălaur*, *balaure*, *balaor*, *bălauri(e)*, *balauri*; *balahur*, *balahor* (cu *h* epentetic), excepție făcând pct. 97 (s. Vărăncău, Râbnița). Având răspândire generală, în spațiul de limbă română cercetat el formează o singură izoglosă. [ALM I/ 1, h. 109]

În mai multe puncte din ariile laterale și izolate de răspândire a limbii române autohtonul *balaur* nu se află în uz. A fost conservat doar în câteva expresii, fără ca localnicii să-i cunoască semnificația: *era bălaur de sânge* (pct. 190, Bairak, reg. Donetsk); *parcă ești un balaur*, adică un om rău (pct. 194, Kamenskoie/ Tașlâc, reg. Odessa); *șăde ca un balaur* (pct. 234, Dikovka, reg. Kirovograd); *graijești ca un balaur* (pct. 229, Novoukrajinka, reg. Kirovograd); *șădz ca on balaur', balaor'* (pct. 34, Șirova, reg. Nikolaev). În pct. 230 (Gantiadi, r-ul Gagra, Abhazia) localnicii fac uz de expr. *taci, măi balauri!* Potrivit explicației aduse de informatori, așa li se spune în localitate copiilor, când aceștia plâng, însă sensul cuvântului *balaur* nu le este cunoscut. Numai informatorii din Bol'șaja Serbulovka (pct. 48) și Subbottsy (pct. 233), reg. Nikolaev presupun că termenul *balaur* folosit de localnici în expr. *te-ai întins ca un balaur'* ar însemna „șarpe”. [ALM I/1, h. 109; DD I, p.107, 108]

DD aduce forma *balahur* s.m. „balaur” înregistrată într-o poveste în s. Grinăuți-Moldova, Ocnița: „Aesti meri nu dovdeu si si coaci, ci on balahur cu 6 capiti vine noaptea si le fura”. [AFM, 19/3/54/7; după DD I, p. 108]

TD. În *Textele dialectale* cuvântul a fost înregistrat doar în texte folclorice, anume în poveștile reproduse de informatori din mai multe localități din spațiul cartografiat: „- ... fu" dî-aiș" ca si viji un bălaur si ni mânânș"i pi noi si ti-a mânca si pi tini.” [TD II/2, p. 123; s. Trifăuți, pct. 58]; „Cîn si duș"i iel si vadî, un balaur mari mânca o lebădi, ...cân dă sağ"ja-n balauru ăla... nu l-a tăiat pi balaur. Balauru întuoarci cuoada ș-l-apuc-așă.” [TD I/2, p. 122-123; Plavni, pct. 221]; „Ie [fata babii] uo luat si s-o dus în pod, si n-o luat c'i i-o spus stăpâna, unu [sunduc, ladă] urât, da ie o luat unu frumos, plin cu șark"i, cu bălauri, cu di tuoati.” [TD III/2, p. 185; Utconosovca, pct. 216]; „Cân o ajuns ș-o vinit acasî, uo dișk'is sanducu, șark" si bălauri si di-acum s-o mânânç'i.” [TD III/2, p. 186; Utconosovca, pct. 216]; „...șî din tuoati p'ârțîli v'neau ... copiji balauure / iepur! / vulki / si ... ja i-a dat mânçari / i-a peptănat... [Gr. rom., Cartal, p. 36]. În poezia populară, cuvântul a fost înregistrat într-o urătură culeasă în s. Moldovanovka, reg. Krasnodar: „ğădița s-o Țcalicat pi oȚ cal graur, bălaur / Țu șaua de aur. [TD I/2, p. 151; Moldovanovka, pct. 228].

În satul Colincăuți din Bucovina *balaur*, în rostirea locală *balaor*, ar însemna „șarpe mare”. Acesta a fost notat în următoarea relatare din partea locului: „spuné tatu mjeu câ la fâljești... pi malu prutulu // si jara um mare balaure // ș-açel balaur făcê pagubâ bojerulu // prindeã mânzoçi/ mēji/ vițai ...”. [Gr. rom., Colincăuți, p. 298]

Atât *bală*, cât și *balaur* sunt astăzi prezente în onomastica locală. În antropomastica acesta apare ca nume de familie în mai multe localități. În toponimie este notat oiconimul *Bălăurești*, sat în r-ul Nisporeni, atestat cu anul 1619. [Arbore, 2001, p. 12; Eremia, 2008, p. 40]

B A L I G Ă

I. Termen vechi pastoral cu răspândire generală în limba română.

Băligă s.f., pl. *baligi* [sau *balegă* s.f.] (Adesea figurat) Excrement de animale mari; *băligar*. (DEX)

Cea mai veche atestare a rom. *baligă* o avem prin derivatul toponim *Bălegoși* (*balegă* + suf. -os) din anul 1545, mai. O atestare anterioară o avem într-un document din anul 1534, octombrie 5. [Mihăilă, 2010, p. 149; Brâncuș, 1995, p. 23]

Cuvântul se întâlnește numai în română și albaneză, fără corespondente în alte limbi indoeuropene [ILR, 1969, p. 335; Russu, 1970, p. 135], situație pentru care ni se propune comparația cu alb. *baligë* (în Grecia), *balgë*, *bajgë*, *baglë*, *bajgëlë*, *balëgë* s.f. „excremente/ balegă de bovine și cabaline”. [Mihăilă, 2010, p. 149] În opinia lui Gr. Brâncuș, „Forma de bază din albaneză, pe care trebuie să o luăm în considerație în raport cu cuvântul românesc, este *balëgë*”. [Brâncuș, 1983, p. 35]

Apelativul *baligă* a fost atribuit substratului de I. I. Russu [Russu, 1970, p. 135-136], N. Raevschi [SDE, p. 45], Gr. Brâncuș [Brâncuș, 1983, p. 35], Gh. Mihăilă [Mihăilă, 2010, p. 149] ș.a.

Cât privește răspândirea lui în substratul limbii române, Gr. Brâncuș nu exclude ipoteza că vechiul cuvânt păstoresc *baligă* „trebuie să fi avut o răspândire foarte mare în limbile populațiilor preromane”. [Brâncuș, 1983, p. 35]

Aria geografică și istorică a cuvântului cuprinde dialectele limbii române din sudul Dunării. Astfel, în aromână avem formele *balig*, *baligă*; în aromâna din Albania formele *baligă*, *balike*, *baigă*; în istroromână forma *balegă*; iar în meglenoromână este cunoscut *baligă* cu sensul „căcărează (de oi), baligă”. [ILR, 1969, p. 335; Brâncuș, 1983, p. 34-35; Russu, 1970, p. 135; Mihăilă, 2010, p. 149]

II. Autohtonul *baligă* are răspândire generală în limba română vorbită la est de Prut.

ALM înregistrează cuvântul pe harta 556 „(Noi) ungem (podeaua de lut cu baligă de cal)” [întrebare: *Ce ziceți că faceți, când dați pe jos cu un strat subțire de lut cu baligă?*]. Ca răspuns la întrebare, cuvântul a fost notat în îmbinări precum: „măzăluim [= ungem] cu lut cu baligă”, pct. 1, 4; [cf. cazul împrumutului „măjîm s hlinai s balihai”, pct. 52, localitate de ruși și pct. 49, localitate de ucraineni]; „fețuim cu lut cu nasâp și cu baligă”, pct. 8; „netedzâm cu lut cu baligă”, pct. 13, 34; „nitidzîm casa cu lut cu baligă”, pct. 81; „undjém cu lut cu baligă”, pct. 22, 23, 24, 48, 51, 56, 70, 74, 75, 97, 99, 229, 234/ „únjîm cu lut cu baligă”, pct. 67, 70, 73, 76, 79, 84, 90, 91, 94, 96, 105, 111, 123, 136, 146, 149, 167, 171, 183, 185, 186, 194, 197, 200, 210, 215, 233; „únjîm cu lut cu baligă di cal”, pct. 93, 113, 117, 119, 189; „úndzim cu lut cu baligă”, pct. 202; „únzim cu baligă și cu lut”, pct. 224; „fețuim cu lut cu baligă”, pct. 23-28, 50, 59, 64, 66, 98, 100, 103, 126, 130, 132, 154, 165, 176, 177, 179, 195-197, 228, 230-232, 236/ „fățuim cu lut cu baligă”, pct. 221; „fețuim cu lut cu baligă di cal”, pct. 62; „fețuim cu baligă”, pct. 163; „lichim cu lut cu baligă”, pct. 28 (rar), 37, 38, 44, 65, 77, 87, 89, 92, 104, 107, 112, 131, 135, 157, 160-162, 173, 178, 180, 182, 184, 193, 195 (rar), 198, 199, 201, 204, 206, 209, 211, 216, 220, 223; „lipim cu lut cu baligă”, pct. 212; „lichim cu lut cu baligă di cal”, pct. 43, 45, 221; „lichim cu pămînt galbin cu baligă di cai”, pct. 222; „trăjém cu scândurica cu lut cu baligă”, pct. 58, 106, 118; „trazem cu lut cu baligă cu scînduris”ia”, pct. 83; „trazém casa cu baligă”, pct. 82; „muruim cu lut cu baligă”, pct. 138, 170, 174, 175, 187, 190, 227, 235; „mur”im cu lut cu baligă”, pct. 225, 226; „drejim cu baligă”, pct. 202; „dăm cu baligă”, pct. 218. [ALM II/1, h. 556]

DD înregistrează pe *baligă* s.f. cu semnificațiile „băligar”; „băligău, strat, târlî” (pct. 22, 26, 30, 34, 46, 48, 51, 56, 58, 73, 76, 83, 94, 104, 118, 149, 152, 157, 185, 194, 196, 200, 207, 224-226, 233, 236). [ALM, într. 1443; după DD I, p. 108-109] Alături de cuvântul bază, DD prezintă unele derivate ale acestuia: *băligău* (*bălegău*, *băligău*)

1) subst. cu sensul „bălgar” (pct. 199, 203, 223); 2) adj. cu sensul „galben-întunecat, cam cafeniu” (pct. 149). [AD; după DD I, p. 197]; *bălij*”iu, adj. „galben-întunecat, cam cafeniu” (pct. 117, 126). [tot acolo, p. 198]; *băligăriu* (*baligariu*) adj. 1. „galben-întunecat, cam cafeniu; băligău, bălij”iu” (pct. 164, 168) [tot acolo, p. 197]; precum și în îmbinările de cuvinte: *baliga*-*oaï* adj. „untdelemnii; verdi-scârnăv, oloetic, pasăci” (pct. 45). [tot acolo, p. 108]

ADCC. În ADCC cuvântul autohton *baligă* a fost înregistrat doar pe harta semantică **baliga* „balegă” (vol. 6, h. 6). În localitățile cartografiate din R. Moldova și cele românești din Ucraina acesta a fost notat cu varianta fonetică *baligy*. Dintre semnificațiile cartografiate ale cuvântului, în localitățile românești au fost notate numai (1) „excremente ale animalelor domestice” în (pct. 114, 117-128); 115 (*balega*) din R. Moldova și în pct. 78, 110, 129-131 din Ucraina; cu sensul (1.1.) „excremente ale animalelor cornute mari” a fost notat numai în pct. 94 din reg. Cernăuți; iar cu semnificația (1.2.) „bălegar putrezit folosit ca îngrășământ” în pct. 116 (*balega*) din R. Moldova. [ADCC vol. 6, h. 6].

TD. În volumele de *Texte dialectale*, culese și editate de dialectologii de la Chișinău, autohtonul *baligă* este înregistrat într-un șir de relatări ale informatorilor cu referire la gospodăria casnică.

În textele „Prelucrarea lânii”, „Cum se lucrează lâna” a fost notat în relatările informatorilor vizând starea lânii după tunsoare, înainte de a fi spălată. În textele cu această tematică apelativul *baligă* a fost înregistrat în localitățile: Nemirovca: „Sî duș”i moșniagu la djal, tundi ”oili, aduș”i lâna... încurcatî cu cornuș, cu gun”oaïi, cu bal’gî...” [TD II/2, p. 137; pct. 60]; Obreja-Veche: „ș-o dus bărbatu la stânî, o tuns oili, ș-o adus niști lânî acasî, încurcatî di baligî, di glod, di ș”i-î murdării pi djal.” [TD II/1, p. 74; pct. 66]; Mejrecie: „Torn unçrop pi dânsa [lână] ș-o opareșc... ca sî sa m”oaïi baliga, tăt.” [TD I/1, p. 45; pct. 7]; Feștelița: „[lâna] o șădzut v-o douâ dzâli, ș-s-o mujet baliga ș”eia tăt g”inișor.” [TD I/2, p. 34; pct. 174]; Cârnațani, pct. 167: Ș-am lăsat-o ”o dzî și ș-o muet ghini bal_ga ș”eia pi dânsa.” [TD III/2, p. 133]; [TD II/2, p. 76; Vancicăuți, pct. 23]; [TD I/1, p. 84; pct. 27]; [TD I/1, p. 118; Bădiceni, pct. 51]; [TD II/2, p. 111; Trifăuți, pct. 58];

Câteva dintre textele dialectale aduc fapte despre folosirea baligii la înălbirea pânzei puse la ghilit. În acest sens vom aduce date din localitățile Valea-Perjei-Veche: „[pânza] dupa ș”i_ am tij”it-o g”inișor, o duș”im, o mujem în apă, ș-apî punim bal’gî di ”oaïi, ș-o țanem acolo v-o trii dzâli în bal’gî di ”oaïi, ș-apu o luăm la fântânî, ș-o g”ilim, v-o trii dzâli o g”ilim g”ini, pân-sî faș”i albî, fr”muoașî.” [TD II/1, p. 222; pct. 197] și Toceni: „...di-acólo m-am dus la balfî cu dânsa [pânza]... i-am făcut soponjalî cu baligî di cal, cu ș”enușî la un loc, așa s-făș”ia cânipi...” [TD I/2, p. 44; pct. 182]

Autohtonul *baligă* a fost notat în majoritatea textelor despre cum se face o casă, vizând etapa de finisare – lipitul sau unsul pereților și a sobei: „dupa cî-am gătit-o di clădit [soba], s-aducî fimeja lut bun cu bal’gî.” [TD II/2, p. 69; Forostina, pct. 22]; „[casa] an lik”it-o cu plîjavî, ș-ap an lik”it-o cu baligî, ș-ap an dat-o cu var.” [TD II/1, p. 129; Novoserghievka, pct. 92]; „...dăm întâi cu lut cu plîjavî, dupa ș”î sî usucî, dăm cu lut cu

bal'gî, o văruim.” [TD II/1, p. 233; Valea-Perjei-Veche, pct. 197]; „framânt cu baligî, sî s"iîi baligos; dinainti cu paîi, ş-apoi cu baligî.” [TD I/2, p. 182; Voloşskoe, pct. 235]; „[Casa] °o feţuim tot cu lut cu baligî di cai, ş-apu-°o dăm cu var...” [TD II/1, p. 280; Kişinevka, pct. 236]; „o uns casa cu lut g"inişor, o prins a unj"i cu lut cu bal'gî. Tot aşa cu lopăţica o unj"i frumuşăl tăti casa. O unj"i tăt cu lut cu bal'gî, dup aţasta o dăm cu var.” [TD II/2, p. 208; Pohoarna, pct. 84]; „°O unj"i [casa] prima cu pljavi, ş-apu cu bal'gî lutu sî faş"i, şî dup aş"ēja sî văruieşti, sî pun uş, ferestri şî sî mutî băieţî-ŋ casî noûi.” [TD III/2, p. 144; Ciobruciu, pct. 173]; „Pi la căsuţali n°oastri / Ş"eli cu baligî di vacî lik"iti...” [TD I/2, p. 155; Moldovanovka, pct. 228]; „Noj cum faşém clacâ ş-cu lut ūzém // da ş-apú de-amú cu balegî / cu ísta /u dăj c°-aţb...” [Gr. rom., Martănoşa, p. 173]; „Am mai avut timp sî mai fac un lut, sî lipesc, sî mai fac c-o baligî, sî mai spăl °o pode...” [TD I/2, p. 48; Toceni, pct. 182]

Informatorul din localitatea Biserica Albă vorbeşte despre *baligă* ca remediu în cazul rănilor la animale: „– ... jel o_lo [= luat] bal'igă ş-o uns marţina [= iapa] pă und'o fost... crăpată [= ruptă] hăju! / o uns-o cu cêje ş-am ínit / [Gr. rom., Biserica Albă, p. 316].

În texte ce vizează treieratul grâului autohtonul *baligă* a fost notat în Nemirovka, pct. 64: „...cu mătura acoló felezuje grâu sî ş"iîi curat, sî nu s"iîi vri-o bal'gî, vri-un băţ şevá, ş-îl vânturá tăt.” [TD II/2, p. 151; Nemirovka, pct. 64]

Povestind despre foametea din anul 1933, informatoarea din s. Ghidirim (sat în stânga Nistrului) recurge la apelativul *baligă* ca să explice cum arătau turtele din stevie cu care se alimentau: „/făşę lipłóş! aşá / turtâ / da ję jęrá /.../ ca cînd jără baligî de vacâ?”. [Gr. rom., Ghidirim, p. 141]

Dintre derivate TD înregistreză pe *băligar* sb.: „jiei, sî duş"i, tundi °oili, aduş"i lâna acasî, lâna murdarî, plinî di băligar, plinî di tăti nevoja.” [TD III/2, p. 158; Nadrecinoie, pct. 186]; „Lucrăm la_nş"eput di fevral' la parniş"i, şî lî-am distupat, lî-am curăţat, lî-am pus băl'gar, cum dzâş"m noi, ş-apu am pus pământ...” [TD II/1, p. 85; s. Gura-Căinarului, pct. 67]; „Tăti jarna căram băligar' pintru parnic. ... controlăm dacî băligarju s-o-ncălzăt, ari timpiratura di la s"insprizăş"i gradi-n sus.” [TD III/1, p. 141; Sărata-Veche, pct. 73]; „Di cu tuoamnî pa_mântu lî prigatem aşá: duş"em gunoî baligar' diaş"ela.” [TD III/1, p. 94; Sănătăuca, pct. 70]; *băligat*, -ă *adj.*: „ş-°o dus °omu ş-°o tuns °oili. °O adus lâna acasî, murdarî, baligaţi.” [TD III/1, p. 50; Moşana, pct. 43]; *baligos adj.*: „Framânt cu baligî, sî s"iîi baligos; dinainti cu paîi, ş-apoi cu baligî.” [TD I/2, p. 182; Voloşskoe, pct. 235]; *băligă vb.*: „...stătęe uom la marjîna // câ dî-uj caz dacâ z báligâ calu apă / trébe s-o strîz cu dujénu stîngîjé. // [Gr. rom., Utkonosovka, p. 39 (pct. 216)]; „.../vaca-i cu capu-m puod/ să iertaz bal'igă pă îngá ie nu-i nemic / tătâ-i pă păreţ / dim pićioare. [Gr. rom., Strâmtura, p. 384]

ADCC. În ADCC cuvântul autohton *baligă* a fost înregistrat doar pe harta semantică *balIga „balegă” (vol. 6, h. 6). În localităţile cartografiate din R. Moldova şî cele româneşti din Ucraina acesta a fost notat cu varianta fonetică 'baligy. Dintre semnificaţiile cartografiate ale cuvântului, în localităţile româneşti au fost notate numai (1) „excremente ale animalelor domestice” în pct. 114, 117-128; 115 (balega) din

R. Moldova și în pct. 78, 110, 129-131 din Ucraina; cu sensul (1.1.) „excremente ale animalelor cornute mari” a fost notat numai în pct. 94 din reg. Cernăuți; iar cu semnificația (1.2.) „bălegar putrezit folosit ca îngrășământ” în pct. 116 ('balega) din R. Moldova. [ADCC vol. 6, h. 6].

B A L T Ă

I. *Baltă* s.f., *bălți* pl. 1. Întindere de apă stătătoare de obicei nu prea adâncă, având o vegetație și o faună acvatică specifică; zonă de luncă inundabilă, cu locuri în care stagnează apa; *p. ext.* lac. 2. Apă de ploaie adunată într-o adâncitură; groapă cu apă sau cu mocirlă; (prin exagerare) cantitate mare de lichid vărsat pe jos; băltoacă. (DEX)

Se găsește în lista cuvintelor ce fac parte din fondul principal lexical al limbii române întocmită de Al. Graur. [Graur, 1954, p. 48]

Autohtonul *baltă* este unul dintre cuvintele cu cele mai vechi atestări în documentele medievale. Primele atestări le avem în toponimie: la 1336 prin oiconimul *Balthahaza* (sat dispărut), apoi la 1468 prin oiconimul *Baltha* (sat dispărut). Apelativul *baltă* îl avem atestat la începutul secolului al XVI-lea – în anul 1505, ianuarie 15, apoi în anul 1508, decembrie 23. [Mihăilă, 2010, p. 30]; DERS, 1981, p. 11; Brâncuș, 1995, p. 23-24]

Comun românei cu albaneza [ILR, 1969, p. 336], autohtonul *baltă* este unul dintre puținele cuvinte românești apropiate de cuvinte atestate în daco-moesiană sau în alte limbi vechi balcanice [(cf. toponimul trac *Di-baltum*, *Δε-βελτός* „două bălți”, aflat în regiunea băltoasă a golfului Burgas). [prezența în traco-iliră și literatura v. ILR, 1969, p. 328; Brâncuș, 1983, p. 36] Atestat încă în antichitatea balcanică, cuvântul are o mare răspândire geografică (prin formele *balt-* : *palt-*) în sudul și estul Europei până în zilele noastre, fapt ce „ne dovedește că e vorba de un cuvânt preslav care trebuie să fi existat și în iliră”. [Brâncuș, 1983, p. 36] În opinia lui C. Poghirc, anume atestările antice traco-ilire [ILR, 1969, p. 328; Russu, 1970, p. 136-137] ar face dovada originii autohtone a rom. *baltă* și alb. *baltë*. În susținerea originii autohtone ar fi și numărul foarte mare de derivate pe care le are cuvântul în ambele limbi, precum și prezența masivă a acestuia în toponimie încă din antichitate. Originea slavă a cuvântului, pentru care au optat mai mulți cercetători, este doar aparentă: nici rom. *baltă* / alb. *baltë*, nici derivatele lor nu au suportat metateza lichidelor (Pușcariu, Capidan, Phipippide), întrucât influența slavă asupra românei și albanezei s-a produs mai târziu.

Mai mulți dintre cercetători – I. I. Russu, G. Ivănescu, G. Mihăilă ș.a. – consideră cuvântul românesc *baltă* de origine autohtonă. [Russu, 1970, p. 137; Mihăescu, 1993, p. 311-312; Mihăilă, 2010, p. 30] N. Raevschii îl prezintă cu origine neclară, însă nu exclude nici probabilitatea moștenirii lui din substrat. [SDE, p. 45]

Autohtonul *baltă* este cunoscut în toate dialectele limbii române având numeroase derivate, însă cea mai mare răspândire o are în dialectul dacoromân ca apelativ / entopic, precum și ca toponimic și antroponimic. În dacoromână, aromână și meglenoromână este cunoscut cu forma *baltă*, iar în istroromână cu formele *bâte*, *bâte* având sensul „apă stătătoare”. [ILR, 1969, p. 328]

II. DELM explică pe *baltă* s.f., *bălți* pl. prin 1. Rezervor natural de apă stătătoare de adâncime mică în care cresc diferite plante acvatiche. 2. Apă rămasă de pe urma revărsării unui râu sau în urma unei ploii mari. [DELM I, p. 143]

La est de Prut cuvântul *baltă* are răspândire generală, formând o singură arie compactă.

ALM înregistrează pe *baltă* în pct. 140 în îmbinarea *loc de baltă*, folosită de localnici pentru a desemna șesul. [ALM I/1, h. 31] Harta „Topilă” [întrebare: *Cum numiți locul în care puneți cânepa în apă, la topit ?*] notează pe *baltă* numai în pct. 3 ca varietate diatopică pentru noțiunea dată. [ALRR. Bas. II, h. 136].

Pentru noțiunea „limpeziș în baltă” [întrebare: *Cum îi ziceți unei întinderi de apă limpede într-o baltă?*] autohtonul *baltă* este notat în pct. 8, 12, 13, 18-20, 22, 24, 30, 31, 33, 35, 36, 47, 58, 63, 78, 88, 102, 103, 108, 109, 114-116, 121, 122, 125, 132-134, 145, 150, 166, 187, 202, 205, 207, 228. [ALRR. Bas. IV, h. 514] Pentru aceeași, îl avem notat în pct. 55 în îmbinarea *loc gol în baltă*. În pct. 171 *baltă* este folosit de localnici alături de derivatul *bălțiș*. Dintre derivate, pe aceeași hartă, a fost notat femininul *băltoagi* (pct. 140, 151, 158, 173, 184, 188, 227)/ *baltoagi* (pct. 5, 6, 10) și neutrul *băltog* (pct. 131)/ *baltoag* (pct. 16). [tot acolo]

Pe câteva hărți lingvistice autohtonul *baltă* apare notat în îmbinările de cuvinte: *buhai de baltă*, varietate diatopică pentru „bufniță”, pct. 231, 232 [ALRR. Bas. III, h. 349], *fluture de baltă*, varietate diatopică pentru „libelulă”, pct. 6 [tot acolo, h. 354] și *șoarece de baltă*, pct. 42. [tot acolo, Pl. 27]

Un alt caz de notare a autohtonului *baltă* îl găsim în explicația adusă de informatori în pct. 211 (s. Văleni) cu referire la pasărea „barză”: „cocostârș” îs pe baltă, le mai zic „băltani”. [ALRR. Bas. III, h. 345]

DD. Potrivit DD, apelativul *baltă* s.f. s-a notat în pct. 3 și 227 pentru „loc „în râpă”, unde dudim cânipa”; în pct. 234 *baltă* s-a notat pentru „râu”; iar în pct. 1-4 și 13 pentru „groapă cu apă, pe drum”. [DD I, p. 109] Dintre derivate DD înregistrează pe *băltini* s.f. în pct. 189; pe *băltuime* s.f., în pct. 4 – ambele desemnând un „loc jos, acoperit cu apă”; pe *băltuogă* s.f. „șes cu umezeală, unde crește stuf, papură” în pct. 206. [ALM, într. 40; după DD I, p. 109, 198]

ADCC. Potrivit rețelei ADCC, în R. Moldova autohtonul *baltă* a fost fixat având răspândire generală cu forma *baltă*.

În ADCC apelativul *baltă* a fost cartografiat pe o hartă aparte **balta* (nr. 54) cu semnificațiile: (1) „baltă, apă stătătoare”, (1.1) „loc mlăștin, loc umed”; (2) „glod, noroi pe drum”, (3) „lac”, (4) „bulhac/ băltoacă”, (5) nume propriu, (6) semnificații singulare. [ADCC vol. 7, h. 54] Dintre acestea în spațiul de limbă română de la est de Prut nu au fost notate sensul (2) „glod, noroi pe drum” și (6) semnificații singulare. În unele puncte de anchetă se aduc precizări semantice (detalieri).

Cu semnificația (1) „baltă, apă stătătoare” cuvântul examinat a fost notat în pct. 126; iar în pct. 114, 117, 119, 120, 122 apare cu precizarea „unde crește stuf, rogoz ș.a.”. Localnicii din pct. 123 numesc prin *baltă* un „teren umed, nearabil în câmp” (1.1), iar cei din pct. 118 aduc pentru cuvântul dat explicația „loc în câmp, unde se adună apa de

ploaie” (1.1). Semnificația „lac” (3) a fost notată în pct. 127 și 128, iar în pct. 124, 125, 127, 128 este adusă precizarea „lac în care crește stuf, rogoz etc.”. Ca nume propriu (5), în pct. 121 a fost notat oiconimul *Balta*, iar în pct. 126 hidronimul *Balta* (lac). Semnificația „bulhac/ băltoacă formată după ploaie pe drum sau în câmp” (4) a fost fixată în pct. 116 (*balta*). În pct. 115 nu-l au în uz, însă cunosc că *balta* este cuvânt moldovenesc: „slovo moldavscoe”. [ADCC vol. 7, h. 54]

La românii din Ucraina autohtonul *baltă* este răspândit pe o arie largă. Cu excepția numelor proprii (5), toate semnificațiile enumerate mai sus au fost înregistrate pe teren. Astfel pentru înțelesul „mlaștină, apă stătătoare, unde crește stuf, rogoz ș.a.” (1.1) *baltı* s-a notat în pct. 94; pentru „lac” (3) în pct. 78, iar în pct. 129-131 din sudul Basarabiei, alături de „lac” s-a notat precizarea „lac unde crește stuf, firuță-de-baltă ș.a.” (3). Cu sensul „bulhac, băltoacă” (4) cuvântul *baltı* s-a notat în pct. 80. În pct. 110 *baltə* a fost înregistrat cu semnificația „adâncitură cu apă de ploaie (pe drum sau în câmp)” (6), pentru care cf. *bal'tə* „glod/ noroi pe drum” (2) înregistrat în pct. 198 cu populație albaneză din Serbia. [ADCC vol. 7, h. 54]

TD. În *Texte dialectale* autohtonul *baltă* a fost înregistrat, în bună parte, în relatările informatorilor despre ocupațiile casnice vizând prelucrarea cânepei, a inului și a lânii, precum și ghilitul pânzei. Potrivit acestui grupaj de texte, autohtonul *baltă* a fost notat în următoarele puncte de anchetă: 11, 12, 14, 23, 28, 37, 38, 43, 50, 60, 66, 67, 71, 76, 84, 91, 128, 131, 139, 157, 161, 162, 167, 170, 174, 176, 182, 183, 195, 197, 198, 200, 215, 223, 231, 235.

Mai jos vom aduce relatări privitoare la prelucrarea cânepii (mai rar, a lânii) în care informatorii s-au referit, într-un fel, sau altul, la autohtonul *baltă*: „[Cânepa] dacî-i c'uoaptî, o rupim în rînd, ș-o faș'im iarî mănuș, ș-o punim gluji, ș-stă, ș-sî usucî, ș-o batim di sămânți, ș-pi aș'eilantî sacî 'o scuturăm di tot, pi urmî luăm, ș-o faș'im snok", ș-o duș'im la baltî, ș-o punim în apî ș-stă.” [TD II/1, p. 268-269; Kamășevka, pct. 215]; „[Cânepa] am cules-o, am lasat și s-o uscat, am făcut-o fui'oari. Ș-apî am luat... ș-am dus-uo cu caruța la baltî. Ș-am pus-o_n baltî.” [TD III/1, p. 49; Moșana, pct. 43]; „am_vărat-o, am legat-o, am adus-o, ș-am zvântat-o, ș-am pus-o la baltî...” [TD I/2, p. 40; Toceni, pct. 182]; „Dupa asta [cânepa] o luăm ș-o scuturăm, ș-o bătăm, ș-o legăm fui'oari, ș-o dușém la baltî. O lăsăm în baltî.” [TD III/1, p. 30; Corpaci, pct. 37]; „[Cânepa] O duc la baltî, ș-o pun în apî, ș-o șădzut trii dzâli.” [TD I/2, p. 31; Feștelița, pct. 174]; „[Cânepa] an_legat-o malduri, ș-an_dus-o la baltî.” [TD I/2, p. 125; Crihana-Veche, pct. 223]; „...liagăm manuş [cânepa] ș-o aduș'ém acasă, sî usucî, o frijăcăm, o duș'im la baltî. Puném în baltî, acupirim cu pomânt; șădi v-o trii-patru dzâli.” [TD I/2, p. 166; Martonoșa, pct. 231]; „[Cânepa] am pus-o_n_baltî, am pus-o_n pârâu, m-an dus ș-an făcut on_jaz, ș-an pus-o pi dânsa în_jezușoru ș'îala.” [TD II/1, p. 112; s. Ignăței, pct. 91]; „[Cânepa] o culej'im, o legăm în boțuri, o puném s-s-usuci, apoi o ducem la topit la o baltî sau la_on pârâu.” [TD II/1, p. 1; Voloca, pct. 11]; „Dupa ș'i ai scuturat-o [cânepa] di muc, o aduș'i la baltî. Dupa ș'i ai pus-o la baltî, acolo trebu sî steei șinș'i-șăși dzâli.” [TD II/1, p. 164; Vărzărești, pct. 131]; „În baltî faș'im tok'ilî.” [TD II/1, p. 203; Tocuz, pct. 176]; „Pi urmî mă duc, ș-o duc la baltî, ș-o pun în baltî, ș-o dughesc...” [TD II/1, p. 70; Obreja-Veche, pct. 66]; „Sî usucî, pisti trii zâli o ducém la baltî, ca sî sî tok'iascî. șă

șapți-opt zâli la baltî. [TD II/2, p. 42; s. Bairaki, pct. 14]; „[cânepa] o pûnim la dug"it în baltî” [TD II/2, p. 125; s. Octeabriscoe, pct. 60]; „O duc la baltî [cânepa] ș-o pun în ȓaz, ș-o dug"esc acolo.” [TD II/2, p. 164; s. Bilicenii Vechi, pct. 71]; „O duș"im la baltî sî tok"ȓascî, sî m"oăîi. Sî ȓeîi muguru di pi dânsa... O ș"ercăm la baltî, dacî sî ȓe muguru dupa dânsa...” [TD II/2, p. 193; s. Pohoarna, pct. 84]; „[Cânepa] am luat-o așa di verdi ș-am dus-o la vad, în baltî.” [TD II/2, p. 209; s. Boldurești, pct. 128]; „După ș"i ai bătut mucu ș"ȓala, ai luat ș-ai dus-o la baltî, ș-ai pus-o-n baltî sî muredzî.” [TD II/2, p. 210; s. Boldurești, pct. 128]; „Inu îl duș"im la baltî, în ȓaz să-l tok"im.” [TD II/2, p. 226; s. Ciuciuleni, pct. 139]; „[Cânepa] o culeg, o scutur di muguru ș"ȓala, o duc la baltî” [TD II/2, p. 257; s. Gura Galbenă, pct. 162]; „[Cânepa] Șădi "opt zâli-n baltă și sî dug"ascî... scotém cânipa din baltî, "o uscăm "o zî, "o melițăm.” [TD III/1, p. 196; Ciucur-Minjur, pct. 183]; „[Cânipa] "O batem di sãmântî ș-o duș"ém la baltî și sî dug"ești.” [TD III/1, p. 241; Taraclia de Salcie, pct. 198]; „Vinem la baltî, punem uo datî-n baltî, nu punem tătî [cânipa] cî iera multî.” [TD III/2, p. 11; Drăgănești, pct. 76]. „Pi urmî mă duc la baltî. Cu dânsa [lâna]”. [TD I/2, p. 60; Novosiolovka, pct. 200]

Alte relatări în care este notat autohtonul *baltă* vizează ghilitul pânzei: „Zbanțu, cari l-am țăsut, pândza, am pus la muțet... Am "opărit-o, am pus-o la șȓiubei, am scos-o... m-am dus la baltî cu dânsa, ș-am luat s-o g"ilesc.” [TD I/2, p. 44; Toceni, pct. 182]; „Ni duș"im la baltî ș-o g"ilim [pânza], ... la baltî, o clatim, o spalăm ș-o punim la suoari.” [TD I/2, p. 167; Martonoșă, pct. 231]; „... ș-apoî o duș"ém [pânza] la baltî și cu maȓu, cu t"ȓatra o batém și gata ȓară pândza.” [TD I/2, p. 176; Voloșkoe, pct. 235]; „Mă duc la baltî sî li g"ilesc”. [TD II/2, p. 166; s. Bilicenii Vechi, pct. 71]

În textele cu alte tematici apare rar. A fost notat într-o poveste înregistrată în s. Voloca: „Ie o nascut copîi, i-o dus în paduri, la o baltî mari, cari sî kȓema Balta-Neagrî. Șî acei doi copîi stătȓiau lăngȓ balta ceia”. [TD II/1, p. 9; Voloca, pct. 11]

În relatările despre toponimia satului autohtonul *baltă* a fost notat în Pogănești: „Pi malu Prutulu !esti baltî...” [TD II/2, p. 255; s. Pogănești, pct. 161].

Ca toponim autohtonul *baltă* a fost atestat în onomastica locală din s. Toceni, pct. 182. În relatarea „Din istoria satului” este menționat toponimul compus Cotul de Baltă: „S-o cumparat așeli trii suti di ictari di la Țăganca ș-di la Cotu-di-Baltî”. [TD I/2, p. 55; Toceni, pct. 182]

DTG. A. Eremia înregistrează entopicul *baltă* în DTG cu mențiunea „termen de circulație generală în Basarabia”. În deplasările pe teren au fost notate hidronimele și toponimele: *Balta Albă* (fostă *baltă* în s. Golești [pct. 195]), *Balta Bisericii* (s. Dubăsarii Vechi), *Balta* (fost lac în s. Hagimus), *Balta Mălaiului* (lac în s. Slobozia Mare); *Balta Răioasă* (s. Heciul Vechi); *Balta Sacă* (*baltă* în s. Zărnești), *Balta Roșie* (pământ arabil în s. Coteala), *Bălȓile Albe* (teren agricol, fostă *baltă* în s. Balatina). [DTG, 2006, p. 20]

În *Dicționarul geografic al Basarabiei* Z. Arbore notează pe *baltă* în hidronimele compuse: *Balta-Alexi* (lac în jud. Acherman, în valea Nistrului, între limanul Cioburci și *Balta-Florii*), *Balta-Avași* (lac în jud. Ismail, în valea Prutului, la nord de satul Hănăsenii-Noi), *Balta-Carp* (lac în jud. Acherman, în valea Nistrului, lângă lacurile Carp și Chârlac/ Cârlac), *Balta-Florii* (lac în jud. Acherman, în valea Nistrului, la nord de lacurile *Balta-Alexi* și *Balta-Carp*), *Balta-Pojar* (lac în jud. Ismail, în valea Prutului, la sud de lacul Bod / Bodul), *Balta-Tatarlo* (-*Tatarlî*). [Arbore, 2001, p.12]

B A R Z Ă

I. *Barză* s.f., *berze* pl. Pasăre călătoare cu ciocul roșu, gâtul și picioarele lungi și cu penele, de obicei, albe, afară de vârfurile aripilor, care sunt negre; cocostârc. (DEX)

Prima atestare o avem prin antroponimul *Bardz* într-un document din Maramureș cu anul 1566. [Mihăilă, 2010, p. 150]

Cuvânt comun românei cu albaneza. [ILR, 1969, p. 336] Încă B. P. Hasdeu a comparat cuvântul românesc cu alb. *bard[hë]* (*barth*, art. *e barthë*) „care are în exclusivitate înțelesul adjectival de alb, iar *barzei* în această limbă i se zice *lelec*, „încât este evident că românii nu aveau ce să împrumute de acolo”. [EMR, III/ 2013, p. 207]

Cu sensul de *pasăre barză* acesta există numai în dialectul dacoromân și trebuie legat de adjectivul *bardzu*, *bardzə* „alb, bălțat” din româna comună. [Brâncuș, 1983, p. 37, 38] Însuși termenul *barză*, după cum remarca Hasdeu, „cată să exprime dară ideea de ceva alb”. [EMR, III/ 2013, p. 207] Folosit la desemnarea culorii albe a animalelor domestice (cf., în aromână și în unele graiuri dacoromâne denumește culoarea cailor, catârilor, caprelor etc.) [ILR, 1969, p. 336], adjectivul *barz*, *barză* a fost notat cu semnificațiile: (despre păsări) „sur, cenușiu cu pene de culoare amestecată, albe și negre”, (despre capre) „alb, alburiu”, „suriu, vânăt”, (despre fructe) *mere barze*. [(DR VI, p. 255); Russu, 1970, p. 137] La aromânii din Sărăcăciani a fost atestat cu înțelesul „brun, roșcat” (DR IV, p. 950). Gr. Brâncuș explică restrângerea de sens la domeniul păstoresc din cauza concurenței, dar și pentru a evita sinonimia cu *alb* (< lat. *albus*). [Brâncuș, 1983, p. 37, 38] Din româna comună adj. *bardzu*, *bardzə* „alb, bălțat” ajunge să formeze în dacoromână pe *barză* „cocostârc”, un adjectiv substantivat: *pasăre barză* → *barză*, resp. este un cuvânt format prin elipsă. [Brâncuș, 1983, p. 40]

După Hasdeu, la români originea lui este tracică: „un element lexic antelatin, primit de la daci, cari la rândul lor puteau să-l fi moștenit de la traci, sau să-l fi împrumutat de la celți, una din două.” [EMR, III/ 2013, p. 208] Originea autohtonă a cuvântului este susținută de un șir de cercetători, printre care I. I. Russu, Gr. Brâncuș, N. Raevschii, G. Ivănescu, Gh. Mihăilă ș.a.

Cuvântul este cunoscut în dialectele limbii române din sudul Dunării: în aromână prin formele *bardzu*, *-ă* adj. și sb. „bălan, pestriț” [Papahagi, 1963, p. 193] (cf.: *capră bardză*, *mulă bardză*, „catâr bălan”); în meglenoromână prin *bardză* (nume de capră) [(DR, II, p. 519); Russu, 1970, p. 137] și *bardză* „când e roșie pe bot, iar trupul e negru, sau are pe cap dungii de altă culoare”, precum și prin compusul *rușubardză* „oaie albă amestecat cu roșu”. [Russu, 1970, p. 138]

Referitor la răspândirea geografică a rom. *barză*, Hasdeu menționa că „Afară de Muntenia și Banat, pe aiuri se zice mai mult *stârc* sau *cocostârc*”. [EMR, III/ 2013, p. 207] Potrivit datelor cunoscute astăzi, rom. *barză* este un element de tip sudic răspândit în Muntenia, sud-estul și nord-estul Transilvaniei, Dobrogea, sudul Moldovei. În celelalte graiuri este folosit termenul *cocostârc*. [Gheție, 1975, p. 179, 510, 561, 562; Brâncuș, 1983, p. 37]

II. La est de Prut cuvântul autohton *barză* este cunoscut, în special prin limba literară. În limba populară apare doar în două zone. Potrivit ALRR. Bas. III (h. 345 „Barză”), în Nordul Bucovinei este notat alături de *cocostârc* în pct. 7 (ca formă veche); în pct. 5 și 8 apare numai în mențiunile informatorilor: „învățăm la școală *barzi*” și, resp., „*barzi* îi după cărți”. În R. Moldova avem o situație similară, notat fiind numai în câteva puncte de anchetă. În majoritatea dintre acestea apare în mențiunile informatorilor: „pin cărți îi *barzi*” (pct. 77), „românește îi *barzi*” (pct. 145), „românii zic *barzi*” (pct. 171, 193), „românii le ziceau *barzi*” (pct. 223). Informatorii din pct. 220 știu că în alte părți se zice *barză*. În pct. 138 *barză* zic doar unii, acesta aflându-se în uz alături de *cocostârc*.

Autohtonul *barză* formează o arie mică în graiul de sud-vest, grai cu infiltrații dobrogene și muntenesti. Aici *barză* este notat în pct. 212, 214, 217-219, 221, 222; apoi în pct. 211 alături de *pajură*. [ALRR. Bas. II, h. 345]

ADCC. În rețeaua ADCC autohtonul *barză* a fost notat ca substantiv sau adjectiv cromatic pe harta „Cocostârc” (*Ciconia*) [ADCC vol. 5, h. 66] și pe planșa cu material necartografiat **barzA* [ADCC vol. 6, MN 1], însă nu în punctele de anchetă cu vorbitori de limbă română.

La est de Prut autohtonul *barză* s.f. a fost notat pe harta semantică „Cocostârc” doar în pct. 131, s. Plavni din sudul Basarabiei. [ADCC vol. 5, h. 66] Pe planșa cu material necartografiat **barzA* nu a fost notat în nici unul dintre punctele de anchetă din spațiul la care ne referim. [ADCC vol. 6, MN 1] (pentru pasărea *Ciconia* autohtonul *barză* a fost notat în mai multe puncte de anchetă din România: 166, 167, 170, 171, 174, 176-179, 180-190). [tot acolo]

B A S C Ă

I. *Bască* s.f. sg. „lâna (tunsă de pe oaie)” [DLR, p. 453; ILR, 1969, p. 336]. După A. Candrea, „întreaga lână a oii, cât timp nu este tunsă se cheamă *bască*”. [v. Russu, 1970, p. 138] Gr. Brâncuș explică cuvântul *bască* prin „totalitatea lânii tunsă de la o singură oaie”. [Brâncuș, 1983, p. 40] În opinia lui C. Poghirc, sensul primar al cuvântului în română și albaneză ar fi „grămadă de lână (strânsă după tunsul unei oi)”. [ILR, 1969, p. 336] Semantic acesta ar corespunde lat. *vellus* „lână tunsă”, „smoc de lână”. [EMR, 2013, p. 237].

O unica și foarte prețioasă atestare a autohtonului *bască* o avem între < 1573-1578 > în *Psaltirea Șcheiană* (II, 140, ps. 71, vs. 6) [EMR, III/ 2013, p. 237; Mihăilă, 2010, p. 304]: *Deștinge-va ca plo[ae]a spre băscă*. [după DLR, p. 453]

Cuvânt comun românei cu albaneza. [ILR, 1969, p. 336; Rosetti, 1986, p. 245]. Hasdeu este aela care a apropiat cuvântul românesc de alb. *bashkë* (gheg *mashkë*), *baskë* „id.”, considerându-l la origine tracic. [EMR, III/ 2013, p. 237] După cum constată Th. Capidan, „Corespondența rom. *s* : alb. *sh* probează independența cuvintelor din cele două limbi”. [(DR, II, p. 481); ILR, 1969, p. 236]

A fost atribuit substratului de I. I. Russu [Russu, 1970, p. 138-139], G. Ivănescu [Mihăescu, 1993, p. 310], Gh. Mihăilă [Mihăilă, 2010, p. 151] ș.a.

În sudul Dunării autohtonul *bască* se află în aromână și meglenoromână. Spre deosebire de dacoromână, unde termenul nu mai este în uz, în aromână și meglenoromână are răspândire generală (dată fiind practicarea aproape în exclusivitate a păstoritului de către vorbitorii acestor dialecte): ar. *bască*, pl. *băști* „lâna toată de la o oaie, rămasă într-o bucată; o lână” [Brâncuș, 1995, p. 151] (Cf.: *acló ău tundeá básca di oáie* „acolo unde tundeá lâna de oaie” [Papahagi, 1963, p. 193]); megl. *bască* „bucată de lână”, pentru care Th. Capidan a notat îmbinarea *bască di lona* „bucată [grămadă], legătură de lână”. [Russu, 1970, p. 138; v. Mihăilă, 2010, p. 151]

II. La est de Prut nu am întâlnit cuvântul decât într-o înjurătură (?)

Th. Papahagi ne comunică faptul că în aromână *bască* e folosit ca termen de înjurătură: *básca a mi'-taí*. Înjurătură „ușoară”, *basca mă-tii* a fost auzită și de noi mai mulți ani în urmă. Cuvântul „bască” fiind înțeles de noi, dar, se pare, și de unii dintre utilizatori, cu sensul „beretă”. Cu certitudine, în cazul expresiei injurioase poate fi vorba numai de cuvântul păstoresc. Populația de la noi, în marea sa majoritate țărani de la sate, își trecea viața fără *băști* („berete”) franțuzești. Astfel *bască* din expresia injurioasă poate fi pus în relație cu autohtonul *bască* „lână”. Ieșit din uzul general, acesta s-a păstrat ca relictă numai în expresia injurioasă notată. Nemaifiind înțeles, a fost apropiat de împrumutul francez omonim.

Autohtonul *bască* lipsește în atlase, TD și DD apărute în Republica Moldova. Nu a fost înregistrat nici pe hărțile ADCC.

B Â L C

I. *Bâlc* s.n. Băltoacă, bahnă, mocirlă. [(DLR, p. 453); Mihăilă, 2010, p. 220] este prezentat cu răspândire în Moldova.

ILR explică pe autohtonul *bâlc* prin „mlaștină; vale îngustă și mocirloasă în munți”. [ILR, 1969, p. 337]

Varianta *bâlc*, în opinia lui Gr. Brâncuș, ar fi o formă mai veche. [Brâncuș, 1983, p. 42]

Este atestat cu varianta *bâlc* la 1644 într-un act de hotărnicie din Moldova. [EMR, III/ 2013, p. 591; Mihăilă, 2010, p. 220]

Cuvânt comun românei cu albaneza. [ILR, 1969, p. 337; Rosetti, 1983, p. 245] Rom. *bâlc* / *bălc* a fost apropiat de Al. Cihac (II, 714) de alb. *pellg*, *pellk* „groapă mare cu apă; loc unde marea sau râul sapă o adâncime mai mare; vale, depresiune”. [Rosetti, 1983, p. 245, 581] Corespondentul albanez este general răspândit, avându-și familia sa de cuvinte în limbă. [tot acolo]

În opinia lui Gr. Brâncuș, rom. *bâlc* trebuie comparat cu alb. *pellëg*, *pellëk* ce se regăsește în cel mai vechi text albanez (Buzuku, *Meshari*, 1555), dată fiind prezența paralelismului fonetic *p:b*, păstrarea lui *-ll-* intervocalic netrecut la *-r-*, dovezi care fortifică poziția de termen autohton în ambele limbi ca provenit din aceeași sursă comună. [Brâncuș, 1983, p. 42]

Ca termen autohton este apreciat de C. Poghirc [ILR, 1969, p. 337], Al. Rosetti [Rosetti, 1986, p. 245], Gr. Brâncuș [Brâncuș, 1983, p. 41-42], G. Ivănescu [Mihăescu, 1993, p. 312], N. Raevschii (SDE, p. 66) ș.a.

Așa cum s-a arătat supra, apelativul *bâlc* are răspândire regională aflându-se în uz doar în Moldova. În toponimie însă este răspândit pe întreg spațiul românesc, denumind locuri mocirloase, văi, pâraie, sate. [Brâncuș, 1995, p. 25] După cum constată Gr. Brâncuș cu referire la spațiul de limbă română din dreapta Prutului, pentru apelativul *bâlc* nu au fost înregistrate derivate. [Brâncuș, 1983, p. 41]

În dialectele din sudul Dunării nu este cunoscut.

II. Cuvântul lipsește în DELM, însă îl aflăm înregistrat în atlase, texte dialectale și alte surse.

ALRR. Bas. l-a notat cu forma mai veche *bâlc*, pct. 69, 96, 119, ca varietate diatopică pentru noțiunea „limpeziș în baltă”, precum și în îmbinarea *bâlc de apă* notată pentru aceeași noțiune în pct. 165, 229. [ALRR. Bas. IV, h. 514]

DD înregistrează pe *bâlc* s.n. cu sensul „groapă cu apă de ploaie, pe drum” în pct. 106, 119, 123, 175, 187, 189 (după ALM, într. 40) și „glod subțire și alunecos” în pct. 149, 157, precum și în s. Peciște, r-ul Rezina. [după ALM, într. 1942; DD I, p. 198] Pluralul *bâlcuri* „băltoace de apă” a fost notat în texte folclorice înregistrate în s. Rădi-Cereșnovăț, r-ul Soroca și în or. Briceni. [AFM, 19/3/78/7; după DD I, p. 198]

Tot DD înregistrează derivatul *bâlcău* s.n. „băltoacă mică de apă” în s. Goian, Criuleni și în s. Doina, Cantemir. [AD; după DD I, p. 198]

TD. În *Textele dialectale* avem înregistrate ambele forme: *bâlc*: „– Aș gasât Țeu on bâlc, Țara cu apă, da Țara nghiațatî oliacî.” [TD I/1, pp. 142, 143; s. Grușca, pct. 63] și *bâlc* notat prin derivatul oiconim Bâlhău într-o urătură: „Și ni-aũ dzâs: Țsta-Ț plugu dim Bâlhău Trag uo brazdî, rubla Țeu, Și m-an dus în drumu n"eũ...” [TD II/1, p. 23-24; s. Nijnie StanivȚi, pct. 15]

DTG. A. Eremia prezintă în DTG forma mai veche *bâlc* s.n. cu semnificațiile: „groapă cu apă acumulată din ploii” notat în s-le Cerlina și Nimereuca, r-ul Sângerei; „baltă mică, bulhac” notat în s-le Bahmut, Meleşeni, Rădeni, r-ul Ungheni și în s-le Budăi, Pocșești, Trebujeni, Vatici, r-ul Orhei. Dintre derivatele entopicului *bâlc/bâlc* dicționarul dă pe *bâlcău* „băltoacă mai mare de apă”, „lac mic sau iaz amenajat pentru creșterea peștelui” și pe *bâlcău* „băltoacă mai mare”, „groapă cu apă în lunca râului”, „teren îmbibat cu apă; mlaștină”, „heleşteu”. [DTG, 2006, p. 22]

În toponomastica locală avem s. *Bâlcăuți* în r-ul Briceni [Eremia, 2006, p. 40], înregistrat și de Zamfir Arbore: satul *Bâlcăuți*, județul Hotin, volostea Stălinești („Are un eleșteu mare”). [Arbore, 2001, p. 21]

B Â R

I. Onomatopee. Strigăt ce imită behăitul oilor.

DEX: *bâr*, interj. Cuvânt cu care se îndeamnă sau se gonesc oile.

Prin derivatul verbal *a bârâi* „a mâna oile, strigându-le *bâr*” este atestat la 1825. Înseși interjecția *bâr* este atestată la 1851. [Mihăilă, 2010, p. 304]

Cuvânt comun românei cu albaneza. Corespondentul albanez *berr*, -i s.m. denumește vite mărunte „berbec sau oaie, țap sau capră; vită mărunță”. [ILR, 1969, p. 337]

Brâncuș admite ca „în româna comună să fi existat un apelativ *bîră* (*bără*) cu sensul generic pe care îl are corespondentul albanez. Dispariția lui a fost determinată de concurența cu sinonimul latin”. [Brâncuș, 1983, p. 43] Ar fi de observat că interjecția din română mai des este folosită în raport cu oile, mai rar în raport cu caprele și celelalte animale domestice mărunte. Un derivat *bără* s.f. „oaie” este înregistrat în câteva contexte fixe: *lapte de bără*, *brânză de bără* (având la bază interjecția *bâr*). [Mihăilă, 2010, p. 221] În Moldova a fost notat derivatul *bârâiac* s.m. „miel”. [Brâncuș, 1983, p. 42]

Este considerat cuvânt autohton de către Gr. Brâncuș, Gh. Mihăilă, H. Mihăescu, G. Ivănescu, N. Raevschii ș.a.

Lipsește în dialectele din sudul Dunării.

II. DELM notează pe *bâr* interjecție. Cuvânt onomatopoeic cu care ciobanul îndeamnă oile la mers. [DELM I, p. 199]

A fost notat în pct. 219 (hartă „Jivină”) în îmbinarea *br, bâr, juvină!* cu explicația „se zice la o oaie slabă, slută”. [ALM I/1, h. 146]

DD înregistrează numai derivate ale interjecției *bâr*; anume: derivatul diminutival *bârâți* s.f., pl. explicat prin „bârsane (oițe)”: „La fântâna lui Tărăță/ Numai capete de bârâță” – versuri extrase dintr-un text folcloric cules în s. Caragaș, r-ul Slobozia (din stânga Nistrului) [DD I, p. 194]; derivatul verbal *bârâi* „a cicăli (pe cineva)” notat în s. Durlești (astăzi suburbie a Chișinăului) [AD; după DD I, p. 194]; și derivatul-interjecție *băreă-băreă* „strigăt cu care se alungă găștele” notat în s. Orlovca, reg. Odessa. [to acolo]

TD. Autohtonul *bâr* a fost notat de TD în refrenul unui cântec păstoresc din sudul Basarabiei: „Și verdi o f'oaii leuștian, Bâr, °oiți, bâr, M-a făcut mama mocan, Bâr, °oiți, bâr...”. [TD I/2, p. 96; s. Dolinskoe, pct. 217]

ADCC a cartografiat interjecția *bâr, bâr* pe mai multe hărți de atlas pe întreg spațiul anchetat.

Harta 69 „Strigăt de chemare a oilor” a înregistrat pe *bâr* în pct. 114 numai ca nume dat unei oi. Ca strigăte de chemare a oilor, pe hartă au fost notate formele derivate: *бы'рыс бы'рыс* (pct. 121); *быр'č'i'кы на на* (pct. 123); *бырčикы бырčикы* (pct. 125); *быр'šik быр'šik быр'šik* (pct. 126); *быр'š'el быр'š'el* (pct. 129) din R. Moldova și sudul Basarabiei. [ADCC vol. 6, h. 69]

Ca varietate diatopică, interjecția *bâr* se regăsește printre strigătele de mânăre (alungare) a oilor la păscut. Cu această funcție interjecția *быр* a fost notată în pct. 128. Cu aceeași funcție au fost notate îmbinările *быр ыη'kolo* (pct. 120) și *быр oați, быр* (pct. 122, 123) în structura cărora se regăsește. În pct. 127 a fost notată forma expresivă *быр r r* a interjecției examinate. [ADCC vol. 6, h. 70] La românii din Ucraina interjecția *быр* a fost notată ca strigăt de mânăre a oilor la păscut în pct. 78, 130, 131, iar în pct. 94 cu aceeași funcție a fost notată forma derivată *бы'рја бы'рја* [tot acolo], pentru care cf. *băreă-băreă* „strigăt cu care se alungă găștele” notat în s. Orlovca, reg. Odessa (v. DD).

Harta 71 înregistrează pe *bâr* în îmb. *bâr ыη'kolo* (pct. 120), notată cu funcția „strigăt de chemare a caprelor”. Cu aceeași funcție, în pct. 121, este folosit derivatul *бы'рыс бы'рыс*. [ADCC vol. 6, h. 71] Ca „strigăt de mânăre a caprelor la pășune” în pct. 120 a fost notată îmbinarea *bîr ыη'kolo*, din structura căreia face parte interjecția examinată. [ADCC vol. 6, h. 72]

Potrivit hărții 73, pe care sunt înregistrate varietățile diatopice folosite la chemarea mieilor, interjecția *bâr* apare rar. Cu funcția dată, au fost notate derivatele *bȳ'ryc bȳ'ryc* (pct. 121) și *bryc bryc*. [ADCC vol. 6, h. 71] Cu același uz au fost notate formele derivate *bȳr's'el bȳr's'el* (pct. 129) și *b'š'el b'š'el* (pct. 130) în sudul Basarabiei. [tot acolo] Ca strigăt de alungare a mieilor, interjecția *bâr* / *bȳr* a fost notată în pct. 78, 130 și 131 din Ucraina. [ADCC vol. 6, h. 74] În Republica Moldova forma *bȳrbȳr* a fost notată în pct. 124, precum și în îmbinările de cuvinte *bȳr, hai, bȳr* (pct. 120), *bȳr, kȳr'lan di-aișȳa* (pct. 122), *bȳr, kȳr'lanule* (pct. 123) din structura cărora face parte. În pct. 127, este în uz forma expresivă *bȳr r r. bȳr r r*, folosită de localnici și la alungarea oilor. [tot acolo] Ca „strigăt folosit la alungarea iezilor” interjecția *bâr* a fost notată numai în îmbinarea *bȳr, hai, bȳr* înregistrată în pct. 120 din R. Moldova. [ADCC vol. 6, h. h. 76]

Ar fi de remarcat faptul că de la interj. *bâr* au fost formate mai multe derivate cu semantică legată de creșterea oilor. Pentru spațiul de limbă română a fost notat derivatul *bârcă*. Acesta a fost cartografiat pe harta **bIrka* cu semnificațiile: (1) oaie (în general); (1.1) oaie cu lână scurtă și deasă; (1.2) oaie cu lână lungă; (1.3) oaie care are $\frac{1}{2}$ – 1 an; (1.4) oaie fără coadă; (1.5) oaie care dă puțin lapte; (1.6) lână subțire; (2) pelcică de oaie; (3) mătîșor (mătîlei) de salcie / răchită; (4) semnificații singulare. [ADCC vol. 6, h. 23]

În R. Moldova derivatul *bârcă* a fost notat numai în îmbinările de cuvinte: „*oaji bȳrkȳ* cu sensul „oaie care dă puțin lapte” (pct. 114, 117) și „*oaji bjarkȳ* cu sensul „oaie fără coadă” (pct. 127, 128). [tot acolo, h. 23] La românii din Ucraina acesta a fost notat în aceleași îmbinări: „*oaji bȳrkȳ* cu sensul „oaie cu pete” (pct. 129) și „*oaji bjarkȳ* cu sensul „oaie fără coadă” (pct. 131). [tot acolo]

B R A D

I. Face parte din fondul principal de cuvinte al limbii române. [Graur, 1954, p. 48]

Brad s.m., pl. *brazi*. Arbore din familia pinaceelor care crește în zona muntoasă, înalt până la 50 m, cu tulpina dreaptă, cu frunzele în formă de ace de culoare verde închis, persistente, cu florile și semințele în conuri; *p. gener.* nume dat coniferelor. (DEX)

În limba română cuvântul are o mulțime de forme vechi. Prima atestare o avem de la <1348 > prin derivatul *Bradell*, antroponim. Cu a. 1456, iunie 13 în Moldova este atestat derivatul *Brădățel* (pârâu). [DERS, 1981, p. 22] Derivatul apelativ *brădet* își are primele atestări în anii 1498-1499, 1506. [după DTG, p. 27] Însuși apelativul *brad* este atestat la 1490. [Mihăilă, 2010, p. 31, 303]

Cuvânt comun românei cu albaneza [ILR, 1969, p. 337]. Comparabil cu alb. *bredh* „brad”, un plural singularizat din vechiul < **bradh*. Forma/ varianta originară a cuvântului autohton este *braz*. [ILR, 1969, p. 337]

Majoritatea cercetătorilor în domeniu – Th. Capidan, Al. Philippide, G. Pascu, Al. Rosetti, C. Poghiric, I. I. Russu, G. Ivănescu, N. Raevschii, Gr. Brâncuș ș.a. – susțin originea autohtonă a cuvântului.

C. Poghiric și Gr. Brâncuș presupun pentru româna comună forma *bradzu*. [ILR, 1969, p. 337; Brâncuș, 1983, p. 165]

La fel ca în albaneză, în limba română *brad* este o formă singularizată din pluralul *brazi* și refăcut de timpuriu din varianta originală *braz*, vechi singular. (Vom avea: *bradzu* / *braz* sg. : *brazdi* / *brazi* pl. → *brad* sg.) Însăși forma originală a fost atestată de două ori în antroponomia românească prin numele propriu *Brazu*. [Brâncuș, 1995, p. 26]

Este cunoscut în trei din cele patru dialecte ale limbii române: dr. *brad*, ar. *brad*, *brădic*, megl. *brad*, *brădet* cu atestări în onomastică: *Bradz-di-cireș*, *Curu-di-brad*, *Brădet*. [Mihăilă, 2010, p. 31]

II. DELM îl explică prin: Arbore din clasa coniferelor cu tulpina dreaptă, frunzele aciculare veșnic verzi și coroană în formă de con. [DELM I, p. 177]

În limba română vorbită la est de Prut cuvântul este general cunoscut. Însă răspândirea lui geografică n-o avem înregistrată decât sporadic, deoarece în flora locală a R. Moldova bradul este plantat pe terenuri de amenajare ca element decorativ.

Atlasele lingvistice elaborate la Chișinău notează pe autohtonul *brad* pe h. 369 „Drug” ca varietate diatopică pentru noțiunea „drug” în pct. 25, 42, 51, iar în pct. 36, 41 *brad* se află în uz paralel cu termenul de origine latină *lemn*. [ALRR. Bas. III, h. 369]

O altă înregistrare pe teren a autohtonului *brad* o avem în ALM prin derivatul *brădar* (pct. 193) cu forma *bradari* s.f., pl. pentru noțiunea „ornament din lemn (la streășină)”. [ALM II/1, h. 536]

DD prezintă pe *brad* s.m. ca denumire a unui „ornament sub formă de linie curbă la o țesătură în patru ițe” notat în s. Borisovka, reg. Odessa. [AD; după DD I, p. 156] Aceeași sursă prezintă pe autohtonul *brad* într-o „Conocărie, recitată de către un vornicel înainte de începutul mesei mici la mireasă” înregistrată în s. Teleșău, Orhei. [FPC; după DD I, p. 156]

DD înregistrează câteva derivate din familia de cuvinte a autohtonului *brad*: pe *bradanel* s.m. (bot.) „pedicuță” notat în pct. 8, s. Ropcea, reg. Cernăuți [Vocab. 1968; după DD I, p. 156]; pe *brădiș* s.n. „iarbă acvatică, care crește în baltă” notat în s. Novosel’skoe, reg. Odessa [AD; după DD I, p. 165] și pe *brădăriii* s.f. cu sensul învechit „cherestegerie” notat în pct. 223, s. Crihana Veche, r-ul Cahul. [TD I /2, după DD I, p. 165]

ADCC. În localitățile cu populație românească din Ucraina autohtonul *brad* a fost notat în îmb. *gîmpuri di brad* „cetină; ace care cresc pe copacii de conifere”, (pct. 80, s. Dinăuți, reg. Cernăuți) și în îmb. *frunze de brad* (pct. 131, s. Plavni (Barta), r-ul Reni, reg. Odessa). [ADCC vol. 4, h. 51] Aceeași sursă notează pe autohtonul *brad* pentru planta „ienupăr” în pct. 129 (s. Krutoiarovka, r-ul Reni, reg. Odessa). [ADCC vol. 4, h. 60]

TD. În *Textele dialectale* apelativul *brad* apare, mai cu seamă, în legătură cu obiceiuri, și tradiții și sărbători. Volumele de *Texte dialectale* înregistrează cuvântul de substrat *brad* atât în localități din Maramureș și reg. Cernăuți, unde bradul este parte a florei locale, cât și în R. Moldova și sudul Basarabiei, unde *bradul* este plantat de om. Desemnând arborele conifer sau părți ale lui, precum și lemnul acestui arbore, apelativul *brad* a fost notat în mai multe localități: „[la Crăciun] bradu // tăt / sâ taii dim paduri / s-adûci... // în fișecari casâ la noi sâ puni-așa /.../ sâ_puni / sâ_mpodobîști tăt”

[Gr. rom., Colincăuți, p. 304]; „Vatajăii aduc mesî, prigatesc mesâlî, împodog"esc pi_la prag, taŭ vatajăii ș-aduc bradu, așă, cununî di brad la prag, ... ca s-sâ cun"oascî, cî Țesti nuntî”. [TD II/1, p. 39-40; s. Colincăuți, pct. 19]

Ca atribut în cadrul ritualului de nuntă „Bradul” („Brădișorul”) a fost înregistrat în s. Biliceni Vechi: „- pi urmî sî duș"i ș-aduș"i o găinî [cloșcă] friptî ș-o puni în farfuriî sî dzâcî bradu. Da bradu ș"i-i, ș"ini_știi sî dzâcî bradu, un om sau un flăcău. Șî dzâș"i bradu, puni o băsmăluți pi-un bățășor așă di v-o doŭdzâș"i-triîdzâș" di santimi. Ș"ini Țe băsmăluța ș"eia, dzâș"i bradu.” [TD II/2, p. 171-172; s. Biliceni Vechi, pct. 71]; în s. Covurlui: „Țesti un flăcău, cari spuni Țertăș"junia, bradu spuni” [TD II/2, p. 280, s. Covurlui, pct. 179, v. p. 281]; „nunu șial mari spunând cuvintili [și înșfacă găina], cî tari sânt voinic, ca bradu sî râdic.” [TD II/2, s. Covurlui, pct. 179]; în Sănătăuca (pct. 70): „Ș-o râdicat on_bra^zășor cu_ba^smaluți liagati pi_dânsu. Șî bra^zășoru ș"ela Țara j"Țucat di vornis"el. O_Ț"Țucat bradu ș-apu o spus: Țoftim, nuntaș, și_luaț la_masî”. [TD III/1, p. 96; Sănătăuca, pct. 70]

În alte contexte apare mai rar: „...avéu lesopolos /.../ di_éște di braz” [Gr. rom., Utkonosovka, p. 43]; „no! drăniț ĝ/d'ê liemn //... apăi mai Țcôĉea s-o făcú_dě brad” [Gr. rom., Apșa de Jos, p. 335]; „...acoperișu... to^d di liemn /... aȚ cumparat brad driępt /” [Gr. rom., Cartal, p. 20]; „/Ĭe dădeu o feliuță de pîne/ și cu căi dĬ... /di brăd// ĩ- o dus anumea ca sâ moară ĩi acóló/” [Gr. rom., Probotești, p. 219].

Textele dialectale îl notează în poezia populară înregistrată pe teren: „În paduri supt-on brad Ș"edȚ-on voinic suparat. cî mândruța l-o lasat.” [TD I/1, p. 30; Solotvino, pct. 2]; „Aŭ dat domnu dumnădzău, Cî din ficior aŭ răsarit Un brad vērdi aurit, ... Vița tari frumos creștē, Șî pi bradu cuprindē”. [TD I/1, p. 57; Boianî, pct. 71]

Derivatul *brădărie* (vezi mai sus DD) a fost notat în Crihana Veche ca denumire a întreprinderii unde se procura lemnul: „Înainti ti duș"ei la negustor. Ti duș"ei, Țo căruți, doŭi, trii, cu bani în buzânari, la brădării... măsuram, atâta_lemn în" trebî. [TD I/2, p. 130; Crihana-Veche, pct. 223]

Ar fi de observat că în sursele noastre avem notate mai multe derivate ale autohtonului brad: brădar (pct. 193), brădișor (pct. 70), bradanel (pct. 8), brădiș (s. Novosel'skoe, reg. Odessa), brădărie (pct. 223).

DTG. Derivate entopice le aflăm înregistrate de A. Eremia în DTG: *brădet* s.n. „pădurice tânără de brazi”, *brădinici* s.n., cu var. *brădiniș*, „loc acoperit cu plante acvaticce” notat în s. Barta (Plavni) și Satul Nou (Novoselskoe), r-ul Reni; *brădiș*, „pădure de brazi”. [A. Eremia, DTG, p. 27]

Referințe bibliografice:

1. ARBORE, Zamfir. *Dicționarul geografic al Basarabiei*. Chișinău: MUSEUM. Fundația Culturală Română, 2001. 235 p.
2. BRÂNCUȘ Grigore. *Vocabularul autohton al limbii române*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1983. 197 p.
3. BRÂNCUȘ Grigore. *Cercetări asupra fondului traco-dac al limbii române*. București: S.C.CAROTRADING'94S.R.L., 1995. 118 p.

4. COSNICEANU, Maria. *Nume de familie (din perspectivă istorică)*. Chișinău: Pontos, 2004. 216 p.
5. DERS – *Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române. 1374-1600*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1981. 368 p.
6. EMR II – Hașdeu, Bogdan Petriceicu. *Etymologicum magnum romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor*. În: *Scrieri*. Vol. 13. Chișinău: „Știința”, 2013. 678 p.
7. EMR III – Hașdeu, B. P. *Etymologicum magnum romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor*. În: *Scrieri*. Vol. 14. Chișinău: „Știința”, 2013. 603 p.
8. EREMIA, Anatol, RĂILEANU, Viorica. *Localitățile Republicii Moldova*. Chișinău: „Tipografia Centrală”, 2008. 310 p.
9. GHEȚIE, Ion. *Baza dialectală a românei literare*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1975. 695 p.
10. GRAUR, Alexandru. *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*. București: Editura Academiei Republicii Populare Române, 1954. 221 p.
11. ILR – *Istoria limbii române*. Volumul II. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1969. 464 p.
12. MIHĂESCU, H. *La romanité dans le sud-est de l'Europe*. București: Editura Academiei Române, 1993. 600 p.
13. MIHĂILĂ, Gheorghe. *Contribuții la studiul cuvintelor de origine autohtonă în limba română*. București; Editura Academiei Române, 2010. 316 p.
14. PAPAHAĞI, Tache. *Dicționarul dialectului aromân. General și etimologic*. București: Editura Academiei Republicii Populare Române, 1963. 1264 p.
15. ROSETTI, Al. *Istoria limbii române. De la origini până la începutul secolului al XVII-lea*. Ediție definitivă. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1986. 931 p.
16. RUSSU, I. I. *Elemente autohtone în limba română. Substratul comun româno-albanez*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1970. 269 p.
17. SDE – *Scurt dicționar etimologic al limbii moldovenești*. Chișinău: Redacția principală a Enciclopediei Sovietice Moldovenești, 1978. 678 p.
18. PHILIPPIDE, Al. *Originea românilor*. II. *Ce spun limbile română și albaneză* Iași, 1925 (1928).
19. SCURTU, Vasile. *Termenii de înrudire în limba română*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1966. 402 p.

S U R S E:

1. AD – *Arhiva dialectologică*
2. AFM – *Arhiva de folclor moldovenesc*
3. ADCC – ОКДА *Общекарпатский диалектологический атлас*. Выпуск. 1. *Atlas dialectologic carpatic comun*. Volumul 1. Chișinău: „ȘTIINȚA”, 1989. 196 p.
4. ADCC – ОКДА *Общекарпатский диалектологический атлас*. Выпуск 3. *Karpaski atlas dialektologiczny*. Tom 3. Warszawa: Res Publica Press Społka, 1991. 184 p.
5. ADCC ОКДА *Общекарпатский диалектологический атлас*. Выпуск 4. Львов, 1993. 182 p.
6. ADCC – ОКДА *Общекарпатский диалектологический атлас*. Выпуск 5.

Celokarpatský dialektologický atlas. 5 zväzok. Bratislava: VEDA, VYDAVATEĽSTVO SAV, 1997. 226 p.

7. ADCC – ОКДА *Общекарпатский диалектологический атлас*. Выпуск 6. Будапешт: Издательство ТИНТА, 2001. 214 p.

8. ADCC – ОКДА *Общекарпатский диалектологический атлас*. Выпуск 7. Белград – Нови Сад, 2003. 188 p.

9. ALM I/1 – *Atlasul lingvistic moldovenesc*. Volumul I, partea 1. Fonetica. Chișinău: 1968.

10. ALM II/1 – *Atlasul lingvistic moldovenesc*. Volumul II, partea 1. Lexicul. Chișinău: 1972.

11. ALRR. Bas. II – *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia, Nordul Bucovinei, Transnistria*. Volumul II. Chișinău: „Tipografia Centrală”, 1998. 365 p.

12. ALRR. Bas. III – *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia, Nordul Bucovinei, Transnistria*. Volumul III. Chișinău: „Tipografia Centrală”, 2002. 351 p.

13. ALRR. Bas. IV – *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia, Nordul Bucovinei, Transnistria*. Volumul IV. Chișinău: „Tipografia Centrală”, 2003. 342 p.

14. DD – *Dicționar dialectal*. Volumul I. Chișinău: „Știința”, 1985. 269 p.

15. DELM – *Dicționar explicativ al limbii moldovenești*. Volumul I. Chișinău: Editura „Cartea moldovenească”, 1977. 847 p.

16. DEX – *Dicționarul explicativ al limbii române*. Ediția a II-a. București: Univers enciclopedic, 1996. 1192 p.

17. DLR – *Dicționarul limbii române*. Tomul I, partea I. București, 1913.

18. DTG – Eremia, Anatol. *Dicționar explicativ și etimologic de termeni geografici*. Chișinău: Știința, 2006. 235 p.

19. FPC – *Folclor din părțile Codrilor*. Culegere. Chișinău, 1973.

20. Gr. Rom. – *Graiuri românești din Basarabia, Transnistria, Nordul Bucovinei și Nordul Maramureșului. Texte dialectale și Glosar*. București: „Bucureștii Noi”, 2000. 531 p.

21. TD I/1 – *Texte dialectale*. Volumul I, partea 1. Chișinău: Editura „ȘTIINȚA”, 1969. 243 p.

22. TD I/2 – *Texte dialectale*. Volumul I, partea 2. Chișinău: Editura „ȘTIINȚA”, 1971. 214 p.

23. TD II/1 – *Texte dialectale*. Volumul II, partea 1. Chișinău: Editura „ȘTIINȚA”, 1971. 303 p.

24. TD II/2 – *Texte dialectale*. Volumul II, partea 2. Chișinău: Editura „ȘTIINȚA”, 1981. 306 p.

25. TD III/1 – *Texte dialectale*. Volumul III, partea 1. Chișinău: Editura „ȘTIINȚA”, 1981. 251 p.

26. TD III – *Texte dialectale*. Volumul III, partea 2. Chișinău: Editura „ȘTIINȚA”, 1987. 193 p.

27. *Vocab. – Vocabular regional. – În: Limba și literatura moldovenească*. Chișinău, 1959-1978.

CZU: 811.135.1:37.016
ORCID: 0000-0002-4398-7381
DOI:10.5281/zenodo.3566760

Vlad PÂSLARU
Institutul de Filologie Română
„Bogdan Petriceicu-Hasdeu”
(Chișinău)

„CONSTRUCȚIE”, „MODERNIZARE”
ȘI „DEZVOLTARE” CURRICULARĂ (I)

„Construction” „Modernization” and „Curricular Development”

Abstract: The author examines the terminology of the Romanian language and literature curriculum at the latest edition in the context of the concept of linguistic education and that of the theory of literary-artistic education, making interconnections with the concepts of *curriculum*, *competence*, *pattern*, *modernization*, and *development*. The promoted lexical assertions derive from the principles of general knowledge and that which is specific to the communicative-linguistic and literary-literary activity.

Keywords: curricular construction, curriculum, curricular development, linguistic education, literary-artistic education, curricular modernization.

Rezumat: Autorul examinează terminologia curriculumului școlar de limba și literatură română la ultima ediție în contextul conceptului de educație lingvistică și al teoriei educației literar-artistice, realizând interconexiuni cu conceptele *curriculum*, *competență*, *construcție*, *modernizare*, *dezvoltare*. Aserțiunile lexicale promovate decurg din principiile cunoașterii generale și ale celei specifice activității comunicativ-lingvistice și literare-lectorale.

Cuvinte-cheie: construcție curriculară, curriculum, dezvoltare curriculară, educație lingvistică, educație literar-artistică, modernizare curriculară.

Abrevieri: CD – *cadru didactic*, CE – *Comunitatea Europeană*, CLLR – *Curriculum de limba și literatura română*, CLLR-I – *Curriculum de limba și literatura română, ediția I*, CLLR-G – *Curriculum de limba și literatura română pentru gimnaziu*, CLLR-L – *Curriculum de limba și literatura română pentru liceu*, CLLR-2019 – *Curriculum de limba și literatura română, 2019*; DEX – *Dicționarul explicativ al limbii române*; EL – *educație lingvistică*, ELA – *educație literar-artistică*, FPI – *formare profesională inițială*, FPC – *formare profesională continuă*; IȘE – *Institutul de Științe ale Educației*, MDA2 – *Micul dicționar academic*, ed. a II-a (2010); ITELA – *Pâslaru VI. Introducere în teoria educației literar-artistice*, ȘEDE – *Științele educației. Dicționar enciclopedic*.

Preliminarii. Orice apariție editorială, ca și apariția oricărui document de politici educaționale/de conceptualizare-normare a instruirii și educației, este obiectivată de anumite cauze/necesități-trebuințe-dorințe obiective și subiective. Ediția a IV-a a

CLLR (*Curriculum, cl. V-IX*, 2019; *Curriculum, cl. X-XII*, 2019), după opt ani de tăcere managerială și de rezistență „subcompetențială” a profesorilor de LLR, prezintă o a treia tentativă (după cele din 2006 și 2010) de re-conceptualizare a disciplinei școlare *Limba și literatura română* – deși atât demersurile practicii educației lingvistice și educației literare, cât și studiul/cercetarea teoretică a acestor domenii ale educației moderne n-au înregistrat motive plauzibile pentru asumarea unui astfel de risc epistemologic, teoretic și metodologic. Ne referim la absența studiilor praxiologice, care să fi demonstrat un alt nivel de dezvoltare comunicativ-lingvistică și literar-artistică a elevilor, decât cel stabilit în 1998 (Pâslaru, 2001) și 2002 (*Standarde*) și precizat în 2013 (Pâslaru, 2013), și a celor care să fi depășit/îmbogățit conceptul de educație lingvistică și teoria educației literar-artistice, validate în perioada primei ediții a curriculumului, 1999-2000 (*Limbă și comunicare*, 1999; *Curriculum*, 2000). N-au fost înregistrate nici cercetări în domeniul construcției și dezvoltării curriculare, care să fi demonstrat anumite „slăbiciuni” ale conceptului de curriculum, elaborat de un colectiv reprezentativ de cercetători încă în 1997 (*Curriculum de bază*, 1997). Dimpotrivă, volumele care i-au urmat *Curriculumului de bază-1997* confirmă temeinicia epistemologică și valoarea practică a conceptului de curriculum, acreditat odată cu prima ediție a *Curriculumului de LLR* (Pâslaru, Crișan, Cerkez, 1997; Papuc, Negură, Pâslaru, 2000; Guțu, Silistraru, 2003; Papuc, 2005; Pâslaru, Papuc, Negură, 2005; *Curriculum școlar*, 2007; *Științele educației*, 2007; Cristea, 2015).

Menționăm, că necesitatea reeditării curricula disciplinare la fiecare 4-5 ani nu presupune neapărat și reconceptualizarea lor, dacă pentru aceasta nu există temeuri teoretice și demersuri practice. Sunt suficiente doar anumite revizui/colecții neesențiale, reeditarea însăși, așa cum o spune și termenul care denumește acțiunea, fiind menită să repună în uz același produs de carte, care între timp s-a epuizat/uzat.

Curriculumul de LLR însă a suportat intervenții de concept, conținut și structură neîntemeiate epistemologic și praxiologic deja după cinci ani de la prima sa ediție, în 2006, apoi și în 2010, acțiunea fiind botezată cu termenul la modă *modernizare*. Respectivul termen ne întrebă însă dacă un concept educațional poate fi considerat învechit deja după cinci ani de la fondare, știindu-se că perioada de probă a conceptelor/principiilor/teoriilor educației nu poate fi mai mică decât durata unei generații de elevi, adică de cel puțin 9 ani, dacă ne limităm la învățământul obligatoriu, și de 12 ani, dacă avem în vedere ciclul deplin al învățământului general.

Or, lipsa unor premise obiective de modernizare-dezvoltare a CLLR sugerează existența unor motive subiective ale acestor acțiuni, cel mai important fiind, dacă luăm în calcul toate cazurile de ignorare de către documentul examinat a valorilor științifice vizavi de noțiunea *curriculum școlar*, mimarea activității teoretic-aplicative a instituției de cercetare având monopolul asupra construcției și dezvoltării curriculare – IȘE, aroganța și incompetența științifică a factorilor decizionali, care, deseori, sunt unu-în-trei: executori, coordonatori, decidenți.

Cuvintele-cheie din titlu denotă, respectiv, sensurile: *construcție* – a edifica/asambla; *modernizare* – a adapta la realitățile, la cerințele prezentului; a înnoi; *dezvoltare* – a amplifica în mod creator (completând cu idei noi) (MDA2).

Localizat în domeniul construcțiilor și tehnicii, termenula *construi* și-a lărgit semnificativ aria de utilizare, dezvoltându-și totodată și aria semantică, azi *a construi* în domeniul socio-uman însemnând *a elabora, a da naștere la ceva nou*.

Ceva nou a reprezentat, pentru învățământul din Republica Moldova în anii 1997-2000, *curriculumul școlar*. Fiind concomitent „ansamblul contextelor și experiențelor de învățare” și document școlar de tip orientativ (Crișan, p. 24), curriculumul școlar document orientativ a înlocuit vechile programe școlare, instituind cadrelor didactice, în consens cu procesul de democratizare socială, și o amplă libertate în proiectarea și realizarea demersului instructiv-educativ. A se compara: în timp ce programele școlare (de tip sovietic) erau obligatorii pentru realizare-implementare din scoară-n-scoară și ad litteram, orice deviere de la ele fiind aspru sancționată¹, curriculumul școlar, deși se constituie cam din aceleași componente (datorită logicii/principiilor cunoașterii și învățării) – cadrul conceptual, teleologia, conținuturile educaționale și metodologia specifică – declară drept obligatorie doar teleologia, adică sistemul: *scop-obiective generale/cadru-obiective specifice/de referință*. Nu și *obiectivele operaționale*, acestea fiind de competența profesorului. În celelalte componente ale curriculumul prezintă recomandări generale, învățătorul/autorul de manuale fiind liberi să elaboreze un discurs educațional propriu – firește, în baza principiilor/legilor educației, nu doar a experiențelor profesionale personale, particularităților clasei de elevi și a intuiției profesionale.

La prima sa ediție, considerându-se că valoarea de document orientativ este implicită termenului *conceptual*, curriculumul școlar a fost definit drept *document conceptual-normativ*. Tradiția, dar mai ales mentalitatea profesională, a continuat însă să perceapă curriculumul școlar drept un document pentru realizare obligatorie integrală, fapt folosit de propaganda comunistă în electorala 2001 pentru a ațâța spiritul criticist al cadrelor didactice nemulțumite de situația materială precară și pentru a le promite „descărcarea” curriculumului de prea multele conținuturi (materii) educaționale. În zadar explicau oamenii de știință și metodiștii, la cursuri și în publicații, că autorii curricula au recomandat intenționat mai multe unități de conținut, ca să ușureze munca de selectare a acestora de către autorii de manuale și învățători, potrivit cu nivelul lor de profesionalism și particularitățile clasei concrete de elevi – guvernarea comunistă a dispus simplificarea imediată a curricula. Și deoarece termenul *descărcare*, în context, prezenta un calc din rusă (*разгрузка*), acțiunea de modernizare a curricula la ediția a II-a (2006) a fost botezată cu termenul *descongestionare*.

¹ În anul de învățământ 1975-1976 elevii din clasa a VI-a au rămas fără manual de literatură (moldovenească), acesta fiind retras din școli la indicația CC al PCM, căci aprecia evenimentul din 28 iunie 1940 drept „unire a Basarabiei cu Patria Sovietică”, în loc de „reunire a Basarabiei cu Patria Sovietică”, prima „unire” fiind considerată de istoria oficială a URSS anexarea Basarabiei de către Rusia în 1812. Firește, autorii „erorii” n-au mai putut scrie și publica texte despre/pentru școală, dar nici în alte domenii (cursivul ne aparține.-VI.P.).

Descongestionarea, stipulează dicționarele, nu este parte din aria semanticii a termenului *modernizare*. Nu are nimic în comun acest termen nici cu pedagogia². Contrar adevărului științific și practicii mondiale de validare a termenilor științifici (publicații științifice de validare a cuvântului *descongestionare* ca termen pedagogic nu s-au făcut; n-a fost solicitat nici avizul Institutului de Filologie Română „B. Petriceicu-Hașdeu” pentru acreditarea lui științifică), cuvântul *descongestionare* a fost impus instituțional ca termen pedagogic, atribuindu-i-se în mod arbitrar sensul de resistemizare a unităților de conținut în curriculumul școlar, această acțiune fiind considerată una de modernizare a curriculumului la a II-a ediție. Dar, deși li s-a cerut doar revizuirea conținuturilor recomandate de curriculum, executanții au manifestat exces de zel și, fără a avea vreun temei științific și fără a se baza pe studiul practicii educaționale, au extins acțiunea de resistemizare asupra întregului curriculum.

Descongestionarea, deci, nu este și modernizare, iar aplicată întregului curriculum, reprezintă o destructurare a cadrului conceptual al acestuia.

Astfel, oxigenul libertății didactice (O₂), propus învățătorilor de către primul curriculum prin componenta sa *Conținuturi recomandate*, a fost convertită în ... CO₂!

Noii autori ai curricula școlare nu s-au oprit la „modernizarea” acestora, ci au avansat, la ultima ediție (2019), la *dezvoltarea curriculară*, adică, conform MDA2, la *amplificarea în mod creator a acestora, completându-le cu idei noi*.

La lectura CLLR-2019 ne-am întrebat dacă acesta răspunde definiției date de dicționare conceptului de dezvoltare, în context, de dezvoltare curriculară.

Prezentăm în continuare doar o mică parte din constatările impuse de cele două documente școlare, optând pentru cele care confirmă/infirmă conceptele de *curriculum*, *descongestionare*, *modernizare* și *dezvoltare curriculară*.

Cadrul de referință. Autorii noii ediții a CLLR și-au manifestat deplin reprezentările despre cum trebuie să fie un curriculum de limbă și literatură, asigurându-se împotriva unor eventuale critici cu un zid impunător de cetate instituțională, ridicat din documente ale UE și moldovene, precum:

Codului Educației al Republicii Moldova (2014), *Cadrul de referință al Curriculumului Național* (2017), *Curriculumul de bază: sistem de competențe pentru învățământul general* (2018), *Standardele de Competențe Digitale pentru Cadrele Didactice din Învățământul General* (2015), *Standardele de Competențe Digitale ale Elevilor din Ciclu Primar, Gimnazial și Liceal* (2015), *Recomandările Parlamentului European și ale Consiliului Uniunii Europene privind competențele-cheie din perspectiva învățării pe parcursul întregii vieți* (Bruxelles, 2018) (*Curriculum, cl. V-IX*, 2019, p.2), la care CLLR-L mai adaugă: *Cadrul European Comun de Referință pentru Limbi* (2018); *Strategia sectorială „Educația 2020”* (2014); *Cadrul european de referință privind competențele-cheie din perspectiva învățării pe parcursul întregii vieți* (2006); *Raportul*

² *Descongestionare*. 1 Eliberare a unui organ de un aflus de sânge, prin împrăștierea sângelui îngrămădit. 2 Dispariție. 3 (Fig) Eliberare a unei regiuni sau a unei localități de un surplus de populație. 4 (Fig) Dezaglomerare a unei căi de comunicație [MDA2].

lui Delors: *Raportul către UNESCO al Comisiei Internaționale pentru Educație în secolul XXI „Comoara lăuntrică”* (2000); *Concepția educației lingvistice și literar-artistice a elevilor* (? – VI. P.); *Programul de Dezvoltare a Educației Incluzive în Republica Moldova pentru anii 2011-2020, Curriculumul la limba și literatura română pentru învățământul liceal* (2006, 2010)(*Curriculum, cl. X-XII*, 2019, p.2).

Nu se găsesc printre documentele enumerate prima ediție a CLLR (*Curriculum*, 1999; *Limbă și comunicare*, 2000), reprezentând materializarea la scară națională a conceptului de curriculum de LLR, elaborat de un grup de cercetători de la Chișinău și București (Pâslaru, Crișan, Cerkez, 1997), *Standardele educației lingvistice și literare* (*Standardele*, 2002) - unicul document care validează în baza unei cercetări de cca 20 de ani nivelurile de dezvoltare comunicativ-lingvistică și literară-lectuală a elevilor, precum și studiile de conceptualizare a curriculumului, la care am făcut trimitere mai sus. Autorii CLLR-2019, declarându-și acțiunea de dezvoltare curriculară, n-au invocat și cele mai importante surse naționale apărute după prima ediție a CLLR, care definesc curriculumul, structura și componentele sale, tipurile de curriculum, aplicarea-implementarea curriculumului etc. (*Științele educației*, p. 252-268; Cristea, p.738-811), ca să demonstreze că le-au amplificat în mod creator pe acestea, completându-le cu idei noi (MDA2).

Deci cadrul de referință al CLLR-2019 nu este nici reprezentativ, nici deplin, ci mai degrabă eclectic și aleatoriu.

Întrebări de principiu apar și în legătură cu anumite surse de referință. Deșinu s-au făcut cercetări care să întemeieze un nou concept de curriculum, *Curriculumul de bază-1997*, reprezentând sisteme de obiective educaționale generale, obiective cadru și obiective pe arii curriculare (*Curriculum de bază*, 1997), este substituit cu *Curriculumul de bază: sistem de competențe pentru învățământul general* (*Curriculum de bază*, 2018) (evid.n.-VI.P.). Acesta este conceput și realizat contrar tuturor definițiilor existente ale curriculumului:componentele sale principale (epistemologică, teleologică, conținutală, metodologică) sunt substituite cu *finalități* ale educației.

Finalitatea principală a educației (despre celelalte – *abilități, aptitudini, trăsături caracteriale, comportamente, reprezentări/viziuni* – CLLR-2019 nu pomenește nici în trecut) sunt *competențele*. Acestea sunt definite drept „ansamblu integrat de cunoștințe, capacități și atitudini, exersate în mod spontan, care permit exercitarea în mod convenabil a unui rol, a unei funcții sau a unei activități” (X. Roegiers, 1998). Diferența între CLLR-I și CLLR-2019 este deci enormă, măsurabilă cu întreaga educație: primul proiectează valorile urmărite a fi formate-dezvoltate prin educație (începutul educației), al doilea schițează, fără să se bazeze pe cercetări experimentale ale nivelului de dezvoltare a educabililor, anumite valori, care sunt deja deținute de aceștia („sfârșitul”³ educației).

³ În sensul cel mai general al termenului, educația are început, dar nu are și un sfârșit, omul fiind educat/auto-educându-se întreaga viață, fiind posibil a marca deliberat doar sfârșitul unor secvențe educaționale, de ex., finele unui trimestru/semestru, an, treaptă de învățământ.

Chestiunea aici nu se pune în formula epistemică „ori-ori” (ori curriculum bazat pe obiective, ori curriculum bazat pe finalități/competențe), ci în formula „și-și”: Curriculumul, prin sensul său primar de *drum, cale, parcurs, cursă, etapă ce urmează a fi parcursă*, este prin definiție un concept de structurare a *obiectivelor educației*. Prin sensul său general, de *totalitate a acțiunilor educative* (Crișan), curriculumul include toate documentele de conceptualizare, normare, proiectare/tehnologizare a educației, deci și *finalitățile educației* (stabilite prin standarde educaționale). Tradițional, curriculumul disciplinar reprezintă un *sistem de obiective*, propuse a fi convertite în procesul educativ în *finalități ale educației* (competențe, abilități, aptitudini, trăsături caracteriale, comportamente, reprezentări/viziuni – deci nu doar competențe), obiectivele marcând ceea ce ne dorim să obținem prin educație, iar finalitățile – ceea ce s-a obținut deja prin educație. Misiunea unui curriculum *modernizat* (2010) sau *dezvoltat* (2019) se prezumă deci ca apropiere cât mai mult posibilă a axiologiei proiectate a educației (ideal, scop, obiective) de axiologia *in actu* a educației – valorile stabilite secvențial prin evaluare școlară în baza unor standarde educaționale. Această acțiune amplă, cunoscută ca *proces instructiv-educativ*, se realizează abordând *conținuturile educaționale* (valorile imanente ale educației) prin *metodologiile educaționale* specifice.

Cadrul de referință al CLLR-2019 este cu atât mai irelevant cu cât unele surse-documente nu sprijină, ci diminuează efortul pentru educarea unui vorbitor cult de limbă română și a unui cititor elevat de producții literare (scopurile disciplinei *Limba și literatura română*), printre care merită a fi menționate în primul rând *Standardele de Competențe Digitale pentru Cadrele Didactice din Învățământul General* (2015), *Standardele de Competențe Digitale ale Elevilor din Ciclu Primar, Gimnazial și Liceal* (2015), *Programul de Dezvoltare a Educației Incluzive în Republica Moldova pentru anii 2011-2020*.

Documentul pe care ar trebui să se întemeieze CLLR-2019 în primul rând este *Concepția educației lingvistice și literare (Concepția educației, 1995)*, aprobată de ministerul de profil. Acesta însă este pomenit printre altele, fără să i se indice, ca și celorlalte documente, anul editării, ceea ce îi face susceptibili pe autori de faptul că nici nu l-au citit. E o stratagemă „inclusivă” a CLLR-2019: trimiterea la unele surse, idei, concepte și teorii care, chipurile, ar reprezenta temelia conceptuală a documentului, dar care în realitate nu sunt luate în seamă în nici o componentă structurală a sa, căci vin în contradicție categorică cu „conceptul” CLLR-2019. În afară de sursa mai-sus citată, e vorba de teoria lecturii (Cornea, 1988; Corti, 1981; Eco, 1996; Eco, 1991), primul model teoretic de curriculum disciplinar elaborat în spațiul românesc (Pâslaru, Crișan, Cerkez, 1997), teoria educației literar-artistice (Pâslaru, 2001) ș.a.

Un act nepermis științific, managerial și deontologic este ignorarea de către CLLR-2019 a unor documente definitorii sieși: a primei ediții a CLLR (*Limba și comunicare, 1999, Curriculum, 2000*), a standardelor EL-ELA (*Standarde educaționale, 2002*), a studiilor de construcție și dezvoltare curriculară (Cristea, 2015; Crișan, 1994; *Curriculum școlar, 2007*; Guțu, Silistraru, 2003; Papuc, Negură, Pâslaru, 2000; Papuc,

2005; Pâslaru, Papuc, Negură, 2005; Științele educației, 2007), a cercetărilor de doctorat asupra unor aspecte ale EL-ELA, care fundamentează științific componente ale curriculumului (Burdujan, 2010; Guțu, 2012; Hadârcă, 2006; Puțuntean, 2018; Șchiopu, 2016; Tarlapan, 2012 ș.a.).

Inovații. Partea cea mai bună a CLLR-2019 este cea preluată fără schimbări de fond din CLLR-I, realizând astfel, la general, o acțiune de continuitate între prima și a patra ediție a CLLR, la nivel de concept, structură și conținut (al/a/al curriculumului). Asta explică faptul că, la prima lectură, CLLR-2019 lasă o impresie bună.

Cercetat însă în raport cu CLLR-I, textul CLLR-2019 își denunță eșecurile de modernizare-dezvoltare a documentului în prima ediție. Primul tip de competență, de ex., indicat în CLLR-G în formula *Perceperea identității lingvistice și culturale proprii în context național, manifestând curiozitate și toleranță* (p.7) și în CLLR-L prin *Exprimarea identității lingvistice și culturale proprii în context european și global, demonstrând empatie și deschidere pentru diversitatea lingvistică și culturală* (p.15), impresionează plăcut (deși nu este clar, cum ar putea să-și exprime identitatea lingvistică liceenii din Moldova "în context european și global").

În aspect inovațional însă respectiva competență nu este decât o preluare a obiectivului C.1 de la pag. 19 „Conștiința apartenenței la neam și la comunitatea umană” și a obiectivului C.2. de la pag. 24 „Înțelegerea semnificației limbii și creației spirituale în general în conturarea identității naționale și a integrării acesteia în circuit universal” din *Curriculum de bază-1997*, ultimul obiectiv fiind preluat în aceeași formula stilistică cu nr.1.1 în CLLR-I(G) (*Curriculum*, 2000, p. 11) și în formulele: „formarea și dezvoltarea conștiinței de sine în mediul limbii naționale” și „conștientizarea identității naționale prin explicarea originii și a valorilor limbii și literaturii române, ca parte integrantă a culturii universale” din CLLR-I(L) (*Limbă și comunicare*, 1999, p.16), care sunt mult mai clare și adecvate specificului activității elevilor.

În plus, tipul de competență nr.1 din CLLR-2019 e mai mult o lozincă decât o epistemă a educației, căci nu este susținut de principii constitutive și regulative, respectiv, de unități de conținut și metodologii specifice, structurate conform acestor principii (Pâslaru, Crișan, Cerkez, 1997).

Pot fi aduse mai multe exemple de preluare fără trimiteri, iar uneori și fără a le modifica forma, a unor idei, concepte și principii din CLLR-I, care în sine reprezintă plagiate:

CLLR-I: „**Educația lingvistică** presupune formarea și dezvoltarea capacităților de comunicare prin cunoașterea sistemelor limbii (fonetic, lexical, gramatical și stilistic) și angajarea apropiată a elevului în producerea actelor comunicării” (*Curriculum*, 2000, p. 7).

CLLR-2019-G: „**Educația lingvistică** (EL) este domeniul de formare și dezvoltare a competențelor de comunicare cultă, prin cunoașterea sistemelor limbii (fonetic, lexical, gramatical) și angajarea elevului în producerea actelor comunicării” (p.4).

CLLR-I: „Educația literară presupune formarea și dezvoltarea cititorului de literatură prin cunoașterea apropiată a unor opere și fenomene literare de valoare și prin angajarea în producerea unor tipuri de texte literare și interpretative” (*Curriculum*, 2000, p. 7).

CLLR-2019-G: „Educația literar-artistică (ELA) este domeniul de formare a cititorului cult de literatură, prin cunoașterea apropiată a unor opere și fenomene literare de valoare și prin angajarea elevului în producerea, redactarea unor texte literare și interpretative” (p. 4).

În definiția EL autorii CLLR-2019 au înlocuit termenul *capacități* cu termenul *competențe*, pentru a subjuga documentul așa-zisului concept de „curriculum centrat pe competențe”, fără să-și dea silința să consulte cel puțin dicționarele, care dau pentru cuvântul *capacitate* sensul de *însușire morală și intelectuală a cuiva* (DEX), pe care să-l raporteze la definiția lui X. Roegiers a competenței (cea mai răspândită și mai cunoscută și la noi), raport care arată că termenul *capacitate* este utilizat în sens îngust - de componentă a competenței (1998), ce indică asupra unei posibilități de a efectua o operație, și în sens larg, de *însușire a personalității*, care include sisteme de competențe (cu tot cu cunoștințe, capacități și atitudini - în sens îngust), abilități, aptitudini, atitudini (în sens larg), reprezentări și viziuni. Or, în definiția CLLR-I, termenul *capacități de comunicare* este utilizat în cel mai larg sens, de capacitate a persoanei de a realiza comunicarea interumană. Deturnarea acestui termen din definiția EL în CLLR-2019 diminuează scopul general al predării-învățării limbii române de către nativii români prin deplasarea acestei valori din sfera conștiinței educabilului (însușire a persoanei, conștiință lingvistică) în sfera formării (proces didactic), limitându-l la capacitatea de a realiza acte particulare de comunicare. Deci e un tribut al modei de azi de a tehnologiza instruirea și educația prin renunțarea la obiectivele cu caracter general-național și general-uman, precum cel de formare-dezvoltare educabililor a conștiinței lingvistice, o valoare stabilită ca fundamentală pentru învățământul nostru încă de primele documente ale reformei învățământului (*Concepția dezvoltării*, 1994; *Curriculum de bază*, 1997; *Concepția*, 1995), având în vedere criza de identitate a românilor din spațiul Prut-Nistru, și care n-au fost anulate nici instituțional, nici teoretic, nici praxiologic.

O destrucție și mai mare a suferit sistemul de principii ale EL-ELA, acestea fiind pur și simplu excluse din CLLR-2019-G, în locul lor fiind dată indicația că procesul educațional urmează să se desfășoare „în baza principiilor specifice EL/ELA” (*Curriculum*, cl. V-IX, 2019, p. 4).

Autorii CLLR-L au ales calea cea mai ușoară de „dezvoltare” a cadrului conceptual al curriculumului: au dat textului din CLLR-I o nouă formă stilistică, la cele 7 principii formulate în 2000 adăugând încă 4 principii generale ale educației sau principii particulare ale ELA, extrase din ITELA (Pâslaru, 2013). A se compara: CLLR-I (*Curriculum*, cl. V-IX, 2019, p. 15) și CLLR-L (*Curriculum*, cl. X-XII, 2019, p.3).

Această modalitate de „modernizare-dezvoltare” a CLLR este practică de autorii ultimei ediții, gimnaziu și liceu, în toate compartimentele acestuia: teleologie, conținuturi, metodologie (în special, activitățile de învățare), unica și adevărata „inovație” a autorilor

fiind înlocuirea sistemului de obiective ale EL-ELA cu un surogat botezat „subcompetențe” sau „unități de competență”, care, oricât s-ar insista, nu pot fi definite nici ca obiective, nici ca finalități, nici ca unități de conținut sau activități de învățare, căci aceste sunt toate la un loc și nimic în parte.

Astfel, efortul autorilor de a re-conceptualiza CLLR eșuează într-o inconsistență epistemologică și teoretică, în incoerențe cu practica educației lingvistice-educației literar-artistice, pe care le prezentăm în continuare.

Incoerențe și inadverențe.

A. CLLR-G (*Curriculum*, cl. V-IX, 2019).

A.I. *Chestiuni, obiecții și recomandări principiale.*

1.1. Definiția documentului, „Curriculumul la disciplina Limba și literatura română reprezintă un document reglator, care are în vedere prezentarea interconexă a demersurilor conceptuale, teleologice, conținutale și metodologice, accentul fiind pus pe sistemul de competențe ca un nou cadru de referință al finalităților educaționale” (p.4), este eclectică, deoarece, fiind corectă în aspectul structurii CLLR (epistemologie, teleologie, conținuturi, metodologie), avansează „un nou cadru de referință al finalităților”, care însă nu poate fi altul decât teleologia. Aceasta însă în CLLR-G lipsește, fiind substituită cu finalitățile indicate de o sintagmă ce n-are nici o legătură cu teoria și terminologia curriculumului – *unități de competență*, în ediția 2010 – *subcompetență*. Sintagma respectivă nu este un termen acreditat de știința pedagogică, iar cuvântul *subcompetență* nu este atestat de nici un dicționar al limbii române. Introducerea acestor „termeni” în CLLR-G n-a fost anticipată de nici un studiu teoretic, care să-i fundamenteze. Drept urmare, CLLR-2019 îi lipsește *baza conceptuală* a EL-ELA și *teleologia* EL-ELA, din această cauză nefiind posibil a fi formulate corect și *finalitățile* așteptate ale EL-ELA.

Or, textul *Curriculum de limba și literatura română. Clasele V-IX. C.: MECC. 2019* nu poate fi definit drept curriculum.

1.2. CLLR-G:

a) nu definește/nu explică specificul disciplinei școlare *Limba și literatura română*: termenii *limba română*, *literatura română* nu sunt pomeniți nici în trecut;

b) cadrul conceptual al documentului, contrar denumirii, nu indică ideile și conceptele pe care se întemeiază EL-ELA, ci formulează niște îndrumări de utilizare a documentului;

c) unii termeni-cheie ai EL-ELA sunt explicați la subsol, iar sintagma *unități de competențe* (sub-competențe) și termenul *competență* nu sunt corelate epistemic.

1.3. Finalitățile formulate pentru fiecare clasă nu reprezintă decât foarte modest elementele limbajului poetic/cunoașterii literar-artistice, iar cele comunicativ-lingvistice nu reprezintă și elemente ale codării-decodării imaginilor poetice, respectiv: cl. V – 4 din 10; cl. VI – 2 din 10; cl. VII – 4 din 11; cl. VIII – 2 din 10; 1-2 din 6.

De asemenea, nici una *din atitudinile specific dominante*, prevăzute a fi formate în fiecare clasă gimnazială, nu este specifică EL-ELA – toate sunt generale.

1.4. Mai multe *produse școlare* (rubrica *Activități de învățare și produse școlare recomandate – corect: urmărite, așteptate* – compartimentul VI) sunt forme sau activități de predare-învățare-evaluare: *dictarea de cuvinte, dictarea liberă, dictarea comentată, dictarea preventivă, discuții de grup, teste de ortografie, teste de vocabular, atelier de scriere, atelier de vorbire*.

Reducerea produselor școlare la anumite lucrări executate de elevi reprezintă o înțelegere greșită a ELA. Cele mai importante produse școlare sunt elementele culturii literare-lectorale – ale receptării-imaginației-gândirii-creației (literare și științifice) a elevilor.

1.5. Activitățile de învățare (compartimentul VI), atâta timp cât nu sunt legate de atingerea obiectivelor EL-ELA, nu pot fi apreciate. Dar structurarea lor pe tipuri de competențe EL-ELA este apreciabilă.

Menționăm însă absența activităților de însușire a terminologiei literare/ limbajului poetic: noțiunea-cheie *imagine artistică*, de ex., nu se prevede nici a fi însușită, nici operată.

Este necesară restructurarea activităților de învățare pe stadiile lecturii (prelectura, lectura, postlectura), principalele *tipuri* (receptarea, imaginația, gândirea, creația – *literar-artistică*) și *forme* de activitate literar-artistică (lectura propriu-zisă, activitatea critic-literară, activitatea de cercetare literară, activitatea de creație literară).

Criteriile de selectare-structurare a textelor pe clase și unități mari de conținut nu sunt specifice ELA.

Subdiviziunea 7.3 nu este motivată (Cf.: Cucuș; Pâslaru, Crișan, Cerkez; Pâslaru, 2011).

Aprecierea deplină a selecției și structurării textelor literare nu este posibilă în lipsa obiectivelor EL-ELA și a elementelor culturii literar-artistică prevăzute a fi formate în baza lor în fiecare clasă.

1.6. Reperele metodologice de predare-învățare-evaluare (compartimentul VIII) este, în cea mai mare parte, un conglomerat eclectic, în care principiile metodologice și metodologiile specifice EL-ELA lipsesc, activitățile de învățare sunt prezentate ca metode și strategii etc., iar cele mai multe enunțuri, definiții și clasificări nu sunt corelate cu cele din compartimentele anterioare, deși principiile metodologice, tipurile și clasificarea metodelor și procedeele/tehnicilor ELA, precum și un model general de strategie ELA a fost prezentat și validat, de ex., încă acum două decenii, altele fiind dezvoltate recent (Pâslaru, Crișan, Cerkez, 1997; Pâslaru, 2001; Șchiopu, 2013).

Corelația elementară între enunțuri, idei și concepte este lipsă chiar și în cadrul subcompartimentelor. La pag. 39, de ex., se afirmă, că este necesar să se pună accentul „pe dezvoltarea competențelor, nu pe asimilarea unor cunoștințe”, iar la pagina următoare primul dintre cele 6 tipuri de lecție este cel de achiziționare a cunoștințelor, celelalte 5 fiind de formare a (nu și dezvoltare) a capacităților și nici una de formare/dezvoltare a competențelor. Nu se face nici o mențiune cu privire la formarea-dezvoltarea *atitudinilor specifice predominante*, indicate la finele părții pentru fiecare clasă a compartimentului 1.4.

Autorii CLLR-G sunt refractari la faptul demonstrat de către mai mulți didac-ticieni notorii, că *dobândirea* cunoștințelor se realizează concomitent cu înțelegerea și *aplicarea* acestora, inclusiv într-un proces de *analiză-sinteză* – și formulează tipuri de lecții pentru fiecare din aceste operații intelectuale (p.40).

Tot aici sunt indicate *lecții de receptare a textelor, lecții de comunicare orală*, neglijându-se faptul că activitatea de receptare e una prin definiție și orală, și de comuni-care (literară, estetică, morală etc.).

Evaluarea școlară a elementelor culturii comunicării/culturii lecturii este substituită cu generalități, ignoră studiile care conceptualizează și reglementează principiile, meto-dologia și criteriile de evaluare școlară în cadrul disciplinei *Limba și literatura română*. Iată câteva mostre:

- „Criteriile de evaluare unice pentru produsele recomandate” (p. 45) – se evaluează nu produsele școlare, ci, prin intermediul produselor școlare – elementele culturii comunicării/culturii lecturii – competențe, abilități, trăsături caracteriale, comportamente, aptitudini, reprezentări, viziuni.

- „În condițiile învățământului modern, competența se transformă în finalitate a procesului educațional și «obiect» al evaluării școlare. Competențele școlare disciplinare/transversale dobândite de elev în cadrul unei instruirii și evaluări „autentice” au luat locul obiectivelor operaționale/comportamente (observabile și măsurabile). În domeniul evaluativ ne aflăm în faza reconceperii evaluării, a trecerii de la evaluarea obiectivelor la evaluarea competențelor școlare” (p.45) – cea mai bună mostră de înțelegere eronată a conceptului de trecere de la curriculumul centrat pe obiective la cel centrat pe competențe.

- Sub titlul *Metode și tehnici de evaluare* (1.6.7) – contrar faptului că tehnicile (procedeele) sunt componente ale metodelor, autorii au indicat forme, activități, lucrări – de regulă, de uzanță în cadrul ariei curriculare Științe, ignorând obsesiv metodele de evaluare a elementelor culturii comunicării/culturii lecturii, stabilite de teoria EL-ELA (p. 46).

Deci și subcompartimentul 1.6.7 trebuie exclus sau rescris, deoarece tratează greșit chestiunea evaluării școlare în cadrul EL-ELA.

1.7. *Bibliografia* nu este reprezentativă conceptelor de EL și ELA; este valorificată doar parțial.

1.8. Corectitudinea lexicală, gramaticală și stilistică este mult sub nivelul cerințelor față de textele conceptual-normative: cuvinte, sintagme și termeni greșite sau/și inexistente în limba română, neatestate de științele educației; explicări excesive, care creează un verbalism sâcăitor – caracteristici proprii mai ales compartimentelor *Preliminarii, Cadrul conceptual*, 1.6.

Prezentăm doar câteva exemple.

Pag.39: „Privită ca disciplină de studiu și – concomitent – ca limbă de instruire (de școlarizare), *limba și literatura română...*” – reiese că și literatura este „limbă de studiu”;

„necesare elevului atât la studierea celorlalte discipline...” – elevii nu studiază discipline, ci materii;

„filozofia învățării limbii și literaturii române în gimnaziu” – până la filosofie ... mai este!;

„accent sporit pus pe” (f.c.);

Pag. 40: „Autorii de manuale trebuie să uzeze de beneficiile perspectivei cognitive și constructiviste în studiul limbii și literaturii române, astfel ca profesorii să știe cum pot implica elevii în propria învățare, cea prin descoperire” – e o substituție iresponsabilă a specificului învățării limbii și literaturii, reglementată de principiile EL-ELA, care declară prioritatea vorbitorului/cititorului, prin două teorii, pe care nici un for științific nu le-a declarat ca prioritare în pedagogia modernă; e un exemplu ideal de voluntarism al autorilor CLLR-G, care își permit, iată deja de două decenii, să creeze și să promoveze mituri didactice, în loc să studieze sursele de specialitate; „oralul” – în loc de *vorbire*; „conținuturile lingvo-literare” – în loc de *conținuturile EL-ELA*;

Pag. 41: „Activitățile vor viza strategii” – activitățile sunt parte a strategiilor, vizează anumite materii și sunt orientate către atingerea unor obiective operaționale.

Pag. 42: „Abordarea integrată, specifică transdisciplinarității este centrată pe lumea reală” – transdisciplinaritatea în ELA se datorează ficțiunii și sincretismului artelor;

„Fiecare instituție de învățământ își poate alege succesiunea zilelor cu activități transdisciplinare” – transdisciplinaritatea este implicată limbii și comunicării, literaturii și lecturii, deci trebuie valorificată la fiecare oră/activitate de EL-ELA.

Or, subcompartimentul 1.6.4 tratează greșit interdisciplinaritatea în EL-ELA și ar trebui eliminat sau rescris.

Va urma

Referințe bibliografice:

1. BURDUJAN, Radu. *Dezvoltarea competențelor literar-artistice ale studenților în contextul intercultural al formării profesionale inițiale*. Teză dr. ped. Chișinău: IȘE, 2010.
2. *Concepția dezvoltării învățământului în Republica Moldova*. În: *Monitorul oficial*, 30.07.1994, nr.007
3. *Concepția educației lingvistice și literare*. În: *Limba română*, 1995, nr. 5, p. 126-129.
4. CORNEA, Paul. *Introducere în teoria lecturii*. București: Minerva, 1988.
5. CORTI, Maria. *Principiile comunicării literare*. București: Univers, 1981.
6. CRISTEA, Sorin. *Dicționar enciclopedic de pedagogie*. Vol. I A-C. București: Didactica Publishing House, 2015. 831 p. ISBN 978-606-683-295-3.
7. CRIȘAN, Alexandru. *Curriculum și dezvoltare curriculară: un posibil parcurs strategic*. În: *Revista de Pedagogie* (București), 1994, nr.3-4, p.21-34.
8. CUCOȘ, Constantin. *Pedagogie și axiologie*. București: Editura Didactică și Pedagogică, RA, 1995
9. *Curriculum de bază. Documente reglatoare*. /MÎ; CNCE. Cimișlia: Ed. TipCim, 1997.
10. *Curriculum de bază: sistem de competențe pentru învățământul general/coord.:* Vl.Guțu; I.Achiri, N.Bîrnaz, C.Ciorbă ș.a. MECC, Chișinău, 2018. 30 p.
11. *Curriculum de limba și literatura română. Clasele V-IX*./MEȘ; CNCE. Iași: Ed. Dosoftei, 2000.72 p.
12. *Curriculum Național. Limba și literatura română. Clasele V-IX*/MECC, 2019. 50 p.//www.mecc.gov.md

13. *Curriculum Național. Limba și literatura română. Clasele X-XII/MECC*, 2019. 44 p.//mecc.gov.md
14. *Curriculum școlar: Proiectare, implementare și dezvoltare*. Ch.: Ed. Univers Pedagogic, 2007. 450 p. ISBN 978-9975- 70-190-7
15. ECO, Umberto. *Lector in fabula. Cooperarea interpretativă în textele narative*. București: Ed. Univers, 1991. 307 pag.
16. ECO, Umberto. *Limitele interpretării*. Constanța:Editura Pontica, 1996.
17. GUȚU, Svetlana. *Dezvoltarea competențelor comunicative ale studenților economiști din perspectivă lexicală și gramaticală*. Teză dr. ped. Chișinău: UPSC, 2012.
18. GUȚU, Vladimir, Silistraru Nicolai ș.a. *Teoria și metodologia curriculumului universitar/USM*, 2003.
19. HADÂRCĂ, Maria. *Conceptualizarea evaluării competențelor comunicative și literare ale elevilor*. Teză dr. ped. Chișinău, IȘE, 2006.
20. *Limba și comunicare. Curriculum național. Programe pentru învățământul liceal./ coord.: VI.Guțu, VI.Pâslaru ș.a.; MEȘ; CE Pro Didactica*. Chișinău: Cartier, 1999. 185 p.
21. PAPUC, Ludmila. *Epistemologia și praxiologia curriculumului pedagogic universitar / Chișinău, UPSC*, 2005.
22. PAPUC, Ludmila. NEGURĂ, Ion. PÂSLARU, Vlad. *Curriculum psihopedagogic universitar de bază*. Chișinău: UPSC, 2000.
23. PÂSLARU, Vlad. *Abordarea epistemică a educației axiologice*. În: *Perspectiva axiologică asupra educației în schimbare./ VI. Pâslaru, N. Silistraru, T.Callo ș.a.* Chișinău: Ed. Print Caro, 2011, p. 6-22.
24. PÂSLARU, Vlad. CRIȘAN, Alexandru. CERKEZ, Matei ș. a. *Curriculum disciplinar de limba și literatura română. Clasele V-IX*. Ch.: Știința, 1997. 126 p.
25. PÂSLARU, Vlad. *Introducere în teoria educației literar-artistice*. Chișinău: Museum, 2001. 312 p.
26. PÂSLARU, Vlad. *Introducere în teoria educației literar-artistice*. Ed. a II-a, rev. București: Sigma, 2013.198 p. ISBN 978-973-649-875-6
27. PÂSLARU, Vlad. PAPUC, Ludmila. NEGURĂ, Ion ș.a. *Construcție și dezvoltare curriculară. Partea I. Cadrul teoretic*. UPSC, 2005.176 p.
28. PUȚUNTEAN, Nina. *Dezvoltarea axiologiei literar-artistice a studenților în contextul studierii textelor din literaturi străine*. Teză dr. ped. Chișinău: UPSC, 2018.
29. ROEGIERS, Xavier. *Manuel scolaire de developpement de competences dans l'enseignement./ BIEF, Departement de science de l'education de l'URL*, 1998.
30. *Standarde educaționale. Învățământ gimnazial. Învățământ liceal. Discipline socio-umane*. Chișinău: Lumina, 2002.
31. ȘCHIOPU, Constantin. *Metodologia educației literar-artistice a elevilor*. Teză dr. hab. ped. Chișinău: UPSC, 2013.
32. *Științele educației. Dicționar enciclopedic*. Vol.I. București: Sigma, 2007. 694 p. ISBN 978-973-649-393-5.
33. TARLAPAN, Livia. *Corelarea activităților de învățare pentru dezvoltarea imaginației creatoare și a limbajului la elevii claselor primare*. Teză dr. ped. Chișinău: UPSC, 2012.

CZU: 398(478)(092)
ORCID: 0000-0003-3045-5017

**UN ASPECT MAI PUȚIN CUNOSCUT
AL ACTIVITĂȚII ȘTIINȚIFICE
A FOLCLORISTULUI EFIM JUNGHIEȚU –
CERCETĂRILE DE TEREN**

Una dintre figurile proeminente ale folcloristicii moldovenești din jumătatea a doua a secolului trecut este și reputatul specialist în acest domeniu – Efim Junghietu, de la nașterea căruia, pe la mijlocul toamnei trecute, s-au împlinit 80 de ani.

În tot ce s-a scris despre el până azi (*Literatura și arta Moldovei*. Enciclopedie. – vol. I, Ch., 1985, p. 238; Grigore Botezatu// *Revista de lingvistică și știință literară*, 1993, nr. 2, p. 111-112; Tot el// *Revista de etnologie*, 1995, nr. 1, p. 142-146 și *Revista de etnografie și folclor*, 1995, nr. 1, p. 107-110; Iordan Datcu// *Dicționarul etnologilor români*, vol. 2, Buc., 1998, p. 29-30; *Calendarul bibliotecarului*, Ch., 1999, p. 224-227; Nicolae Băieșu// *Literatura și arta*, 12 noiembrie 2009, p. 7; Maria Mocanu// *Folcloristul Efim Junghietu*, Ch., 2010, p. 9-11; Ion Buruiană// *Viața satului*, 16 ianuarie 1993, p. 7; *Timpul*, 23 octombrie 2009, p. 28; *Jurnal de Chișinău*, 28 octombrie, 2014, p. 20 ș. a.) s-a menționat neapărat și meritul lui în culegerea creației populare.

Având în vedere importanța problemei în genere, cât și locul deosebit pe care l-a ocupat această activitate în viața și munca cercetătorului, credem că subiectul propus pentru examinare este mai mult decât demn de o abordare aparte.

Amintim că Efim Junghietu s-a născut la 18 octombrie 1939 în satul Petrești, raionul Ungheni.

În anul 1963 a absolvit Facultatea de Filologie a Universității de Stat din Chișinău, fiind repartizat la Sectorul de folclor al Institutului de Limbă și Literatură al AȘM.

A lucrat colaborator științific (1964-1979), secretar științific al institutului (1979-1984), cercetător științific superior (1984-1991), șef al Sectorului de muzicologie și coregrafie al Institutului de Etnografie și Folclor (1991-1993).

Din anul 1974 – doctor în filologie.

A decedat la 5 ianuarie 1993.

Prima referință la importanța și necesitatea culegerii creației populare orale Efim Junghietu o face în articolul *Arhiva de folclor a academei*, publicat în ziarul *Tinerimea Moldovei* din 22 noiembrie 1970, p. 3.

Venind cu o prezentare a „celui mai mare depozitar de texte folclorice din republică”, el vrea totodată să inițieze și să apropie cititorul de valorile literaturii populare.

Același scop îl are cercetătorul și în cartea *Căutătorii de perle folclorice* (Texte folclorice culese de scriitori moldoveni contemporani). Selecție, alcătuire, îngrijirea textelor, cuv. introd. și glosar de E. V. Junghietu și S. Gh. Moraru. – Ch., „Știința”, 1984.

Exprimându-și tot respectul față de o serie de poeți și prozatori (G. Meniuc, P. Zadnipru, V. Roșca, P. Boțu, S. Vangheli, V. Teleucă, Gh. Madan) pentru atenția pe care au acordat-o culegerii creației populare, alcătuirii scriu:

„Vremea este necruțătoare în neconținută-i scurgere. Mulți dintre cântăreții și povestitorii populari dispar pentru vecie. Însă valoarea înregistrărilor, făcute în timpul vieții lor, este inestimabilă” (*Op. cit.*, p. 4).

Fiind un desăvârșit culegător de folclor, Efim Junghietu pledează pentru mai multă atenție și o mai bună organizare și efectuare a cercetărilor de teren.

Referindu-se, de exemplu, la faptul că în majoritatea colecțiilor de la noi proverbele și zicătorile nu sunt însoțite de comentarii științifice (puțini știu că despre paremiile moldovenești i-a fost și teza sa de doctor habilitat, rămasă finisată pe masa de scris// *Flux* (Ediția de vineri), 4 septembrie 1998, p. 8), autorul vine cu unele observații critice care ar îmbunătăți substanțial calitatea culegerii lor.

„Nu este o taină sau o noutate, scrie el, că pe teren culegătorii fixează expresiile „goale”, lăsând eterului fragmentele de discurs, care, de obicei, le însoțesc. Această lacună metodică îngreuiază cercetările în domeniul genezei și funcționării paremiilor. La etapa actuală a cercetărilor paremiologice se impune înregistrarea masivă pe arii largi a textelor de proverbe, zicători și frazeologisme în contextul lor natural, cu mențiuni privind împrejurările fixării, cu comentariile informatorilor. Numai astfel vom putea cunoaște adevăratul conținut, adevărata bogăție, fațetele poliedrice ale paremiilor moldovenești” (E. V. Junghietu. *Deslușiri. Articole despre folclor*. – Ch., „Știința”, 1984, p. 5).

O apreciere înaltă i-au dat muncii sale de pe teren cei mai buni cunoscători și apreciatori ai acestei activități specializate – colegii săi de sector.

Iată, de exemplu, ce scrie despre aceasta folcloristul Grigore Botezatu, care l-a cunoscut pe Efim Junghietu cât se poate de bine și în ipostază de cercetător de teren:

„Pe teren Efim Junghietu lucra cu succes în mod individual, dar și în grup. La multe expediții mergea însoțit de trei, patru studenți de la Facultatea de Filologie a Universității. Culegea tot ce afla la informatorul cu care venea în contact. Caietele sale cu materiale folclorice sunt scrise cu deosebită îngrijire, ele vor rămâne în perspectiva vremii model pentru mulți care urmează să efectueze cercetări de teren. De la unii informatori cu repertoriu mai bogat imprima nu numai producții literare, dar și note, răspunsuri la întrebări. Uneori sta ziua întregă, până în orele târzii de noapte, mereu culegând.

În satele Iurceni, Talmaz, Olănești a efectuat imprimări cu unii cântăreți și povestitori de la care a cules în anul 1937 eminentul etnolog Petre V. Ștefănuță” (Grigore Botezatu Efim V. Junghietu // *Revista de etnografie și folclor*, 1995, nr. 1, p. 107). În amintirile sale dl Gr. Botezatu vine și cu alte amănunte ce țin de subiectul la care se referă, îmbogățind mult informația și contribuind astfel esențial la întregirea profilului de specialist remarcabil al folcloristului-coleg.

„Efim Junghietu, scrie Domnia Sa, avea o dorință nestăvilită de a cunoaște cât mai multe sate, pe care le nota pe o hartă a sa proprie. A străbătut ținutul Maramureșului (partea dreaptă a Tisei), nordul Bucovinei, regiunea Odesa, satele din Valea Nistrului, multe sate moldovenești din Ucraina, ajungând până la râul Bug, apoi cele câteva sate din Caucazul de Nord. Pe teritoriul republicii practic nu există raioane în care să nu fi lucrat, în unele sate revenind de două, trei ori, sporind astfel simțitor numărul culegerilor” (Tot acolo, p. 108).

La fel de valoroase sunt și alte reflecții ale autorului-apreciator cu referire la subiectul articolului nostru, ca, de exemplu:

„Efim Junghietu a salvat de la pieire un noian de materiale. A știut să lucreze cu informatorii ca nimeni altul și a adunat o informație la care multă vreme se vor referi cercetătorii etnologi. Această muncă a fost legată de deplasări îndelungate și de drumuri grele, parcurse în mare parte pe jos. Totdeauna se străduia să aleagă tot ceea ce-i mai de preț, în complexul ritualic de calendar și de familie, în proza artistică, teatrul folcloric, cântecul epic și, mai ales, în lirica populară” (*Ibidem*, p. 110).

Despre faptul că fostul nostru coleg avea o dragoste aparte pentru cercetările de teren povestește și soția Dumisale, Aurelia Junghietu, de la care aflăm următoarele:

„El se ocupa de folclor încă din anii studenției. Venea din expediții nespuse de fericit. (Citiți, vă rugăm, încă o dată această propoziție; ea spune multe – I. B.). /.../ Țin minte, l-a înregistrat pe bunicul Mariei Sarabaș, de la Câșlița-Prut. Era încântat de el. /.../

Oriunde ne-am fi dus, purta cu el un carnețel de notițe (*Flux* (Ediția de vineri), 4 septembrie 1998, p. 8).

Fiind colegi mai mulți ani și cunoscându-i bine și această parte a preocupărilor, am veni și noi cu unele reflecții, amintiri, comentarii la subiectul abordat.

Ceea ce l-au remarcat și în această activitate au fost talentul și munca. Dragostea de creația populară, exigența, responsabilitatea, simțul datoriei, dorința de a face cât mai multe și cât mai bine, care l-au caracterizat întotdeauna, și-au spus cuvântul și aici.

De o pregătire profesională impecabilă, serios, bine organizat, abil, cu un stil de lucru foarte eficient, de o hărnicie și cu o capacitate de muncă de invidiat, în expediții era la fel.

Posedând la perfecție arta comunicării, putea intra în vorbă oricând cu oricine și culege ceva de preț chiar și de la cei care, aflând scopul venirii sale de la Chișinău, la început se eschivau sau chiar negau categoric că ar ști ceva din cele ce îl interesa.

Cult, înzestrat cu un fin spirit de observație și cu un rafinat gust artistic, în cercetările de teren lui Efim Junghietu nimic nu-i scăpa din ceea ce era nou, interesant, valoros, original.

De regulă, culegea nu numai materiale pur folclorice, dar și diferită altă informație învecinată, ce ține tot de cultura și spiritualitatea populară. Iată de ce credem că mai multe din înscrierile sale ar putea prezenta interes și fi utile și specialiștilor din alte domenii de cercetare: în primul rând, etnografilor, dar și lingviștilor, literaților, psihologilor, culturologilor, istoricilor, filozofilor, sociologilor și altora.

Dacă în cele publicate i s-ar găsi și unele „păcate” (ca și mulți alții a fost contaminat și el de ideologia comunistă, influențat politic), în materialele de pe teren credem că nu i s-ar putea obiecta nimic.

Știind și regretând că, neglijate sau subestimate, de-a lungul timpului mii și mii de texte folclorice de preț s-au pierdut pentru totdeauna numai din cauză că n-au fost înscrise, dacă ar fi putu, ar fi fost în stare să cutureiere fiecare sat și să adune măcar ceea ce a mai rămas.

Cu părere de rău, de la un timp au uitat și uită de sat și de țăran nu numai conduce-rea, dar și știința. Mai ales, în ultimele decenii.

Situația dezastruoasă de azi de la țară: sărăcia, mizeria, șomajul, exodul masiv al populației peste hotare, nedreptățile de tot felul, degradarea a tot și a toate, frica de ziua de mâine, disperarea ș. a. neapărat că au dat naștere și la o serie de creații folclorice. Dar, cu indiferența pe care au manifestat-o și o manifestă organele de resort față de cultură în general și față de cea populară în parte, la sigur că cele mai multe dintre ele vor rămâne necunoscute.

Faptul că de la 1991 încoace, din cauza nefinanțării, expedițiile folclorice au fost sistate l-ar fi întristat mult și chiar revoltat pe E. Junghietu, care ar fi criticat dur această stare de lucruri. Pentru că în folcloristică toate încep de la materialele de pe teren. Fără această „materie primă” ea este, pur și simplu, de neimaginat.

În loc să se progreseze (este o obligație și o datorie sfântă, fundamentală a noastră a tuturor ca lucrurile să ne meargă bine în toate domeniile), să se organizeze echipe mixte de specialiști: folcloriști, etnografi, muzicologi, coreografi, sociologi ș. a., dotați cu aparatură audio și video modernă, pentru a face cercetări la nivelul cerințelor de azi ale științei, spre dezamăgirea și dezaprobarea totală a specialiștilor, s-a renunțat și la ceea ce a fost.

Dar folcloristica nu poate evolua bazându-se numai pe materialele acumulate în trecut, publicate sau aflate în arhive. În ele se oglindesc alte timpuri, alte realități. Cum rămâne cu cele în care se reflectă problemele, gândurile și sentimentele țăranului după 1991, azi?

Neculese, aceste creații ale uneia dintre cele mai triste, dramatice, dureroase, chiar tragice perioade din istoria modernă a românilor moldoveni din spațiul pruto-nistrean rămân în afara cercetării.

Este vorba de unele genuri și specii folclorice în care își găsesc expresie realitățile curente de la noi: povestirile orale, cântecele lirice (de viață grea și protest social, familiale, de înstrăinare și singurătate, de dor și jale, meditative, satirice), anecdotele, scrisorile versificate, strigăturile, ghicitorile, proverbele și zicătorile ș. a.

Ele sunt o critică vehementă a dezastrului economic și social din ultimele decenii și sunt îndreptate împotriva dezordinii, hoției, mafiei, corupției, iresponsabilității, decăderii morale și a altor fenomene negative din societate, la care suntem martori, împotriva celor din vina cărora omul simplu a fost adus la subexistență, la zbaterea disperată de a supraviețui cumva – lucruri care, prin adevărul lor, nu au cum să fie pe plac celor de la conducere.

Un material nespus de prețios în această privință îl dețin conaționali noștri aflați la muncă peste hotare.

În concluzie, anormalitatea, care domnește autoritar în toate domeniile și pe care o atestăm grav și în folclorică, este nu numai o rușinoasă rămânere în urmă, nici măcar o regretabilă și păguboasă stagnare care, orice s-ar spune, nu poate avea nicio scuză, ci este un adevărat și condamnabil regres.

Pentru a se dezvolta, folcloristica are nevoie de cercetări de teren. Ceea ce s-a întâmplat și se întâmplă la noi în ultimele câteva decenii în această problemă ne demonstrează că așa nu trebuie de procedat. Este nedrept, nedeștept, iresponsabil să se lase de izbeliște, fără atenție creația populară.

Chiar dacă și suntem cea mai săracă țară din Europa, n-avem drept la o astfel de atitudine față de literatura populară. Asta ar însemna o lipsă de respect față de acest popor.

Iată de ce corectarea acestei greșeli este mai mult decât actuală și necesară.

Cât privește cercetătorul despre care scriem, am mai adăuga că, pentru calitățile pe care le avea, Efim Junghietu a fost o simpatie a multora dintre cei care l-au cunoscut, inclusiv și dintre purtătorii de folclor.

Că a fost un as, un maestru, un profesionist în tot sensul cuvântului, un adevărat patriot al profesiei sale și un artist în cercetările de teren ne-o confirmă cât se poate de convingător și cele 53 de manuscrise cu materiale folclorice culese de el și de echipele sale între anii 1963-1991, o parte dintre care întrec trei, patru și chiar cinci sute de file.

De câtă muncă a fost nevoie pentru a transpune în scris multe dintre aceste materiale de pe banda de magnetofon imaginați-vă și Dumneavoastră.

Ni se pare interesant de remarcat și faptul că în luna septembrie 1991, timp de o săptămână, Efim Junghietu a cules folclor și dintr-o serie de localități din județele Neamț și Suceava, România (AF, ms. 400, f. 3-108).

Având în vedere contribuția importantă la culegerea creației populare orale pe tot parcursul activității sale științifice de aproape treizeci de ani și îmbogățirea substanțială cu aceste creații a Arhivei AȘM, hărnicia neîncetată prin care s-a manifestat, cât și alte componente ale acestei specifice munci, cum ar fi: competența și profesionalismul, acuratețea ieșită din comun, scrisul exemplar, diversitatea creațiilor înregistrate, înscrierea și a altor informații de interes științific, calitatea notelor și comentariilor, completarea materialelor culese cu diferite desene, executate cu mult gust și măiestrie, cu fotografii, hărți ș. a., analizând totul obiectiv și corect, la distanță de ani, fără a nedreptăți pe cineva dintre foștii săi colegi de sector, considerăm că, din punctul nostru de vedere, Efim Junghietu este cel mai bun culegător de folclor din Basarabia de la 1946 încoace.

Ion BURUIANĂ,

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” (Chișinău)

2019, nr. 5-6, pag. 1-149

Formatul 70 × 100, 1/16. Coli de tipar conv. 9,25. Tirajul 150 ex.

SRL „PRO LIBRA”
str. Mihail Sadoveanu, 4/2
E-mail: prolibramd@gmail.com

Philologia

LXI

ISSN 1857-4300

SETTEMBRE – DICEMBRE

2019

